

HØGSKOLEN I AGDER

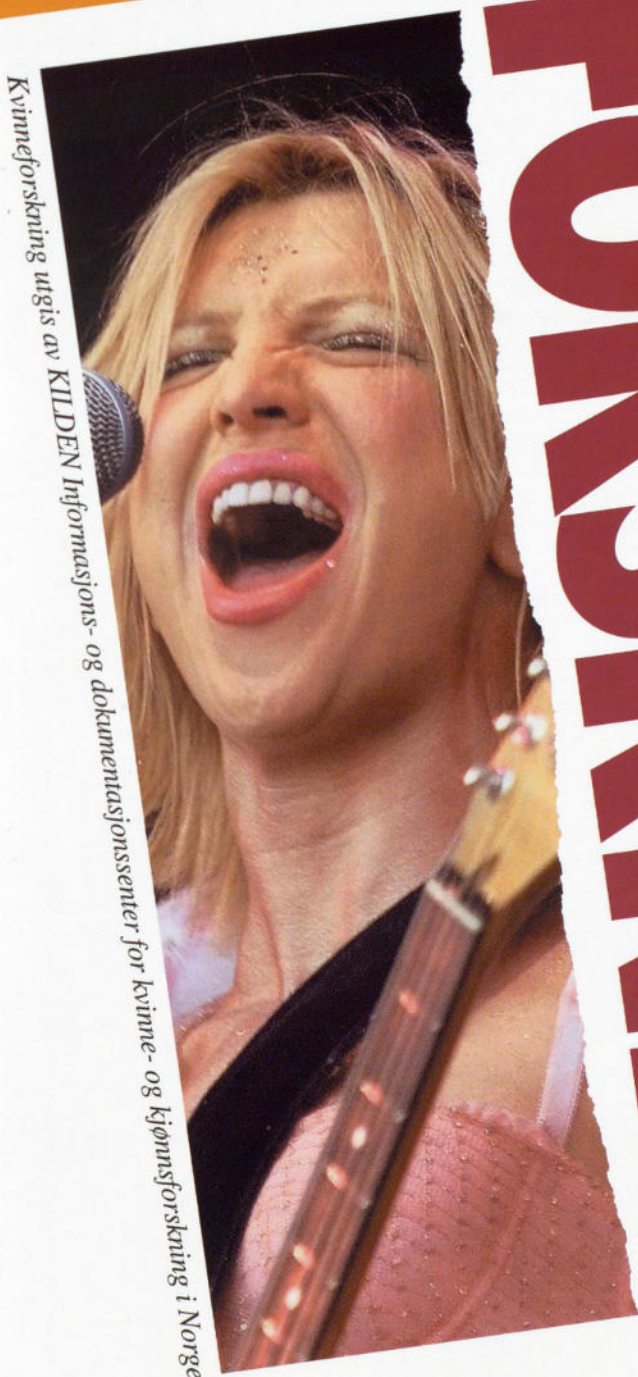
Kvinneforskning
2001 rg. 25 Nr 3
HIA/AREN Tidsskrift Kv

H05004659

Kvinne FORSKNING

Rockeartister
og hverdagsplayboyer

Kvinneforskning utgis av KILDEN Informasjons- og dokumentasjonssenter for kvinne- og kjønnsforskning i Norge

KVINNEFORSKNING

utgis av KILDEN

Informasjons- og dokumentasjonssenter for kvinne- og kjønnsforskning i Norge

Årgang 25, 2001

Redaksjonen:

KILDEN

Ansvarlig redaktør: Lise Widding Isaksen

Redaksjonssekretær: Toril Enger

Omslag: Bjørn Roggenbihl

Sats: Fritt og vilt AS

Trykk: GCS AS

ISSN: 0806-6256

Utkommer med 4 nummer pr. år.

Ettertrykk er tillatt når forfatter samtykker og kilde oppgis.

Tillatelsen gjelder ikke illustrasjoner og tidligere publisert materiale.

Løssalg: kr. 85,-

Abonnement 2001: kr. 300,-

Bankkonto: 1602.48.39625

Redaksjonens adresse:

KILDEN

Grensen 5

0159 Oslo

Web: kilden.forskningsradet.no

E-post: post@kilden.forskningsradet.no

Tlf. 22 24 09 35

I KILDEN:

Nina Kristiansen, leder

Tlf. 22 24 09 31

Toril Enger

Tlf. 22 24 09 34

Anka Ødegaardshaugen

Tlf. 22 24 09 37

Susanne Moen

Tlf. 22 24 09 32

FORSIDEN:

(Foto: Scanpix)

Kjære leser!

Selv om mange av oss daglig hører rockemusikk enten på radio eller fra CD-er vi har valgt ut selv, tenker vi sjelden over hvordan vi forestiller oss at «en ekte rockemusiker» skal være. I dette nummeret har vi den glede å ha med oss en forsker som både er aktivt utøvende musiker og forsker, og som har evne til å formidle hvordan kjønn og rockemusikk er vevet sammen på særegne måter som noen ganger gir kvinner noen fortrinn, og som andre ganger brukes mot kvinner som vil bli oppfattet som seriøst utøvende kunstnere og musikere.

Anne Lorentzens analyse av rockeartistenes kjønnsstrategier gir oss nye innsikter og viser oss et felt som har vært lite tematisert i norsk kvinne- og kjønnsforskning.

Det er ikke bare rockens kvinner og menn som strever med å skape tidsrelevante kjønnspraksiser. Unge menn som leker seg med ulike maskulinitetstyper lokker fram og tydeliggjør bilder av «mannen de fleste damer egentlig vil ha». Per Solvangs diskusjon av moderne spenninger i maskulinitetsbildene løfter fram en lett melankolsk stemme fra en ung mann som er i villrede. Han vet ikke helt hvordan han kan gjøre sin tilværelse som mann om til en verden som både er attraktiv for ham selv som et lekende vesen, og som samtidig kan være tiltrekende for de kvinner han ønsker å omgås med. Det er flere mannstyper å velge mellom, men hvilke typer er det som gir varig uttelling?

Kommersialiseringen av media og kulturen som helhet skaper ikke bare uro og usikkerhet på de kunstneriske og urbane scenene. Også på idrettsarenaen

skapes kjønnsbilder og vedlikeholdes stereotyper av hvordan femininitet og maskulinitet forvaltes på korrekte og ukorrekte måter. Jorid Hovden viser hvordan kommersialiseringen av idretten kan handle om sponsorenes krav om at de kvinnelige utøverne ikke bare skal kunne vise til gode idrettsprestasjoner. De bør i tillegg være vakre og ha sex-appeal, om sponsorene skal åpne sine lommer. Grensene mellom mykpornografiske bilder og medienes fotografier av kvinnelige idrettsutøvere blir stadig mer hårfin. Internt i organisasjonene blir dette presentert som en «uunngåelig» utvikling – og protestene overhøres eller stemples som irrelevante.

Alle bidragene viser på hver sine måter til sentrale rom hvor det eksisterer en rekke usynlige regler og grenser som strukturerer kjønnenes adferd. Enten en kvinne spiller bassgitar i en rockegruppe, flørter med en playboy eller spiller fotball er det alltid et synlig eller usynlig kjønnspoliti tilstede som foreskriver bestemte forløp og passer på at reglene overholdes.

Slike erfaringer og refleksjoner trenger ikke alltid å formuleres innenfor rammene av vitenskapelige artikler. Vi i redaksjonen ser gjerne at folk sender inn intervjuer/samtaler de har hatt med personer hvor de har utvekslet refleksjoner over ulike betydninger kjønn kan ha og/eller andre tema av interesse. Vi ønsker fortsatt kommentarstoff velkommen, i likhet med utgangspunkt og innspill til debatter om klassiske eller tidsaktuelle tema. Vi sier som før – tidsskriftet er her. Ta det i bruk!

Lise Widding Isaksen

Ta en nettur til:

<http://forskerbasen.no>

Her finner du Forskerbasen som er en database over kvinne- og kjønnsforskning og kvinner i forskning i Norge. Formålet med basen er:

- å synliggjøre og gjøre tilgjengelig kvinners fagkompetanse
- å fremme feltet kvinne- og kjønnsforskning

Basen brukes i dag til å finne foredragsholdere, eksperter til å uttale seg i media, medlemmer til styrer, råd og utvalg, faglige samarbeidspartnere, forelesere, veiledere og nye medarbeidere.

- **REGISTRERING** Er du forsker og ønsker å synliggjøre din kompetanse? Registrer deg via vårt skjema på Internett eller be om å få skjemaet tilsendt per post eller e-post.
- **OPPDATERING** Står du allerede i Forskerbasen, er det fint om du sjekker posten din. Kanskje det er på tide med en oppdatering? Mail ny informasjon til post@forskerbasen.no

Forskerbasen er utviklet og drives av KILDEN Informasjons- og dokumentasjonssenter for kvinne- og kjønnsforskning, Norges forskningsråd. Forskerbasen, KILDEN, Grensen 5, 0159 OSLO, tlf. 22 24 09 37, post@forskerbasen.no

Innhold

<i>Anne Lorentzen</i> : Kvinnelige rockeartister – kuriøse sjarmtroll eller respekterte musikere?	4
<i>Per Solvang</i> : Hverdagsplayboyen. Maskuline spenninger i kunstvideoen «Bekjennelser» av Jon Løvøen	17
<i>Jorid Hovden</i> : Likestilling og likeverd i klemme? Eit kjønnsblikk på kampen mellom marknad og frivillighet i idretten	30

KOMMENTAR

<i>Helga Hernes</i> : Hvor kvinnevennlige er de skandinaviske velferdsstatene? Åpningsinnlegg på konferansen Feminist Economics, Oslo 22.–24. juni 2001	48
Kvinneforskningens ambassadør på banen igjen. Helga Hernes intervjuet av Susanne Moen	55

BOKOMTALER

Toril Moi: <i>Jeg er en kvinne. Det personlige og det filosofiske</i> Omtale ved Elin Rekdal	58
Hanne Haavind (red.): <i>Kjønn og fortolkende metode. Metodiske muligheter i kvantitativ forskning</i> . Omtale ved Marit Aure, May-Britt Ellingsen, Trine Fosslund, Anniken Førde, Ragna Grüner, Ann Therese Lotherington, Merete Saus	65

Kvinnelige rockeartister – kuriøse sjarmtroll eller respekterte musikere?

Av Anne Lorentzen

Rock handler ikke bare om musikk, men knyttes like ofte til maskulinitet og til opprør og brudd med borgerlige konvensjoner. Men hva skjer egentlig når kvinnelige musikere tar seg til rette i diskursen? Hva slags utfordringer møter norske kvinnelige rockemusikere når de inntar rockescenen med henblikk på legitimitet og anerkjennelse som musikere? Blir de akseptert og anerkjent – og i så fall på hvilke premisser? Hvordan kan vi forklare eventuell mangel på anerkjennelse og legitimitet? Og hvordan forholder kvinnelige rockemusikere seg til rockens egne musikalske konvensjoner? Adopterer de dem eller reforhandler de dem, og med hvilket resultat? Dette er noen av de spørsmålene Anne Lorentzen drøfter i denne artikkelen.

Holly Kruse (1999) hevder at kvinnelige rockemusikere sosialiseres inn i rock på helt andre måter enn mannlige. Mens menn tenderer til å kopiere stilarter og forholde seg til musikkens tekniske aspekter, tenderer kvinner til å fokusere mer på lyrikk, og mindre på utstyr og instrumentering. Disse forskjellene mener hun kan gjøre det problematisk for kvinner å få innpass i mannsdominerte rockekulturer (ibid.). Artikkelen vil diskutere disse påstandene i lys av en studie av norske kvinnelige rockemusikere (Lorentzen 2000). I hvilken grad stemmer Kruses påstander overens med nors-

ke kvinners rockepraksis, og hva ligger i så fall til grunn for deres eventuelle avvikende tilnærminger til rock? I hvilken grad opplever virkelig kvinnelige rockemusikere problemer med å vinne innpass i rockefeltet, og kan dette eventuelt tilskrives deres rockesosialisering? Hvilke strategier tas i så fall i bruk for å oppnå legitimitet, og i hvilken grad kan legitimitet sies å handle om valg av strategi? Artikkelen bygger på intervjuer med 20 kvinnelige rockemusikere i perioden 1996–1998. Rundt halvparten var amatører, de fleste deltakere på kursopplæring i regi av Akks¹. De øvrige var i større eller

mindre grad profesjonelle utøvere, i den forstand at de turnerte eller gav konserter, og hadde lydfestet egen musikk. Det er først og fremst disse viderekomne musikernes synspunkter og erfaringer som ligger til grunn for diskusjonen her, fordi det i første rekke var disse som hadde tilegnet seg relevante førstehåndserfaringer i feltet.

Rock – en maskulin praksis?

Feministisk forskning saumfarer popkulturen etter tegn på kjønnskategorienes oppløsning. På samme tid synes jenter innenfor flere ulike ungdomskulturer og praksiser, som snøbrett, bergenske buekorps² eller rock, å måtte jobbe hardt for å realisere den likhetsideologi vi etter hvert har begynt å ta for gitt. Kjønnete praksiser er med andre ord en treg materie som ikke uten videre lar seg forme av offisielt vedtatte spilleregler. Materialet artikkelen bygger på, bekrefter at rock fortsatt må oppfattes som en maskulint konnotert praksis, både på et strukturelt, et symbolsk og et individuelt/relasjonelt nivå (Harding 1986). Det er likevel mulig for kvinnelige rockemusikere å oppnå både anerkjennelse og respekt som musikere, vel å merke om de manøvrerer på riktig måte.

Strukturelt sett har kvinnelige rockemusikere ikke bare et overveldende minoritetsproblem.³ Også arbeidsfordelingen i feltet er sterkt kjønnsdelt. Kvinner, i den grad de har vært deltakere, har som oftest tatt rollen som vokalister, mens menn både har vært vokalister og traktert instrumenter. Dette er et paradoks med tanke på at rockens ideologi alltid har betont opprør mot etablerte (kjønns)konvensjoner. Selv om det nå har blitt vanligere at kvinnelige rockeutøvere også håndterer typiske rockeinstrumenter,⁴ vekker en kvinnelig rockeinstrumentalist fortsatt en viss oppsikt. Dette kan for en stor del tilskrives hennes minori-

tetsstatus, skjønt ikke bare dette.

Rockens *symbolunivers* er også gjennomsyret av musikalske virkemidler, forbilder, instrumenter, språk, sjangrer og iscenesettelser vi forstår som maskuline. Dette skaper et inntrykk av at det utelukkende er menn som har skapt rockens form og uttrykk, og at det derfor er de som både eier feltet og innehar retten til å definere spilleregler og kvalitetskriterier. Hva rock egentlig er, blir i virkeligheten ustanselig gjort til gjenstand for forhandlinger (Negus 1996). Rock er ikke en gitt størrelse, men en fellesbetegnelse for en rekke stilarter med egne sjangerkoder, og stadig nye sjangrer eller uttrykk kommer til. Ser vi nærmere på rockekritikken og hvordan den har vært praktisert, er det likevel visse elementer og kvaliteter som har vært feiret på bekostning av andre. Rockekritikk betoner ofte betydningen av autenticitet eller et personlig uttrykk, spontanitet, originalitet, trøkk, karisma, aggressiv intensitet, råhet, autoritet og virtuositet – kvaliteter som i en vestlig forståelsesramme forstås som maskuline (McLeod 1999). Elementer som virker diskvalifiserende, er tegn på sjelløshet, formularer, kalkulering, forstillelse, veikhet og kommersialitet. Dette er til gjengjeld kvaliteter som konnoterer både popmusikk og femininitet. Rock handler med andre ord om en bestemt, maskulint konnotert måte å omgås både lyd og instrumenter på. Lyden skal være høy, upolert, og gjerne skitten eller forvrengt. Instrumenthåndteringen skal være bestemt og gi inntrykk av kontroll. Stemmen skal helst være sterk, hes og gi inntrykk av autoritet. Instrumenthåndteringen kan gjerne være virtuos, skjønt det viktigste er at den er mandig og fremført på en overbevisende måte. Det er i forhold til disse elementene spenningen rår. Behersker den kvinnelige rockemusikeren de maskuline kodene og det maskuline uttrykket i den stilarten hun opererer innenfor? Eller skinner hennes femininitet gjennom?

Selv om rock kanskje primært er en musikalsk eller kunstnerisk aktivitet, er den like fullt en *relasjonell eller sosial aktivitet* lokalisert i stedlige kontekster. Rock realiseres først og fremst i rockebandet og/eller på scenen i samhandling med publikum. Men rock kan også forstås som en lokal musikkscene med en rekke involverte aktører som til sammen danner en vev av gjensidige tjenester og symbolske utvekslinger knyttet til for eksempel konsertarrangering, lyd- og lys-tjenester, promotering, innspilling og lydfesting, samt distribusjon av både musikk og utstyr. Spillesteder, øvingslokaler (som også kan være lokalisert i private hjem), lokale musikkproduksjonsheter (også gjerne lokalisert hjemme eller i bokollektivet) eller studioer og musikkforretninger utgjør de stedlige knutepunktene for aktivitetene (Cohen 1997). Medlemskap i nettverket krever helhjertert engasjement og blir gjerne en livsstil for den enkelte deltaker. Mannlige rockemusikere får gjennom sin tilhørighet til både bandet og den lokale scene bekreftet både sin sosiale og individuelle identitet, sin kjønnsidentitet og sin kunstneriske identitet.

Rockens ekskluderingsmekanismer

Flere har undersøkt og diskutert broderskapskulturen i gutterockeband (Fornäs mfl. 1995, Berkaak og Ruud 1994, Frith 1978 og 1981). Samtidig som broderskapet alltid har vært et sentralt element i rockediskursen, har broderskapet i praksis også bidratt til å ekskludere jenter fra rock (Lorentzen 2000). Rock er et vesentlig element i produksjonen av maskuline identiteter, og som også Cohen (1997) påpeker, vil eventuelle kvinnelige deltakere virke forstyrrende på det maskuline identitetsprosjektet. Jenter har følgelig hatt problemer med å få innpass i mannli-

ge rockeband som annet enn korjenter og pynt, noe som igjen har avskåret dem fra vesentlige elementer i rockesosialiseringen: oppøving av evne til samspill, teknikk og spillestiler. Et annet forhold som kan ha dempet kvinners deltakelse i rock, er mangelen på bekreftelse av egen kjønnsidentitet. Kvinnelige rockemusikeres kjønnsidentitet får nemlig ikke være relevant for deres rockeutøvelse, ettersom rock konnoterer maskulinitet. Så mens den mannlige rockemusikeren mer eller mindre lever opp til det som forventes av ham, må den kvinnelige bryte med kjønnsordenen. Den kvinnelige rockemusikerens kjønn kommer henne altså ikke automatisk til hjelp, slik tilfellet er for den mannlige musikeren. Hun kan nok bli oppfattet som kompetent, men bare i den grad hun innfrir diskursens metaregler (Haavind 1985). Hennes fremføring vil dessuten i langt større grad bli vurdert i lys av hennes kjønn, noe hun ikke selv har kontroll over. Som Haavind (op.cit.) påpeker, må hun overlate til de andre å avgjøre når og om hennes kjønn er relevant eller ikke for vurderingen av hennes prestasjoner. En vanlig strategi for kvinner i minoritetsposisjoner er derfor å forsøke å få gehør for at kjønn likevel ikke skal gjelde som fortolkningsramme (Johannessen 1986). De forsøker gjerne å inngå en avtale med omverdenen om at kjønn ikke skal utgjøre et relevant aspekt ved verken rock eller rockekompetanse. Slik prøver de å oppnå aksept på lik linje med menn (ibid.). Nettopp kjønnsnøytralitet ser ut til å være en vanlig strategi blant mange kvinnelige rockemusikere, men som jeg skal vise, er den ikke den eneste.

Typiske legitimitetsproblemer

Samtidig som kvinner danner egne kvinneband (eller er deltakere i kjønnsblandede band) i et omfang som ser ut til å være økende,⁵ viser både britiske og

Foto: Jon Terje H. Hansen, Dagbladet, All Over Press

nordiske studier (se for eksempel Cohen 1991, Bayton 1998, Lorentzen 2000, Skjerdal 1997) til at kvinnelige rockemusikere (om ikke alle, eller alle i samme grad) selv mener at de ikke blir tatt like seriøst som sine mannlige musikerkollegaer. Flere av musikerne i mitt materiale viste i tråd med dette til situasjoner de oppfattet som ekskludering, strengere vurderinger eller forsøk på ufarliggjøring. Ikke uventet viser det seg at legitimitetsproblemene ligner fenomener kvinner opplever på andre offentlige arenaer (Haavind 1985). Noen følte seg holdt utenfor når mannlige kamerater startet rockeband, eller de ble eksplisitt diskvalifisert fordi de var jenter. Publikummere på sin side kunne gi uttrykk for at de ikke helt trodde på at jenter var i stand til å spille på rockeinstrumenter, eller de ble oppriktig overrasket om det motsatte viste seg å være tilfellet. De kvinnelige musikerne ble i tråd med dette også noen ganger avkrevd bevis for at de virkelig var de musikerne de gav seg ut for å være. Fordommer kom også frem på mer subtile måter. I den grad menn var involvert i bandet tok man det for gitt at det var de som skrev musikken, eller var de musikalske lederne. Anerkjennelse og oppskatting hadde ofte en tvetydig karakter, og «flinke til jenter å være» så ut til å være en tilbakevendende formulering. Et beslektet element var den sterke tendensen til bare å bli sammenlignet med andre kvinneband, noe som forsterket følelsen av å ikke «spille på samme bane som mannlige musikere». ⁶ Lokale bedrevitere avslørte nedlatende eller overbærende holdninger gjennom å fingre med eller spille på de kvinnelige musikernes instrumenter både før og etter konserter, ⁷ eller gjennom å tilby gitarinstruksjoner eller tekniske instruksjoner helt uoppfordret. Ble det spilt en feil ble de kvinnelige musikerne gjerne konfrontert med dette etter konserten i belærende former. Lydteknikere kunne også representere en utfordring. Noen lot til å tro at de kvinne-

lige musikernes instrumenter var ren dekor og tok derfor ikke lydprøvene så nøye, eller man unnlot å skru dem tydelig frem i lydbildet.

Betegnelsen jenteband later også til å innebære en rekke myter kvinnelige musikere før eller senere må svare for. Jenter som begynner å spille rock, er gjerne motivert av ren ekshibisjonisme (som om det skulle være diskvalifiserende eller noe spesifikt for jenter), og starter de band uten å inkludere gutter lukter det gjerne av konspirasjon (hater de menn kanskje?). ⁸ En tredje populær myte handler om at jenter ikke kan samarbeide, og at jenteband derfor oppløses langt oftere enn gutteband på grunn av indre rivalisering.

Som allerede nevnt ser det ut til at kvinnelige rockemusikeres instrumentferdigheter blir evaluert strengere enn mannliges, men også utseende og kropp ser ut til å bli tillagt større betydning. Flere gav uttrykk for at særlig det siste kunne fortone seg som et uløselig dilemma: Ble de oppfattet som for attraktive eller sexy, risikerte de å miste kredibilitet eller bli oppfattet som rene ekshibisjonister. Men ble de på den annen side ikke vurdert som sexy nok, hadde de liksom ikke noe på en scene å gjøre. I tråd med dette virket det som om publikum ofte var mer opptatt av hvordan de hadde tatt seg ut på scenen, enn i hvilken grad de gjorde en god konsert musikalsk sett. Om de på den annen side gjorde en dårlig jobb musikalsk sett, ble det tatt til inntekt for oppfatningen om at jenter ikke egner seg til rock, for øvrig en mekanisme vi gjenkjenner fra andre sosiale felt. Moss Kanter (i Johannessen 1986) forklarer dette med at kvinners minoritetsstatus også gir dem en symbolsk status, som innebærer at de aldri bare representerer seg selv.

Ser vi legitimitetsproblemene under ett kan det se ut til at forhold som virker i den mannlige rockemusikerens favør, jobber i den kvinneliges ufavør. Mens

hun risikerer sin kredibilitet om hun blir oppfattet som et sexobjekt, kan han være både musiker og objekt, og nyte godt av begge deler. Mens han gjerne oppnår legendestatus gjennom utagerende og rebelsk oppførsel, må hun passe mer på. Hun bør helst ikke virke for vanskelig, utagerende, destruktiv eller så sær eller lesbisk at ingen vil ha noe med henne å gjøre. På ett punkt taler likevel kvinnes minoritetsstatus til deres fordel: De får lettere oppslag i media, da deres unntaksposisjon lettere kan gjøres til en nyhets-sak. De fleste av informantene mente likevel at denne fordelene ikke veide opp for alle ulempene. Den kunne lett ende opp som enda et argument for å diskreditere dem.

Den kvinnelige rockemusiker som heterotop

Om vi tar de kvinnelige rockemusikernes oppfatninger av sin status i feltet for gitt, ser det altså ut til at de støter på en hel rekke legitimitetsproblemer når de entrer praksisen. Vi har allerede vært inne på flere forslag til forklaringer på dette fenomenet. Problemene kan forstås som et typisk minoritetsproblem (Johannessen 1986), eller som et resultat av kvinners særskilte rockesosialisering (Kruse 1999). Begge forklaringene er relevante, men utgjør slik jeg ser det likevel bare to ulike aspekter ved en mer grunnleggende problematikk. Jeg foreslår at de kvinnelige rockemusikerne bedre er å forstå som heterotope, og at det først og fremst er hvordan de er heterotope som er med på å avgjøre deres legitimitet. Heterotopia er opprinnelig en medisinsk betegnelse for en legemsdel som befinner seg på feil sted av kroppen, men hos Foucault har metaforen en kulturell betydning (Hetherington 1997). Heterotopia viser da til sammenstillinger av symboler og tegn, som innenfor en spesifikk kulturell kontekst ikke passer sammen. Det kan

også vise til sosiale rom eller kontekster hvis sosiale mening er «out of place» (ibid.). Foucault oppfattet nettopp heterotopia som steder av Annethet («places of Otherness») (ibid.), og annetheten kan vise til mange ting. Fremfor alt er det noe som er i uoverensstemmelse med noe: noe som fremstår som overdrevent, upassende, noe som stikker seg ut, noe som ikke passer inn i omgivelsene, eller noe som oppfattes som inkongruent (ibid.). Det er med andre ord de uventede eller de upassende koblingene av tegn som den kvinnelige rockemusikeren gjerne representerer, det kan være vanskelig å godta. Koblingen av det feminine tegnet «kvinne» og et (maskulint konnotert) rockeinstrument er en konfigurasjon som i seg selv kan være oppsiktsvekkende. Men dette er bare én av flere mulige heterotope konfigurasjoner. Vi må også ta høyde for *måten* tegnet settes i bevegelse på. I sin studie av kvinnelige amatør-rockemusikere i Finland fant Grønnerød (1996) at det ikke var jenter i seg selv som ble avvist. Det var bare i de tilfellene der utøverne fremstod som *jentete* at diskrimineringen oppstod. Informantene i hennes studie satte derfor alt inn på å skjule eventuelle tegn på jenteaktighet.⁹ Med andre ord: Dersom den kvinnelige rockemusikeren trakterer det maskulint konnoterte instrumentet på en måte som gir assosiasjoner til jenteaktighet eller femininitet, kan det svekke hennes musikalske autoritet. På den annen side: Fremstår hun som for maskulin kan det vekke antipati, fordi det kolliderer med rådende estetiske standarder for passende feminin kroppsføring. Ruud (1997) forteller for eksempel om en kvinnelig musiker som etter en opptreden på TV fikk mye negativ respons for måten hun sto på og hvordan hun beveget seg. Etter å ha analysert sin egen stil skjønte hun at hun hadde stått for bredbent og at hun beveget seg for mye. Hun begynte derfor å øve seg på å *stå stille* mens hun spilte.

Et sentralt poeng med begrepet

heterotopia er at det ikke er noe iboende eller egentlig ved konteksten eller konfigurasjonen. De heterotope representasjonene blir heterotope i relasjon til steder eller kontekster, som står for andre måter å ordne og representere på (Hetherington 1997:132). Det heterotope tilbyr derfor med andre ord en kontrast til de dominerende representasjonene av sosial orden (ibid.). Den kvinnelige musikerens legitimitetsproblemer bunner med andre ord i minst to forhold: Hun representerer for det første uvanlige sammenstillinger av kulturelle tegn, og for det andre representerer hun en alternativ kjønnsorden og kanskje også en alternativ rock. Den kvinnelige rockemusikerens legitimitetsproblemer er derfor langt på veg både et forhandlingsspørsmål (hva er rock?) og et fortolkningsproblem (når ser og hører jeg rock?). Sammenkoblingen av tegn skaper forvirring, motstand og uorden, fordi publikum kan synes at hun ikke innfrir spillereglene for verken rock eller kjønn. Den enkeltes behov for å ordne etter anerkjente kriterier sorterer henne derfor ut av kategorien. Dette betyr ikke at denne måten å ordne på alltid vil måtte bestå. Heterotopia betegner et slags mellomsted, en overgangstilstand eller en mellomfase. Det innebærer at det heterotope kan gli over i normalitet. Det oppsiktsvekkende vil etter hvert kunne miste sin eksotiske status, om det bare forekommer hyppig nok. Mye tyder likevel på at vi kanskje ikke er der riktig ennå. Rockefeller er fremdeles en arena der kjønn forhandles på en intrikat måte. De fleste kvinnelige musikerne i min studie ønsket å bli respektert som seriøse musikere på lik linje med menn, og forsøkte via ulike strategier å oppnå det. Noen valgte strategier som gjorde forhandlingene lettere. Andre satset på en strategi som gjorde dem vanskeligere, kanskje nettopp fordi strategien fikk dem til å fremstå som jenteaktige. I disse tilfellene lot også en viss type rockesosialisering til å sette dem i en mer utsatt posisjon.

Normalvarianten av rockesosialisering

Kruse (1999) viser i sin diskusjon til det vi kan kalle idealtypen av rockesosialisering. Denne kjennetegnes først og fremst av aktiv lytting på andre musikere for så å etterligne dem etter beste evne (Bennett 1990). Tilegnelsen kombineres med et medlemskap i et rockeband hvor man kollektivt øver seg på å imitere forbildene. Gjennom disiplinert og nitid øving forsøker man å låte så tett opp til originalene som mulig. Det som derfor ofte skiller rockesosialiseringen fra det vi kanskje kan betegne som en mer klassisk musikkersosialisering, er at utøverne som oftest er autodidakte. Når Kruse hevder at jenter ikke sosialiseres til rock på denne måten, er det likevel ikke det selvlærte aspektet hun tenker på. Tvert om antyder hennes konklusjon at kvinnelige rockemusikere i en viss forstand er mer autodidakte enn de fleste andre rockemusikere.

Opprøret mot normalvarianten – arven fra punken

Det Kruse altså sammenligner den kvinnelige rockemusiker med, er det engasjementet og de timene med nitid øvelse den konvensjonelle (mannlige) rockemusikeren nedlegger i å imitere sine helter, og spille seg inn i en allerede eksisterende rocketradisjon. Jenter har ikke *tid* til å lære seg rock på denne måten, hevder hun, og til en viss grad ser beskrivelsen ut til å passe. Mange kvinnelige rockemusikere begynner å spille rock relativt sent (Lorentzen 2000). Enten de er i begynnelsen av 20-årene eller nærmere de 40, kan deres ønske om å engasjere seg helhjertet i musikken komme til å kolliderer med andre interesser og fordringer, som for eksempel utdanning eller omsorg for barn. Mange kvinnelige musikere føler dessuten at de begynner sent, at ferdighetene ikke korresponderer

med det alderstrinnet de befinner seg på, og at de på dette tidspunktet i livet allerede burde vært utlærte. De har mye å ta igjen og føler at de har dårlig tid. Den konvensjonelle rockesosialiseringen kan i slike tilfeller oppleves som uoppnåelig, fordi det tar tid å lære seg å spille på et instrument. Dette var likevel bare én av grunnene til at så mange av informantene fant inspirasjon i arven fra punken. Andre lot til å ta opp arven herfra ganske enkelt fordi det var denne musikken som først inspirerte dem til å bli musikere. Punkens fødsel stadfestes gjerne til 1976 og tilsynecomsten av Sex Pistols. Mange var da lei av en overprodusert rock, og rocken ble så å si tatt tilbake til amatørerne. Mange kvinner ble begeistret for denne uvørne formen, og punken mobiliserte flere jenter enn noensinne opp på rockescenen (O'Brian 1999). Kjernen i punken er dens antielitistiske og antiautoritære orientering. Dens etos er: «Det gjør ingenting om du ikke kan spille. Det er snarere en fordel om du ikke kan.» De informantene som valgte denne strategien, har jeg kalt *ikke-musikerne*. I stedet for å arbeide disiplinert for å bli teknisk flinke musikere, kunne de bokstavelig talt gyve løs på instrumentene uten å skjele til spilleteknikker eller konvensjonelle kvalitetskrav. De kunne tillate seg å stole fullt og fast på egen oppfinnsomhet og uttrykkskraft.

For en annen gruppe informanter var punkens etos i tillegg et uttrykk for mer komplekse forhandlinger om både kjønn, rock og legitimitet. Disse foretrakk å spille rock på sin egen punkinspirerte måte, fordi de ikke ønsket å bekrefte den mannlige normen i rock. Neglisjeringen av teknikk og utstyr som Kruse var inne på, må for deres vedkommende først og fremst forstås som en reforhandling av rock. De ønsket å spille rock, men de ønsket ikke å bekrefte den mannlige normen for rock. De utfordret hegemoniet innen rocken gjennom å sette sine egne standarder for både rock og femininitet.

Andre informanter viste seg å være akkurat så fordypet i klassikerne, eller den konvensjonelle måten å lære seg rock på, som normalvarianten foreskriver. Disse var like oppsatt på å beherske både instrument og sjanger som sine mannlige musikerkollegaer, og blir derfor i mitt materiale betegnet som *musikerne*. De hadde bagen¹⁰ full av spillestiler, skalaer og riff. Deres prosjekt innebar kanskje ikke en overskridelse av rock, men var (i noen tilfeller) like fullt en overskridelse av kjønn. De tok spillereglene i feltet for gitt, men ønsket å bevise at de behersket dem like godt som mannlige rockemusikere.

Fordelen med *ikke-musiker*-strategien var åpenbar: Den var effektiv. Over natten kunne man spille i et rockeband og titulere seg som musiker. Gjennom å senke terskelen til egne prestasjoner ble det lettere å starte band og entre scenen. Ved å avvise den mannlige normen skapte de kvinnelige ikke-musikerne seg et (midlertidig) frirom der de kunne utfolde seg på egne premisser. Problemene var likevel flere. Som ikke-musiker var man kanskje mer sårbar enn en mer konvensjonell musiker. Ble bandet oppløst kunne det være vanskelig å få innpass i et nytt. Den største ulempen knyttet seg likevel til i hvilken grad musikken var å oppfatte som rock eller som *jenterock*, noe jeg i det følgende vil diskutere mer utførlig.

Fordelene med *musiker*-strategien var flere. Disse musikerne lot til å utvikle en tryggere musikeridentitet, mindre avhengig av dem man til enhver tid spilte sammen med. Man stod dessuten friere i valget av spillepartnere, selv om man måtte vokte seg for ikke å bli oppfattet som en ubehagelig konkurrent. Sist, men ikke minst, kunne man fordi man gjerne ble en «flinkere» musiker av å øve teknikk, snakke gjennom instrumentet med større autoritet. En av utfordringene med *musiker*-strategien er kravet til personlig disiplin. I tillegg til at det er en for-

del å begynne å spille relativt tidlig, må man også ha tillit til at man etter hvert kan bli i stand til å mestre et instrument. Relativt mange av informantene gav uttrykk for at de ikke hadde denne (selv)tilliten, og at de derfor resignerte når de ikke oppnådde fremgang så raskt som de gjerne håpet. Kanskje også fordi talent gjerne ble oppfattet som noe eksklusivt, noe man som nybegynner ikke kunne være helt sikker på å være i besittelse av.

For den videre diskusjonens skyld har jeg splittet de to hovedorienteringene i forhold til rock, *musiker* og *ikke-musiker*, opp i undervarianter. Kategorien musiker har jeg delt opp i variantene singer-songwriter og musiker-musiker. Ikke-musikerne har jeg delt opp i en punkinspirert kjønnsnøytral strategi, og en punkinspirert feminint konnotert forskjellsstrategi.

Singer-songwriteren

Den første varianten av *musikeren* betegnes som singer-songwriter, først og fremst fordi denne figures agenda var artistens, frontfigurens og låtskriverens. Dette er trolig den mest klassiske, og kanskje en av de mest legitime, kvinnelige figurene innenfor populærmusikken de siste 40 år (Frith og McRobbie 1990). I dette tilfellet var den også den minst heterotope. Singer-songwriteren var en av de få som ikke rapporterte om negative erfaringer i forhold til kjønn. For meg så dette ut til å henge sammen med kombinasjonen av to forhold. For det første var det lite ved iscenesettelsen av strategien som var egnet til å utfordre doxa. Ingenting ved den visuelle iscenesettelsen representerte noe kontroversielt i forhold til konvensjonelle bilder av femininitet. Stemme, musikk, valg av instrument og måte å spille på representerte heller ikke noe foruroligende eller for-

styrrende. Det var med andre ord ikke noe kontroversielt eller støtende ved denne (versjonen av¹¹) figuren.

Musiker-musikeren

Det var én av informantene som på en særlig måte utkrystalliserte musiker-strategien, og som derfor også var godt egnet til å illustrere de dilemmaer og fordeler som denne strategien innebærer. I likhet med singer-songwriteren gikk vegen om imitasjon og disiplinert øving for å lære seg å mestre både instrument og ulike sjangerspesialiteter. Denne figuren var imidlertid klart heterotop, noe valg av sjanger (elgitarbasert hardrock), spillestil og instrument bidro til. Hun mestret da også alle sidene ved diskursen så overbevisende at omverdenen villig lot seg imponere. Det hører med til bildet at hun ved flere anledninger ble forvekslet med en mann. Fordi hun spilte så bra, tok de fleste det for gitt at det var en mannlig musiker de så i aksjon. Musikkjournalister gned seg i øynene,¹² og mannlige musikere ble engstelige for konkurranse, når misforståelsen kom for en dag. Selv om figuren var heterotop, førte strategien – og mestringen av den – til en kanskje sjelden grad av utvetydig legitimitet og anerkjennelse. Samtidig innebar strategien en risiko for eksklusjon. Fordi instrumenthåndteringen fullt ut oppfylte feltets metaregler, kunne man likevel ikke annet enn å anerkjenne henne. Alle vanlige innvendinger om «jenter og rock» falt på sin egen urimelighet. Så skulle man kanskje tro at denne figuren var godt egnet til å avvikle kjønnsstereotypiene og frikjønne¹³ rocken, men slik gikk det ikke. I stedet konstituerte man denne musikeren som unik, som et ekstraordinært unntak fra regelen om at jenter ikke kan. Slik fikk man i stedet styrket og understreket det maskuline hegemoniet innen rocken.

Ikke-musikeren

Innenfor varianten ikke-musiker fant jeg minst to understrategier, den ene kategorisert som en *punkinspirert kjønnsnøytral strategi*, og den andre som *punkinspirert feminin forskjellsstrategi*. Disse strategiene ligner på to velkjente feministiske strategier for utjevning av kjønnsdominansen, og spenningen mellom disse strategiene blir ofte kalt likhet-forskjells-dikotomien. Den ene retningen søker å eliminere ideer om forskjeller mellom kjønnene, mens den andre søker å betone nettopp forskjellene, og bruke disse forskjellene som en ressurs (Castells 1997). De feministiske strategiene som har vektlagt likestilling og jevnbyrdighet (likhetsfeminismen), har søkt en avkjønnende strategi med henblikk på både biologiske og kulturelle forskjeller. Mens forskjellsfeminismen har søkt å identifisere essensen av kvinnen, ofte i sammenheng med en postulering av at kvinnen er mannen overlegen – eller som en understrekning av nødvendigheten av å separere seg fra mannens verden, og i stedet gjenskape en ny verden eller et nytt liv, basert på søsterskap (ibid.).

Punkinspirert kjønnsnøytral strategi

Det overordnede målet for de informantene som valgte en kjønnsnøytral strategi, var å oppnå anerkjennelse som ordinære rockeband og musikere, dvs. en musikerstatus uavhengig av kjønn og seksualitet. De ville behandles på lik linje med menn, ikke forskjellig fra dem. Med andre ord var dette en strategi som betonte likhet. Strategien innebar en eksplisitt motvilje mot å fremheve kjønn. Dette innebar først og fremst en konsekvent avkjønning av ulike forhold, deriblant alle mytene om hvorfor jenter ønsker å spille rock. Deres

motiver for å spille rock var med andre ord «rene», eller utelukkende musikalsk betinget. Man gjorde det også klart at enhver kjønns sammensetning i bandet var helt tilfeldig. Rekruttering hvilte ikke på kjønn, utelukkende på musikalske kriterier. Dette gjaldt både i de tilfellene der bandet bestod av bare jenter, og der bandet var kjønnsblandet. Mine informantere hovedproblem (uavhengig av om de spilte i jenteband eller i blandete band) var imidlertid at de forsøkte å bli inkludert i rockefeltet på et kjønnsnøytralt grunnlag, mens omverdenen – media, tilhørere og andre musikere – ikke uten videre var villige til å vurdere dem kjønnsnøytralt. I likhet med de tidligste feministene ønsket de å unnsnippe mennenes definisjon av dem selv (Castells 1997), noe de ikke ble tillatt. De hadde ofte en følelse av å bli bedømt mer etter hvor attraktive og søte de eventuelt var, enn ut fra hva slags musikk de spilte. Mye tyder dessuten på at tendensene til å ufarliggjøre dem ble forsterket av måten de hadde blitt rockemusikere på. Punkideologi som strategi var gjerne effektiv i forhold til å oppnå deltakerstatus, men som strategi for legitimitet ble den mer problematisk. De mente selv at de skapte original musikk, men strategien skapte stor risiko for å bli kategorisert og avspist som en skranglete, men sjarmerende «jentepop-punk-variant». Sjarmfaktoren kunne derfor på ett nivå bidra til å øke deres popularitet, men statusen som musikalske maskoter bidro kanskje ikke i like stor grad til å gi dem anerkjennelse som rockemusikere på lik linje med mennene. Det ser derfor ut til at denne utgaven av heterotopi bidro til et tvetydig og utilfredsstillende resultat. Det var hele tiden en viss usikkerhet knyttet til hva de tildelte dråper av anerkjennelse egentlig bunnet i: En genuin anerkjennelse av deres musikalitet på lik linje med mannlige musikere? Eller andre og mer subtile faktorer knyttet til kvinnelige rockemusikere som kuriøse sjarmtroll?

Punkinspirert feminin forskjellsstrategi

Mens kjønnsnøytralistene koblet sin versjon av rock mer eller mindre eksplisitt opp mot det de oppfattet som en kjønnsnøytral punk, fant forskjellsstrategene en sprekke i rockediskursen som de vendte til sin egen fordel. Gjennom å redefinere et av de mest sentrale elementene i rock – autenticitet – til et begrep med feminint ladede konnotasjoner, ble det konstruert en feminint konnotert rock som ble rangert høyere enn den plagierende rocken mange mannlige musikere lot til å bedrive. Mannlige musikere, hevdet man, nøyter seg ofte med å kopiere andre, i stedet for å finne sin egen stil. Kvinner, derimot, er mer åpne og på leting etter sin egen rock, het det seg. Standpunktene ble gjerne understreket gjennom å avvise visse maskulint konnoterte elementer i rock, for eksempel gitarsoloer. Strategien hadde også innslag av skepsis overfor teknologi, en skepsis som også ble gitt feminine konnotasjoner. For stor vektlegging av teknologi, teknikk og kopiering tok oppmerksomheten vekk fra det man holdt for å være vesentlig i rock: personlig kreativitet og en spontan musikalitet. Kvinner var i det hele tatt mer opptatt av den musikalske prosessen i seg selv, mente man, på samme måte som det sosiale fellesskapet i bandet var å oppfatte som en verdi i seg selv. Menn, ble det hevdet, var derimot mer opptatt av konkurranse og i større grad motivert av en mål-middel-logikk, der rockebandet bare ble et middel til individuell berømmelse og suksess.

Det er vanskelig å gi et helt entydig svar på utfallet av denne strategien, men mye tyder på at den var vellykket. Det var heller ingen av disse informantene som lot til å føle seg underkjente som musikere. Man hadde dessuten fått prestisjefylte oppdrag, og spilt inn plater. Musikken var definitivt også annerledes: Instrumenteringen var svært utradisjonell

for rock, og det musikalske uttrykket en ukonvensjonell miks av stilarter. Mye tyder på at de også unnslopp å bli vurdert i forhold til rockens metaregler, fordi de klarte å overskride rock som sjanger. Musikken var så annerledes at det ble høyst usikkert om den lenger var å oppfatte som rock. Arenaene de spilte på var likevel typiske rockearenaer. Kanskje derfor kom det likevel visse spenninger for en dag. Man var klar over at iscenesettelsen av musikken hadde visse grenser. Vel kunne den være oppsiktsvekkende, men ikke for åpenlyst sexy. For var det ikke slik at et sexy image lett kunne medføre diskreditering uansett hvor dyktig musiker du var? Var det ikke slik at mannlige rockemusikere godt kunne spille på sex uten at de kom i mis-kreditt av den grunn? Og var det ikke slik at mannlige musikere nærmest automatisk fikk respekt, uansett utseende, alder og musikalsk kyndighet? Gjennom å gjøre feminine konnotasjoner til en ressurs i (sin egen) rock, og til noe relevant for (sin egen) rock, klarte de likevel å utnytte rockescenen til å bekrefte egen kjønnsidentitet.

Oppsummering

Etter en helhetsvurdering ser det ut til at musikerstrategien og en konvensjonell rockesosialisering kanskje var den strategien som gav det sikreste og minst tvetydige resultatet. Musiker-musiker-strategien var vellykket fordi den innebar en overskridelse av kjønn. Singer-songwriter-strategien var vellykket fordi den aldri egentlig utfordret verken rock eller kjønn. Den punkinspirerte femininiserte forskjellsstrategien var også i en viss forstand vellykket, fordi den lyktes i å utnytte rockediskursen til egen fordel. De punkinspirerte ikke-musikerne som gikk inn for kjønnsnøytralitet, lot til å ha valgt den mest problematiske strategien. Riktignok kom også disse langt. De var aktive i feltet, fikk oppmerksomhet, gav

konserter og gjorde plateinnspillinger. Denne varianten var likevel lettere å avskrive eller ufarliggjøre som jenterock. Musikken kunne lett oppfattes som et *for-søk* på å spille rock, fordi den hadde så mange gjenkjennelige elementer av rock. *Måten* de spilte på gav likevel flere assosiasjoner til jenteaktighet, enn til det maskuline trøkket som gjerne forventes av punk. De kunne heller ikke briljere med tekniske instrumentferdigheter og slik fremstå som kompetente konvensjonelle rockemusikere. De var populære, men kanskje mer som sjarmerende nestemusikere.

Noen musikere tok, kanskje ikke uventet, til orde for at det var kvinners eget ansvar å oppnå respekt som musikere i rockefeltet. Men som diskusjonen ovenfor forhåpentligvis har bidratt til å kaste lys over, forhandler den kvinnelige rockemusikeren innenfor en struktur det ikke er så enkelt for den enkelte å omdefinere eller omgå. Nettopp fordi den kvinnelige rockemusiker i utgangspunktet ikke oppfattes som bare musiker, men som kvinne først, og deretter *kanskje* også som rockemusiker (om hun overbeviser), vil hun kanskje også selv ha problemer med å avgjøre på hvilket grunnlag hun lykkes, hvor tungt hennes legitimitet egentlig veier, eller hvorfor hun eventuelt mislykkes. Usikkerheten er også større fordi så mange utenommusikalske faktorer også spiller inn. Usikkerheten forsterkes derfor trolig av de individuelle styrkeforholdene som melder seg, relativt uavhengig av strategi. Som Haavind påpeker: «Den som har kontrollen over metareglene for når kjønn er relevant eller ikke, har en form for kontroll som kan anvendes både til fordel for og til skade for den enkelte kvinne. Derfor opplever en kvinne at alt avhenger av henne selv» (Haavind 1985:20).

Anne Lorentzen
forsker

Senter for kvinne- og kjønnsforskning
Universitetet i Oslo

Noter

1. Akks er en forkortelse for Aktivt KvinneKulturSenter, en ideell organisasjon med avdelinger i Oslo, Trondheim, Stavanger, Bergen og Tromsø. Akks sin målsetting er å øke jenters muligheter, deltakelse og anseelse innen rock og beslektede musikkformer (rytmisk musikk). Akks jobber med å rekruttere, følge opp og synliggjøre kvinner i musikkbransjen (sakset fra Akks sine websider; <http://www.akks.no>).
2. Se «Mediekilder» i referanseliste.
3. Ifølge Grønnerød (1996) er knappe 10 % av finske rockeutøvere kvinner, og ifølge Ganetz (1997) er 15 % av alle svenske rockemusikere kvinner. Tilsvarende tall for norske rockeutøvere finnes ikke. Tar vi likevel utgangspunkt i organiserte grammofonartister og populærkomponister, viser medlemstallene at kvinneandelen blant grammofonartistene var 17 % i år 2000, mens kvinneandelen blant populærkomponistene var 4 % i 1994 (Lorentzen 2000:8).
4. Typiske rockeinstrumenter er slagverk, elgitar og elbass, men også tangenter og synther.
5. Her tenker jeg først og fremst på at det har åpnet seg flere muligheter for jenter som ønsker å spille rock, for eksempel via Akks, som jevnlig organiserer kurs i rock i en hel rekke norske byer.
6. Flere av informantene sammenlignet sine legitimitetsproblemer med undervurderingen kvinnefotball har slitt med.
7. Uskrevne normer forbyr ellers slike frekkheter! Se for eksempel Becker (1963).
8. Mannlige band blir på sin side trolig sjelden utsatt for anklager om kvinnehat, selv om de er bare menn.
9. Noe som kanskje ikke er så enkelt. Bourdieu (2000) definerer habitus som kroppsliggjort sosialisering. Et individs kroppslige habitus avslører om en aktør er å oppfatte som legitim eller ikke i forhold til et sosialt felt.
10. «Bag» – betegnelse for en musikers reportoar av riff eller musikalske mønstre.
11. Det finnes naturligvis singer-songwritere som gjennom sin stil representerer en mer kontroversiell utgave av figuren.
12. Dette punktet baserer seg på avisomtaler jeg må unnlate å oppgi kilden til, av hensyn til informantens anonymitet.
13. Med *frikjønne* menes: at praksis eller prestasjoner ikke blir vurdert på grunnlag av kjønn (Lorentzen 2000).

Litteratur

Bayton, Mavis 1998. *Frock Rock. Women*

- Performing Popular Music*. Oxford University Press, Oxford.
- Becker, Howard S. 1963. *Outsiders. Studies in the Sociology of Deviance*. The Free Press, New York.
- Berkaak, Odd Are og Even Ruud 1994. *Sunwheels. Fortellinger om et rockeband*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Bennett H. Stith [1980] 1990. The realities of practice. I Simon Frith og Andrew Goodwin (red.): *On Record: Rock, Pop, and the Written Word*. Routledge, London.
- Bourdieu, Pierre [1998] 2000. *Den maskuline dominans*. Pax Forlag, Oslo.
- Castells, Manuel 1997. *The Information Age: Economy, Society and Culture. Vol II. The Power of Identity*. Blackwell Publishers, Massachusetts og Oxford.
- Cohen, Sara 1991. *Rock culture in Liverpool: Popular music in the making*. Clarendon Press, Oxford.
- Cohen, Sara 1997. Men making a scene. Rock music and the production of gender. I Sheila Whiteley (red.): *Sexing the groove. Popular music and gender*. Routledge, London and New York.
- Fornäs, Johan, Ulf Lindberg og Ove Sernhede 1995. *In Garageland. Rock, Youth and Modernity*. Routledge, London.
- Frith, Simon 1978. *The Sociology of Rock*. Constable, London.
- Frith, Simon 1981. *Sound effects. Youth, leisure, and the politics of rock'n'roll*. Pantheon Books, New York.
- Frith, Simon og Angela McRobbie [1978] 1990. Rock and sexuality. I Simon Frith og Andrew Goodwin (red.): *On Record: Rock, Pop, and the Written Word*. Routledge, London.
- Ganetz, Hillevi 1997. *Hennes röster. Rocktexter av Turid Lundqvist, Eva Dahlgren og Kajsa Grytt*. Brutus Östlings Bokförlag Symposium, Stockholm/Stehag.
- Grønnerød, Jarna Soilevuo 1996. Girls Rockbands: The reproduction of gender hierarchy. Paper presentert på Conference on Music, Gender and Pedagogics 26.–28. april 1996, Göteborg, Sverige.
- Harding, Sandra 1986. *The science question in feminism*. Cornell University Press, New York og Ithaca.
- Hetherington, Kevin (1998): *Expressions of Identity*. Sage, London.
- Haavind, Hanne 1985. Förändringar i förhållandet mellan kvinnor och män. I *Kvinnovetenskapelig tidskrift* 3, 17–27.
- Johannessen, Birte Folgerø 1986. Ledere – organisasjoners styringssymboler. Hva med kvinne? I *Nytt om kvinneforskning* 5, 4–13.
- Kruse, Holly 1999. Gender. I Bruce Horner og Thomas Swiss (red.): *Key Terms in Popular Music and Culture*. Blackwell Publishers, Oxford.
- Lorentzen, Anne 2000. Kjønnnet eller frikjønnet? Rock som diskursiv praksis. Hovedoppgave i sosiologi. Universitetet i Bergen.
- McLeod, Kembrew 1999. Gendered Patterns of Discourse Within Rock Criticism. Upublisert artikkel. Skal publiseres i: Steve Jones (red.): *Pop and the Press*. University of Illinois Chicago.
- Negus, Keith 1996. *Popular Music Theory. An introduction*. Polity Press, Oxford.
- O'Brian, Lucy 1999. The woman punk made me. I Roger Sabin (red.): *Punk Rock: So What?* Routledge, London og New York.
- Ruud, Even 1997. *Musikk og identitet*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Skjerdal, Mariann 1997. She's a rebel! Kvinner, Kjønn og Rock i et sosialantropologisk perspektiv. Hovedoppgave i sosialantropologi, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Trondheim.

Mediekilder

- Trommer mot jenter. Aftenposten 28.05.1994.
- Jentenes jakt på aksept (i snøbrettmiljøet). Bergens Tidende 09.07.2000.

Hverdagsplayboyen

Maskuline spenninger i kunstvideoen
«Bekjennelser» av Jon Løvøen

Av Per Solvang

Høstutstillingen 2000 viste en video av den unge kunstneren Jon Løvøen. Videoen, kalt «Bekjennelser», tematiserer sentrale spenninger i maskuliniteten. Den bekjennende unge heteroseksuelle mannen vi får møte forteller om sin livsstil inspirert av det glamo-røse og den klassiske eleganse. Han oppnår lite med dette siden kvinnene i den norske hverdagsvirkeligheten etterspør en mer solid og jordnær maskulinitet. Dilemmaet den unge mannen representerer gir grunnlag for spørsmålet om hvordan det er mulig å realisere en ornamental maskulinitet.

Spenninger i maskuliniteten

Kjønnsforskeren Susan Faludi (2000) presenterer i boken *Snytt* det hun ser som den amerikanske mannens forfall. I den tidlige etterkrigstiden ble det utformet en samfunnsbærende mannsrolle som formet kulturen. Menn hadde myndighet og makt i politikk, offentlighet og familie. Denne myndigheten er til dels brutt sammen og erstattet av en ornamental maskulinitet. Det vil si at menn er gått fra å ha en formende rolle i et kulturskapende samfunn til å bli forbrukere og pyntedokker i en staffasjekultur. I dag er den virkelig vellykkede mannen han som gjør seg aktuell for TV og de glansede magasiner.

Faludi gjør synlig en grunnleggende spenning i samtidskulturen. Maskulinite-

ten er en arena for kamp om hegemoni. I sin analyse legger hun særlig vekt på to aktuelle posisjoner: på den ene side kommersielle interesser som vil skape den estetiserte forbrukermannen, og på den annen side konservative og romantiske posisjoner som vil restituere en antatt essensiell mannlighet preget av familieansvar, kraft og jordnærhet. Disse to motpolene er knyttet til ulike former for maskulinitet: den ornamentale maskuliniteten som er forankret i figurasjoner fra kultur- og underholdningsindustri, og forsørgermaskuliniteten som er knyttet til historiserende figurasjoner av den samfunnsbyggende mannen.

I denne artikkelen vil jeg undersøke et bestemt uttrykk for spenningen mellom de påpekte motpolene i maskuliniteten. Nærmere bestemt vil den ornamentale

maskulinitetens betingelser bli fokusert. Er det mulig å utforme en hverdagsmaskulinitet inspirert av rollemodeller fra kultur- og underholdningsindustri? Kan vi tenke oss reelt fungerende og legitime mannsroller knyttet til massemediale kjendisikoner og de glansede magasiner?

Som inntak til å diskutere denne problemstillingen gjør jeg bruk av et videoarbeid av en ung norsk kunstner, Jon Løvøen. I videoarbeidet møter vi en mann som åpenbart henter sitt materiale fra kunstnerens egne sosiale erfaringer. Hovedtemaet er forholdet til kvinner hos en på mange måter alminnelig norsk ung heteroseksuell mann. Denne mannen har imidlertid en bestemt personlig stil. I sin livsførsel søker han å inkorporere visse trekk ved amerikanske underholdningsikoner som Dean Martin og Frank Sinatra. Elegant herrekonfeksjon, natte-liv, promiskuitet og synlighet i massemediene er nøkkelelementer. Et hovedtema for videoarbeidet er dermed møtet mellom mannen med elementer fra denne stilen, entertaineren, og den alminnelige norske unge kvinne. I denne relasjonen kommer det til syne sentrale spenninger i maskuliniteten.

Maskulinitet, på samme måte som heteroseksualitet, har lenge vært usynlig, i betydningen utematisert. Det har vært selvfølgelig hvordan en mann skal opp-tre. Men etter fasen der feminismen har gjort seg sterkt synlig, og utfordret det selvfølgelig og normale, er maskuliniteten blitt skapt. Den er blitt skapt på den måten at den er blitt synlig og gjenstand for refleksjon. Det utematiserte er blitt brakt på begrep. Normalitetsmakten er blitt synliggjort, stilt overfor et historisk nytt krav om å legitimere seg selv i et refleksivt prosjekt.

Det maskuline er en posisjon i kjønne-de sosiale relasjoner. Det handler om ulike ideologier og fantasier om hvordan menn bør være. Disse utvikles av både kvinner og menn (MacInnes 1998). Denne posisjonen varer i ulike sosiale,

kulturelle og historiske kontekster. Slik finner vi ulike fortolkninger av hva som er det maskuline. Men kun å avdekke variasjonene i hva som kan gjelde som maskulinitet er et ufullstendig prosjekt for en kritisk forskning. Studiet av maskulinitet må fokusere på relasjonene mellom ulike typer av maskulinitet, det vil si den kjønnspolitiske dimensjonen (Connell 1995). Kjønnspolitisk defineres maskulinitet både gjennom distinksjoner til det feminine og gjennom kamp mellom konkurrerende former for maskulinitet. Studier av disse sosiale relasjonene blir dermed sentrale for å vinne forståelse av maskuliniteten.

Forsørgermaskulinitet

I ulike kulturelle og sosiale sammenhenger er det en eller flere maskuliniteter som har en hegemonisk status. I det vestlige samfunnet har hegemoniet i de siste tiårene vært knyttet til kroppslige idealer fra sportsutøvelse og sosiale roller fra forretningsliv og det militære. I sentral litteratur av mer normativ karakter fokuseres interessen mot en bestemt essensiell maskulinitet som gis en hegemonisk status. Susan Faludi (2000) er meget klar på dette punktet, og peker ut den ornamentale og svakt familierelaterte mannen som en forklaring på vold og sosial oppløsning.

Selve nøkkelreferansen for det tradisjonsorienterte maskuline prosjektet som Faludi er en del av, er poeten Robert Bly bok *Iron John* (1990) (Seidler 1997). Et av Blys fokuseringspunkter er feminismen. Denne mener han har skapt svært gode resultater for kvinner, men har etterlatt mannen i en situasjon av selvfordervelse. Denne situasjonen vil Bly motvirke. Han vil skape rom for en stolt maskulinitet der relasjonen mellom far og sønn står i fokus. Å være mann skal være preget av stolthet, sikre forbilder og trygg sosialisering.

Stillbilde fra
«Bekjennelser». Vist på
Høstutstillingen 2000.

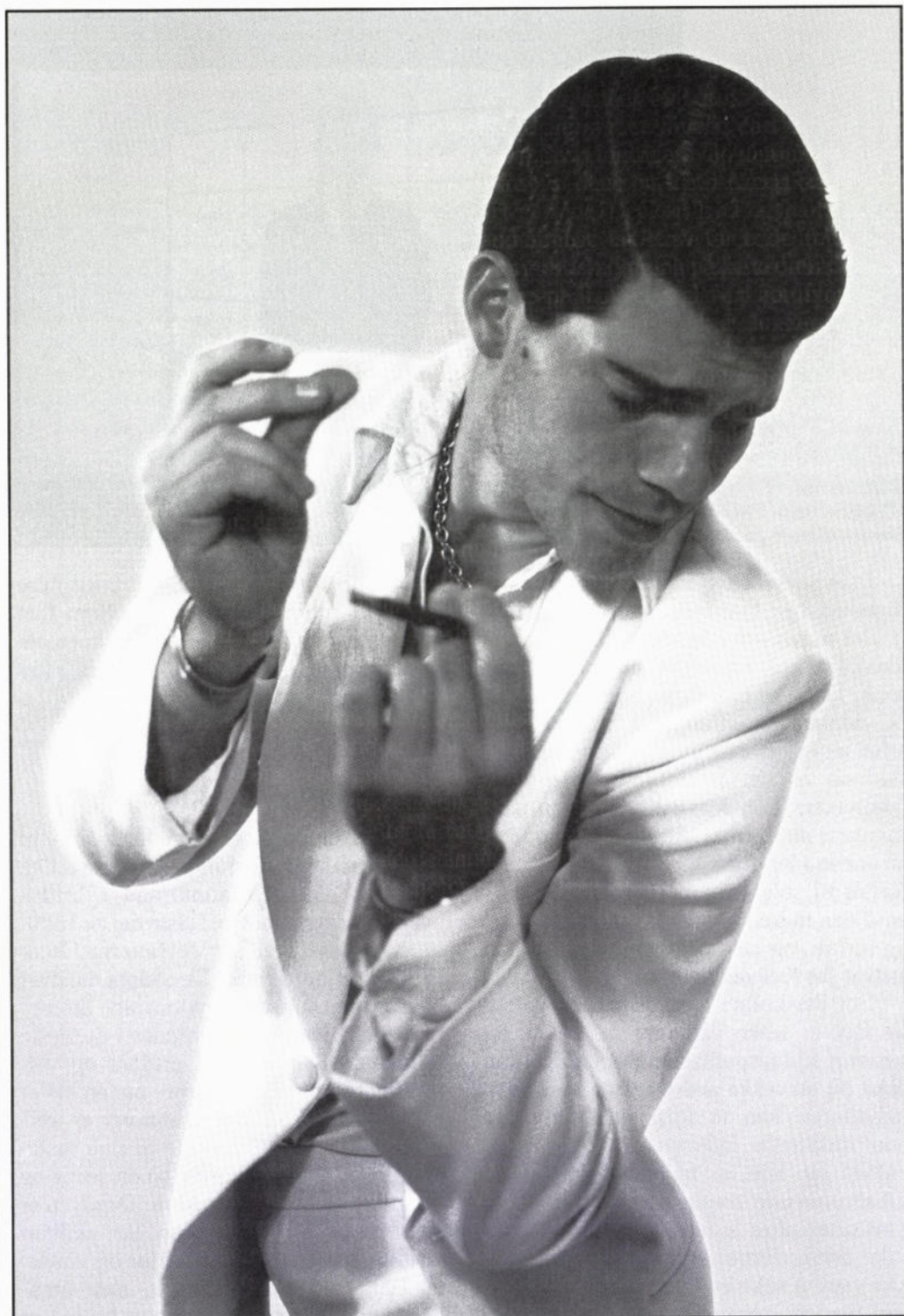
I sin søken etter den essensielle mandigheten blir Bly antimodernistisk. Han holder opp håndverksopplæringen som et idealbilde på forholdet mellom far og sønn. Dette er blitt forvrengt av industri- og utdanningssamfunnet. I utføringen av arbeidet er mannen utenfor familien, og i skolene er det feminine verdier som dominerer. Den klassiske krigeren som forsvarte sitt territorium i fysisk kamp, er en annen idealfigur hos Bly. Kriegeren har forfalt til soldat og morder. Dermed har også den indre krigeren hos menn bleknet og forfalt, og med det også viljen til å ta ansvar for kvinner og barn.

Det maskuline ideal hos både Faludi og Bly er ulike varianter av en meget bestemt kjønnspolitisk posisjon. Vi kan peke på en rekke andre måter som maskuliniteten kan ta form på, som den homoseksuelle mannens posisjonering. Faludi og Bly er kjennetegnet av en tilbakeskuende konservatisme som søker i historien etter løsninger på utfordringer i det senmoderne samfunn. Et alternativ kan være å søke en mer pluralistisk strategi for utformingen av en maskulinitet, en leken og destabilisert mannsrolle. Kulturindustrien har etablert en rekke

sosiale former for kjønnede posisjoner som synliggjør spenningen mellom forsørgermaskuliniteten og den ornamentale maskulinitet. En slik sosial form, eller sosial figur, er dandyen.

Ornamental maskulinitet

Dandyen er en figur som først kom til syne i England på slutten av 1700-tallet, men fikk sitt gjennombrudd i britisk overklasse og kulturliv i siste del av 1800-tallet. Hovednavn er forfatterne Oscar Wilde og Lord Byron. De skapte dandyer både av seg selv og gjennom sine litterære figurer. Dandyen forbindes i de fleste sammenhenger med en elegant og velpleid garderobe. Han skaper moten heller enn å følge den. Teatermetaforer er treffende for dandyens forhold til sine sosiale omgivelser. Han agerer på en scene og forholder seg til et publikum. Dandyen er også motsetningsfull. Han har militær disiplin, men er samtidig skjør og vimsete. Han er *cool* på utsiden, men brennende innvendig. Til sammen framviser han en sjarm og skjønnhet som ofte blir sett på som feminin (Feldman 1993,

Funky. Jon Løvøen illustrerer sine glamorøse forbilder. Fotografi fra Jon Løvøens utstilling på Galleri Fincken, Bergen.

Garelic 1998).

Det feminine ved dandyen kan være en forklaring på at litteraturen om maskulinitet vier dandyen liten oppmerksomhet. Dandyen er i beste fall en androgyn figur. Allikevel er det god grunn til å se dandyen som en relevant figur for maskuliniteten. Han definerer seg selv gjennom å distansere seg fra en bestemt forståelse av kvinnelighet. Og distanseringen er viktig i konstruksjonen av det maskuline.

Dandyens motstykke er det naturlige og umiddelbare. Kvinnen er for dandyen styrt av sine drifter, hun drikker når hun er tørst og spiser når hun er sulten. Det gjør henne vulgær, og dermed til dandyens rake motsetning. Samtidig er det hos dandyen en beundring av kvinnen, særlig for hennes vekt på hvordan hun framtrer. Dess flere timer en kvinne bruker foran speilet, dess større er dandyens beundring. Slik er dandyen til sammen en motsetningsfull figur, men som er nært knyttet til ambivalenser i den dominerende kulturen. Han er en representasjon av det problematiske i modernitetens prosjekt med å opprettholde en sentralisert og essensiell femininitet og maskulinitet.

En annen, og entydig populærkulturell, form for ornamental mann er entertaineren. Kjente eksempler er artister som Dean Martin og Frank Sinatra. Både entertaineren og dandyen er tilgjort og elegant i sin stil. Men der dandyen er forbundet med aristokrati og forfinet dannelsen, er entertaineren sterkere forankret i arbeiderklassekultur og flørtning med det lett vulgære. Det gjør at entertaineren er nært knyttet til rollen som sanger og underholdningsartist. Det er en av de få rollene der et publikum i en arbeiderklassekultur finner det legitimt at en mann pynter seg og gjør seg til. Det seksuelle begjæret etter kvinnen er langt klarere hos entertaineren. Dandyen har en svakt markert seksualitet og kan leve i sølibat for å unngå å få sin eleganse besudlet av driftslivet. Entertaineren er eksplisitt

heteroseksuell og nokså ukritisk i sin glupske appetitt på kvinner.

I tillegg til dandyen og entertaineren er en annen maskulin figur aktuell i dette selskapet; snobben. Snobben er særlig orientert mot sosial mobilitet. Han er en klassereisende, intenst opptatt av klassifikasjon for å kunne holde seg med kodeksene for den forfinede stil. Det er slike anstrengelser som forbinder ham med de velbergede sosiale sjikt. Men virkelig fornem blir snobben aldri (Stein 1985).

En slags kommersialisering og allmenngjøring av snobberiet finner vi i de glansede herremagasinene. *Playboy* var det første av dem, og er videreført av mindre pin-up-vulgære, men likeså seksualiserte magasiner som *GQ* og *Arena*, og norske varianter som *Café* og *Mann*. Disse underbygger en nokså pretensiøs og ornamental selvforståelse hos menn. Et fokuseringspunkt for ambisjonen i disse magasinene er listene over hva som er inne og hva som er ute, hva som er anerkjente aktiviteter og forbrukspreferanser og hvilke som definitivt tilhører gårsdagen. Her kan den pretensiøse mannen sjekke stillingen for sin egen samtidskulturelle frontposisjon. Stilbevissthet er også viktig. Den vellykkede mannen er velkledd for den anledningen han opptrer i. Seksualiteten er også et nøkkeltema. Et høyt seksuelt aktivitetsnivå er et tegn på sosial framgang. Mannen i *Playboys* figurering skal være seksuelt aktiv og attraktiv, og omgi seg med likeså attraktive og smarte kvinner. Mannen som familieforsørger og ansvarstakende omsorgsperson er fraværende.

Det er i spenningsfeltet mellom de ulike formene for det mannlige at vi kan si noe om maskuliniteten i det posttradisjonelle samfunnet. For eksempel vil mange av de sentrale utøverne i rocken forstås som en kombinasjon av cowboyen og dandyen. Tenk bare på Jimi Hendrix sine kombinasjoner av cowboyboots og rokokkoinspirerte rysjeskjorter (Meisel 1999). Konklusjonen er å åpne for det

flertydige og komplekse. «To speak of masculinity in general must be avoided at all costs», for å sitere litteraturprofessor Homi Bhabha (1995: 57).

Det er da også den flertydige maskuliniteten som er gjenstand for utforskning i Jon Løvøens kunstneriske arbeider. Løvøens prosjekt har dels vært en feiring av den glamorøse mannen. Dean Martin tematiseres her som ikonografisk figurasjon for mandigheten. I sin egen CV anfører Løvøen seg selv som en stor beundrer av Dean Martins liv og virke. Samtidig finner vi i flere arbeider, blant annet i videoen «Bekjennelser», en problematisering av situasjonen til den ornamentale mannen. Gleden over å imitere playboyfigurene blekner raskt i hverdagslivets forsøk på å etablere et fast forhold.

«Bekjennelser»

Videoarbeidet «Bekjennelser» ble vist på Høstutstillingen 2000. Antagelsen av kunstverket til denne utstillingen, solid avisomtale, og flere påfølgende invitasjoner til andre utstillinger, har etablert Jon Løvøen som utøvende billedkunstner.

Løvøens kunstneriske prosjekt handler om iscenesetting. Han opptrer i ulike miljøer innen kunstfeltet, TV, underholdning og uteliv. I kunstfeltet har han i tillegg til video fått laget fotografier med tekst og utført performance. Fotografiene er av ham selv i ulike posisjoner som mann, med ledsagende tekster av typen «suksess er på mange måter nøkkelen til en vellykket karriere». Hans mest kjente performance er en entré-konkurranse på Torgalmeningen i Bergen. Publikum ble bedt om å gjøre entré ned en trapp som var snekret for anledningen. Det hele ble akkompagnert av feiende storbandjazz, og et dommerpanel ga stilkarakterer.

Løvøen har i tillegg en karriere som DJ som flyter sammen med det kunstneriske prosjektet. Her tematiserer han også den lett dekadente elegansen. Musikken

er slepen jazz, *easy listening* og Dean Martin. Han setter seg gjerne til med en cocktail og poserer elegant ved siden av platespillerne. Her faller hans prosjekt tett sammen med den klassiske dandyen. Alltid elegant, ofte teatralisk og avhengig av et publikum som han kan være distingvert i forhold til. Mange av de mest kjente dandyene var selv forfattere som skapte dandyer i sin fiksjon. De gjorde sin egen daglige livsførsel til fiksjon (Feldman 1993).

I videoarbeidet «Bekjennelser» henviser han lett til sin egen person og stil når han avleverer sitt skriftemål. Videoen er syv minutter lang. Vi ser kunstneren selv stå som pent antrukket mann med jakke, vest og slips. Han er plassert i noe som ligner et TV-studio. På veggen bak ham henger det en lysende tavle av en type som brukes i spørreprogrammer som «Jeopardy». I de ulike rutene er det kvinnenavn som er vanlige for norske kvinner i 20-årene, som Maria, Kristine og Silje. Den unge mannen framfører en monolog der han i en bekjennende stil forteller til et TV-kamera om en del erfaringer i forhold til kvinner. Det handler til dels om nokså allmenne utfordringer i singellivet og hvordan han har opplevd disse. Han har trodd at kvinner var interessert både i kortvarige seksuelle relasjoner og mer forpliktende kjæresteforhold, men er blitt avvist. Det antydes at problemet for kvinnene er at han kun representerer en flørt på grunn av sin ekstravagante stil og ustabile livsførsel. Monologen er godt poengtert og overbevisende framført. Forestillingens hovedfigur har elementer av både av den alvorlige unge mann og den triste klovn.

Hverdagsentertaining

Mannen i videoen forteller om en bestemt stil han forsøker å gjennomføre. Det er tre komponenter som dras fram; ulastelig antrekk, utsvevende livsførsel og forfø-

ring av kvinner. Denne livsstilen gjen-nomfører han i en norsk urban setting. Han går i dress, selv på tirsdager.

«Jeg er alltid blant de siste som går fra festen. Jeg bruker mine siste kroner på en pakke sigaretter, en pils, en god plate eller en ny dress.»

Til sist er han typen som konstant er ute etter å forføre kvinner. Det vil si å bli med en kvinne hjem, eller selv ta henne med hjem, etter en kveld på byen. Han forteller fra en av sine, dessverre mislykkede, bravader: «Jeg prøvde etter beste evne å få henne til å miste all fornuft – slik at hun til slutt bare 'måtte' dra meg med inn.» Rollen han forsøker å leve opp til, er en mann som gjennom sin sikre stil får kvinner til å falle betingelsesløst for ham.

Det han søker å bygge opp er en rolle som består av komponenter hentet fra både dandyen og playboyen. Prosjektet er samtidig kjennetegnet av en påtrengende hverdagslighet og fravær av velstand og glamour. Vi ser tydelig at han lever opp til kun elementer av dandyens stil. Det er et krav til en dandy at han beveger seg i velstående kretser, og i hvert fall selv ikke blir begrenset av økonomiske midler. Dandyen er heller ikke overvettets interessert i seksuell aktivitet (Garelic 1998). Det blir for mye dyrisk begjær, svette og kjønnslykt til at det kan la seg forsvare i dandyens prosjekt. Slik er det i Løvøens figur lite av dandyens overskridelse i forhold til maskulinitet og femininitet. Det som står igjen er vekten på ulastelig staf-fasje, å gå i dress på tirsdager og leve et bohemaktiv liv.

For playboyen vekker seksualakten ingen vemmelse. Den er tvert imot alle tings mål. Men også for disse figurene er det et krav til velstand og et liv i de finere salonger. Her blir det hverdagslige i Løvøens figur påtrengende. Det er for mye en aura av hutrende petting på kalde hybler til at vi ser for oss en finale på kvelden av det kaliber som Dean Martin

og likemenn representerer. Her ser vi et tydelig særtrekk ved Løvøens figur; det hverdagslige. Det er noe norsk alminnelig over denne mannen. Vi får et klart inntrykk av at han ikke er oppvokst i de bedrestilte urbane omgivelser, men heller har bakgrunn fra alminnelige kår i et småbymiljø. Han er som utallige andre nordmenn i etterkrigstiden sosialt oppstigende, men med en avslørende keitethet (Solvang 1998). Det er den norske hverdagsplayboyen vi har framfor oss, og han har det vanskelig.

En overskridende åpenhet

Videoens tittel, «Bekjennelser», viser til et prosjekt der vi kommer innenfor. Garderen senkes, og vi får innsikt i både overveielser og skuffelser. Dette bryter i en viss forstand alvorlig med kravene til playboyen. Han skal utstråle overlegenhet, og i den grad han forteller fra sitt liv, skal det være med ironisk vidd som bekrefter hans verdensvante og sikre grep om tilværelsen. På denne måten er den unge mannen nær ved å ta en rolle som er typisk for unge kvinner. Vi får straks assosiasjoner til populærkulturelle figurer som Bridget Jones (Fielding 1998) og de fire kvinnene i *Sex and the city* (Bushnell 1999) (grunnlag for TV-serien «Sex og singelliv»). Et bærende element for disse litterære figurene er bekjennelsene direkte henvendt til leseren og til hovedpersonenens venninner og homofile venner. Livet som singel i innbringende og sosialt spennende yrker er en uuttømmelig kilde til fornøyelige betraktninger som treffer en omfattende samtidskulturell trend der 60 prosent av husholdningene i byene består av én person. Men en mann begår ikke slike bekjennelser, da må han i så fall være mer gutt enn mann, som den kvisete og pre-pubertale Adrian Mole (Townsend 1986). Løvøens figur inntar på denne måten en kvinnelig eller gutteaktig rolle.

Det er allikevel elementer i bekjennelsen, slik vi ser den i videoen, som bryter med det entydig feminint eller prepubertalt kodede. Omgivelsene er et nøkkelmoment her. Det hele foregår i et TV-studio som med videokameraets nærvær nærmest utgjør en skriftestol. Vi befinner oss ikke så mye i Bridget Jones' knisende venninneklubb, men heller i Andy Warhols forslitte 15 minutter med berømmelse. Bekjennelsens feminine karakter overskygges ved at den foregår i et TV-studio. Dette er del av et TV-show som kringkastes til et stort publikum, og mannen som ikke smelter i TV-studioets varme lys, er en senmoderne seierherre, om enn tragisk i Susan Faludis kritiske analyse.

Et ytterligere de-femininiserende moment ved bekjennelsen er det senmoderne kravet til alle kjønn om å bearbeide sin egen biografi. Vi skal fortelle vår fortelling, høre på reaksjoner og andres fortellinger, og finjustere vår egen. Vi skal bygge oss selv som en merkevare. Dette skaper et kulturelt rom, også for mannen, til å fortelle sin historie med senket guard. Skriptet er ikke fastlåst i en bestemt maskulinitet vi skal leve opp til. Vi skal ikke på en enkel måte følge i vår fars fotspor og ha ham som forbilde, men skape oss selv, vår rolle og identitet, blant en rekke alternativer med kontinuerlig skiftende grad av anerkjennelse. Her vil bekjennelsen få en stadig større anerkjennelse, også innenfor rammen av den hegemoniske maskulinitet.

At mannen må skape seg selv er et nøkkelpunkt i den kritiske analysen av samtidsmaskuliniteten. Hos noen representerer dette et utålelig og forflatende intimitetstyranni (Mehren 1984). Hos andre er det den svake forbindelsen til faren og fraværet av et maskulint fellesskap i sosialiseringen som blir problematisert. Hos Faludi (2000) er dette et element i den kritiske tilstanden av rotløshet som ligger til grunn for både kvinnemishandling og gjengvold. Også Bly peker

på dette som et tap for mannen som har plassert ham i et ingenmannsland (Bly 1990, Seidler 1997). Det er også et påfallende trekk ved Løvøens figur at han ikke refererer til noe maskulint fellesskap. Selv det store vi er bare vagt til stede.

Den etterspurte forsørgermaskulinitet

Hverdagsplayboyen i Løvøens skikkelse er fortvilt over sin egen manglende attraktivitet. Han har jo klær og stil som de mest omsvermede i populærkulturen. I sine bekjennelser må han allikevel innrømme at det fremste kjennetegnet ved damene han treffer på byen, er at de primært er trygghetssøkende. Han omtaler med en fortvilt ironi hva slags mann disse kvinnene primært vil forholde seg til. En godt betalt jobb, egen leilighet, bikkje og furumøbler er det som gjør susen. Tryggheten er tingen, selv om det mangler både sexliv, overraskelser og spenning i samlivet. Det behovet kvinnene har for spenning, får de tilfredsstilt når de går på byen med venninner og «liksomflørter» med menn. Og vår bekjennende unge mann sitter alene igjen etter å ha spandert til ingen nytte:

«Så går hun hjem, har sex med kjæresten som selvfølgelig har lagt seg, og tenker på mennene hun traff ute på byen. Men *hun* er fornøyd! I kjærestens dvaske og trygge armkrok.»

I noen tilfeller kommer han noe lenger inn på kvinnene. Han forteller at en ung kvinne var med ham hjem. Men når det kom til de mer intime tilnærmelsene, kom det igjen fram et annet krav til mannen enn han hadde sett for seg:

«Og dessuten kunne hun aldri tenke seg å være sammen med en kunstner-type igjen. Hun hadde nemlig for et halvt års tid siden gjort det slutt med en kunststudent fordi hun fant det slit-

somt med hans uregelmessige livsmønster.»

Mønstret hos kvinnene han treffer er helt tydelig. De er ikke interesserte i en type som ham, og noen engangsintermesser er heller ikke aktuelle. De vil ha en trygg og stabil mann som de kan danne familie med. Portrettet vi får av de foretrukne mennene er lett nedlatende. Det er helt klart at bekjenneren ikke har tenkt å gi seg. Han vil ikke fire en tomme i sin livsførsel, og søker anerkjennelse for seg selv og sin stil som han anser som kulturelt overlegen.

Den nedlatende holdningen til de foretrukne mennene må en også anta er farget av at bekjenneren har mislyktes, men tryggheten de representerer kan han ikke stille opp mot. Denne tryggheten ser ikke ut til å skapes gjennom beskytterevnen, som Robert Bly antyder gjennom sin krigermetafor. Det handler mer om å være forutsigbar, sosialt og økonomisk stabil. Den frigjorte unge kvinne søker ikke primært beskyttelse, men trygghet i det stabile og forutsigbare. Underforstått er det denne formen for maskulinitet som er den mest gangbare når det skal etableres et forhold mellom mann og kvinne. Det hevdes også at selv de kortvarige forholdene som den selvstendiggjorte senmoderne kvinne inngår, ofte er ledd i en søken etter den trygge og stabile mannen for et varig forhold (Giddens 1994). Dermed blir det lite rom for de erklært uforpliktende adspredelsene som hverdagsplayboyen kan tilby. Det finnes kvinner som lar seg fascinere av ustabile og pyntesyke menn, men i så fall har disse mennene noen kvaliteter som bekjenneren ikke besitter.

Drømmedamen

De mange avslagene og den manglende interessen bringer videoens bekjennende unge mann i en tilstand av liten selvtilitt.

Det leder ham til en ytterligere bekjennelse. Det viser seg at han tiltrekkes av en kvinne som er svært forskjellig fra ham selv. Han drømmer stadig om en eks-kjæreste som representerte nærmest en feminin utgave av den trygge og stabile forsørgermaskuliniteten:

«Maja har dette rolige draget over seg. Den selvbeherskelsen, dannelsen og fornuften. Hun er prippen, blyg og moderlig på en vidunderlig måte.»

Han selv er hennes klare motsetning:

«I motsetning til meg, synes hun det er helt forkastelig med tilfeldig sex. Og hun har lite til overs for min trang til å stikke meg frem, for eksempel ved å gå i dress og slips og fettsleik, selv om det bare er en tirsdag.»

Den han selv lengter etter, er ikke en som representerer noe av det samme som ham selv, for eksempel noe i retning av en promiskuøs femme fatale. Slike kvinner finnes, også på byen der han går, men de er helt utenfor hans bekjennelser. Enten er han brutalt avvist, eller så er de ikke attraktive for ham. Det siste er nok den mest nærliggende tolkningen. Den seksuelt forslukne mannen søker ikke en kvinne som ligner på ham selv. På den måten Maja er forskjellig fra bekjenneren, representerer hun en kvinnelig parallell til egenskapene ved de mennene han nedsettende konstaterer at kvinnene ønsker seg.

Maja viser en viss omsorg for sin eks-kjæreste. Hun er bekymret for hvilket inntrykk han skaper av seg selv med sin dandy-inspirerte stil.

«Jeg snakket med henne på telefon en gang hun hadde sett snurten av meg på TV. Og da kommenterte hun nettopp det der med dressen og slipset og alt det ... og sa jeg måtte passe meg så jeg ikke ble sett på som en klovn.»

Her er vi ved et kjernepunkt i bekjennelsens tema. Hverdagsplayboyen representerer en problematisk rolle, en uløselig motsetning. Omgivelsene for den ekte playboy og den norske fredagskvelden på byen er to adskilte verdener, to paradigmer.

Spørsmålet blir om Løvøens figur skal heve seg over den gemene hopens holdninger til ham. Dette er både dandyens og snobbens skjebne. Skal han heve seg over betingene det av at han tar avstand fra de som opplever ham som narraktig, som nærmest en byoriginal. Han må etablere en playboyverden rundt seg selv. En slik overbærenhet er hans helt klare ambisjon. I «Bekjennelser» går det tydelig fram at fortelleren har hatt en spesielt vanskelig fase, noe som gjør ham henfallen til en trygg favn: «Det er i perioder som dette at jeg tenker på Maja.» Dragningen mot det Maja representerer er dels en ambivalens hos ham som mann, men mest er det en forbigående svekkelse. Bekjennerens prosjekt er å holde fast på sin stil og skape anerkjennelse for den, selv hos kvinner som er svært forskjellige fra ham selv. Han har en dragning også mot det alminnelige, særlig synliggjort gjennom beundringen av Majas rolige vesen og moderlighet.

Mellom livsstilsikon og hverdagspraksis

Faludi peker i sin bok på at mannens verd bare måles ut fra hans deltakelse i en kjendisdyrkende forbrukerkultur og oppnås gjennom drag på damene. Det er dette målet som Løvøens figur søker å oppnå. Midlet han bruker er å skape seg til en figur som henter inspirasjon fra tradisjonelt marginale figurer i maskuliniteten som dandyen og playboyen, figurer som også er kjendisdyrkende.

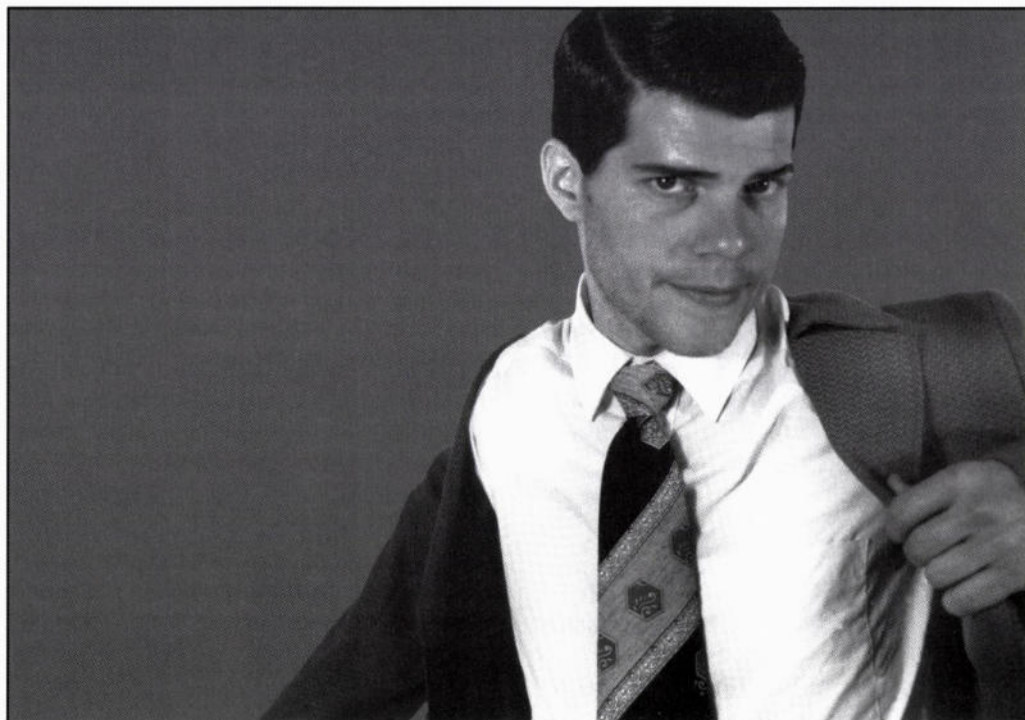
Det kritiske poenget hos Faludi er at ventingen på å bli oppdaget og gjort til kjendis er gjennomsyret av kjønnsforvirring. Den forbundne glamour og tilgjort-

het ligger nært på det feminine. Et slikt innslag av noe feminint finner vi hos dandyen og entertaineren. Og nettopp dette er noe av kjernen i den fortvilte situasjonen som hverdagsplayboyen havner i. Narkissos ble ikke dyrket for sin virilitet, så spørsmålet er om det finnes noen vei til manndom gjennom speilet.

Hans problem er at få kvinner vil ha ham. I hvert fall har han hatt en dårlig periode der det er slik. Derfor gir han et beskt portrett av de unge kvinnene. De han møter er konservative. For dem er den ornamentale mannen full av staffasje og en sosial klovn. Kvinnene ønsker noe annet. Når de søker en partner, ser de etter en forsørgermaskulinitet. De foretrekker en mann av den typen som Robert Bly etterlyser, en mann de kan finne trygghet hos. Sett med Faludis og Blys øyne representerer de kvinnene bekjenneren møter en motkraft til forfallet.

Samtidig vil jeg stille spørsmålet om det også er en vei til manndom gjennom speilet, også i det hverdagslige liv. Bekjenneren ønsker selv å leve i et motsetningsfullt parforhold. Videoen ender i hans smerte ved å tenke på at den elskede Maja skulle elske med en annen. For ham er det to løsninger på denne fortvilelsen. Enten så må han framstå med en annen maskulinitet enn den ornamentale han representerer i dag. Han må tre inn i den forsørgermaskuliniteten som gjøres aktuell i det faste forhold mellom kvinne og mann. Han må skape om på seg selv. Eller så må han bryte ny vei. Det er helt klart dette siste som er hans vei. Han må finne en relasjon til en kvinne som er forskjellig fra ham selv, men som samtidig kan finne ut av å leve i et forhold der mannen representerer en marginal maskulinitet. Han vil snu den relasjonen som han finner enerverende. Den unge mannen vil fortsatt være dandy, men i et samspill med en kvinne som er hans motpol, men som samtidig gir rom for hans prosjekt.

Bekjenneren vil ha anerkjennelse for

Skal vi legge oss? Hverdagsplayboyen i aksjon. Fotografi fra Jon Løvøens utstilling på Galleri Fincken, Bergen.

den glamorøse, ornamentale og bohem-aktige maskuliniteten både i kortvarige eventyr og i et norsk urbant hverdagslig kjæresteforhold. Særlig det siste er et motsigelsesfullt og risikabelt prosjekt. I den komplekse relasjonen mellom trygghet og sjansespill som kvinnene han møter representerer, føler han i tunge stunder at han faller igjennom. Han kan ikke by på noen tradisjonell trygghet og stabilitet, men samtidig sliter han med å være så besnærende at han åpner for sjansespillet. Han blir kun stående igjen med den uforpliktende flørt. Det vil han ikke la seg avfinne med.

I rollen som bekjenneren gjennomfører Løvøen i praksis den glamorøse og estetiserte tilgjorthet. Han tar steget ut av de glansede magasiner og ned i en midtels stor norsk by. Han hadde hatt helt andre muligheter i London eller New York, i hvert fall ville ikke garderoben ha satt ham utenfor. Men i den norske set-

tingen chrashlander han alvorlig når han er ute etter å etablere et fast forhold. Entertaineren og playboyen er figurer med samme relasjon til hverdagslivet som livsstilsmagasinene, de er til for å skape fantasier om det man ikke kan oppnå i det daglige. Hos kvinnene som bekjenneren møter, har den ornamentale mannen kun plass i en fiksjonsvirkelighet, på lik linje med de amerikanske TV-serienes evige singelliv. Når bekjenneren er ute på byen og blir liksomflørtet med, har han ikke potensielt noen større betydning for de unge kvinnenes liv enn Jerry Seinfeld har. Det vil han ha en endring på.

Går man til de glansede magasiner for menn, så er familie, både i form av foreldre, ektefelle og egne barn, så godt som fraværende. Barn er i beste fall kun et faktum i sivilstatusen til den suksessfulle mannen som portrettintervjues. Klær, stil og forbruk er det enerådende

tema. Slik representerer de en fiksjonsvirkelighet som er gitt plass innenfor en bestemt sosial ramme, livsstilsmagasinet. Denne fiksjonsvirkeligheten har en lang historie. Allerede i 1930-tallets dameblader var en tilsvarende fiksjonsvirkelighet synlig. Den elegante og lett promiskuøse charlestondansende kvinnen var kun et bilde, mens noveller og tilsvarende stoff la vekt på en helt annen ansvarlig og underordnende kvinneverole (Aune 1997). En større reell anerkjennelse av den glamorøse siden av denne dobbeltheten er bekjennerens mål.

Maskulinitet er noe mer

Det er grunn til å stille flere kritiske spørsmål til Faludis og Blys forfallshistorier.

Spørsmålet om fiksjonsvirkelighet er ett av dem. Mannens rolle er i endring, og det er mulig å peke på ulike oppløsnings-tendenser. Men den ornamentale mannen er langt på vei forankret i en fiksjonsvirkelighet. Anthony Easthope (1990) går så langt som til å hevde at populærmusikken er en enklave der maskuliniteten tenderer til å være det stikk motsatte av hva den er andre steder. Det er dermed grunn til å stille spørsmål ved hva slags reell betydning staffasjen og det ornamentale har for mannens hverdagsliv. Forsørgermaskuliniteten er en praktisk og hverdagslig maskulinitet som ikke nødvendigvis bukkes under gjennom idealisering av den ornamentale mannen.

Et annet spørsmål, som er svakt belyst både hos Faludi og Bly, og i mye annen litteratur om maskulinitet, er spørsmålet om kvinnens rolle. Hos Bly har feminismen gjort kvinnene godt, og plassert mannen i et ingenmannsland. Samtidig er det i det sosiale liv blant heteroseksuelle sterke og formende relasjoner mellom menn og kvinner. I denne relasjonen skapes både maskulinitet og femininitet. For maskulinitetens del er det all grunn til å

spørre om ikke den postfeministiske kvinnens rolle er et nøkkelmoment til å forstå hvilken maskulinitet som vinner hegemoni.

Et tredje kritisk spørsmål dreier seg om muligheten for å gi rom for komplekse spill mellom det feminine og det maskuline hos både kvinner og menn. Det er dette spørsmålet Jon Løvøens kunstvideo klart tematiserer. Det vi ser er en tematisering av den senmoderne og postfeministiske mannens etablering av identitet i et flertydig spekter av maskuliniteter. Det maskuline representerer ikke noen bestemte typer, det handler om en kjønnspolitisk arena der det kjempes om ære og anerkjennelse. Videoens skriftmål utfordrer det som bekjenneren opplever som et fastlåst mønster for unge heteroseksuelle menn og kvinners relasjoner til det feminine og det maskuline. Den unge mannens vansker er knyttet til et manglende rom i hverdagslivet for den glamorøse heteroseksuelle mannen, og for lek og spill med ulike figurasjoner for maskuliniteten. Den ornamentale maskuliniteten representerer ikke nødvendigvis menns tap av seg selv (Lorentzen 2001) eller en patologisk rolle som *playboy-zombie* (Goldberg referert i Giddens 1994). Slike forfallsteorier legger i for stor grad til grunn normen om den helstøpte figur. Ulike maskuliniteter må ikke være uforenelige motsetninger, heller ikke innenfor en og samme person. Det er etableringen av den flermaskuline mannen som bekjenneren higer etter. I dette prosjektet utfordrer han både andre heteroseksuelle menn og kvinner.

Per Solvang
førsteamanuensis
Sosiologisk institutt
Universitetet i Bergen

Takk

En tidligere versjon av artikkelen har vært kommentert av Jan-Kåre Breivik,

Marit Helgesen, Ingrid Lundeberg og Atle Møen, og et viktig litteraturtips har jeg fått fra Ida Blom. Idéen til artikkelen kom fra Lise Widding Isaksen.

Litteratur

- Aune, Kristin 1997. *Kvinnelighet i mellomkrigstiden – sett gjennom et utvalg blader og tidsskrifter*. Hovedoppgave. Historisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Bhabha, Homi K. 1995. Are you a man or are you a mouse? I Maurice Berger, Brian Wallis og Simon Watson (red.): *Constructing masculinity*. Routledge, New York.
- Bly, Robert 1990. *Iron John. A book about men*. Element Books, Shaftesbury (norsk oversettelse i 1992, *Mannen*, Gyldendal).
- Bushnell, Candace 1999. *Sex and the city*. Abacus, London.
- Connell, R.W. 1995. *Masculinities*. Polity Press, Cambridge.
- Easthope, Anthony 1990. *What a man's gotta do. The masculine myth in popular culture*. Unwin Hyman, Boston.
- Faludi, Susan 2000. *Snytt. Sviket mot mannen*. Aschehoug, Oslo.
- Feldman, Jessica 1993. *Gender on the divide. The dandy in modernist literature*. Cornell

- University Press, Ithaca.
- Fielding, Helen 1998. *Bridget Jones' dagbok*. Aschehoug, Oslo.
- Garelic, Rhonda K. 1998. *Rising star. Dandyism, gender and performance in the fin de siècle*. Princeton University Press, Princeton, NJ.
- Giddens, Anthony 1994. *Intimitetens forandring. Seksualitet, kærlighed og erotik i det moderne samfund*. Hans Reitzels Forlag, København.
- Lorentzen, Jørgen 2001. Kommentar til Susan Faludi, *Mannsforskning* 1, 41–44.
- MacInnes, John 1998. *The end of masculinity. The confusion of sexual genesis and sexual difference in modern society*. Open University Press, Buckingham.
- Mehren, Stein 1984. *Her har du mitt liv. 1984 essays 1984*. Aschehoug, Oslo.
- Meisel, Perry 1999. *The cowboy and the dandy. Crossing over from romanticism to rock and roll*. Oxford University Press, New York.
- Seidler, Victor Jeleniewski 1997. *Man enough. Embodying masculinities*. Sage, London.
- Solvang, Per 1998. Klassereisen, *Nytt norsk tidsskrift* 1, 75–80.
- Stein, Gerd 1985. *Dandy – Snob – Flaneur. Dekadenz und Exzentrik. Kulturfiguren und Sozialcharaktere des 19. und 20. Jahrhunderts. Band 2*. Fisher Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main.
- Townsend, Sue 1986. *Hemmelig dagbok for Adrian Mole 13 3/4 år*. Cappelen, Oslo.

Likestilling og likeverd i klemme?

Eit kjønnsblikk på kampen mellom marknad og frivilleghet i idretten

Av Jorid Hovden

Idretten er sannsynligvis den av våre frivillege samfunnsinstitusjonar som er sterkast prega av marknadsintegrering og kommersialisering. Denne artikkelen har fokus på korleis marknadsprinsipp som verdiintegrasjon kjem til uttrykk i idretten og påverkar kjønnspolitiske forhold. Søkelyset er retta mot kva som skjer – og kva konsekvensar det har for kjønn – når marknadskrav set samfunnsetiske og frivillege ideal i klemme og frivillig idrettsverksemd blir meir prega av forretning enn foreining. Dei empiriske døma som artikkelen er bygd rundt, viser ein dragkamp mellom ulike rasjonalitetsformer, logikkar og interesser, og korleis marknaden som politisk «aktør» verken er verdinøytral eller kjønnsnøytral. Det betyr at ei aukande marknadsintegrering av ideelle og frivillege aktivitetar har store kjønnspolitiske konsekvensar. Blant anna ser det ut som at likestillingsspørsmål blir lite aktualisert, og at det legitimitetsgrunnlaget som idrettens aktive likestillingspolitikk har vore bygd rundt, er i ferd med å misse gjennomslagskraft og betydning.

Det mykje omtala «rabaldermøtet» i Vålerenga viste oss korleis eit «rabalder» mellom frivillig tillitsvalde og investorar, ja sogar mellom frivillege og storkapitalistar, ofte utspelar seg i dagens idrettspolitikk. Gudleiv Forr i Dagbladet (3. februar 2001) omtala blant anna møtet slik:

ke systemet som kjennetegner den norske idrettsbevegelsen, finner ikke kapitalistene seg til rette. De stiller ikke engang opp for å argumentere for sitt syn. De er jo likevel begrenset til pengelogikkens profitt.»

Når storkapitalistar og frivillig tillitsvalde i bokstaveleg forstand blir stilt overfor kvarandre, for å diskutere kva verdier,

«[...] i det grunnleggende demokratis-

interesser og logikk som skal prege idretten,¹ får vi ei skarpstilling av kva for – og kven sine – verdiar, styringsprinsipp og rasjonalitetsformer som konkurrerer om prioritet og hegemoni, og av korleis ei stadig sterkare marknadsintegrering utfordrar idrettens identitet som frivilleg, ideell og demokratisk organisasjon. Med 90-talets aukande globalisering og ny-liberalistiske strøymingar har striden mellom det kommersielle og det samfunnsetiske også kome til overflata på mange andre samfunnsområde. Som symbolsk samfunnsinstitusjon fungerer idretten som ein god temperaturmålar på tidsånda (Østerberg & Engelstad 1995). Rune Slagstad omtaler t.d. idrettens funksjon slik:

«Striden mellom de kommersielle og samfunnsetiske verdiene får på mange måter en tilspissning nettopp i idrettsbevegelsen, vår største folkebevegelse. Kampen om samfunnsånden står her, også her.» (Slagstad i Dagbladet 26. aug. 1999)

Samstundes som idretten reflekterer dominerande utviklingstrekk, kan den også fungere som ein arena for synleggjing av motstand, ideologiske konflikhtar og kulturell overskriding (Birell og Theberge 1994, Bonde 1993, Klausen 1991, 1998, Messner 1988, Selle og Øymyr 1995). Som ein samfunnsarena prega av sterk globalisering har idretten representert ei samfunnsmessig drivkraft i slike prosessar. Det har med andre ord føregått ei legitimering av marknadstilpasning frå idretten og over til andre delar av organisasjons- og samfunnslivet (Selle 1995).

I denne artikkelen vil eg sette fokus på korleis krav om marknadstilpasningar utfordrar idrettens ideelle, frivillege og demokratiske organisasjonsideal, og herigjennom påverkar idrettens likestillings- og kjønnspolitikk. Fleire forskarar har drøfta korleis marknadsprinsipp som

verdiintegrasjon har endra – og endrar – idretten som frivilleg organisasjon (t.d. Enjolras og Seippel 1999, Selle 1995, 1998, Skirstad et al. 1996, Slack 1997). Slike studier har imidlertid i liten grad tematisert makt og dominans relatert til kjønn og likestilling. I denne samanheng vil eg ha kjønn som analytisk fokus og framheve korleis marknadsintegrering får kjønna betydingar og likestillingspolitiske konsekvensar. Med andre ord: Kva skjer – og kva konsekvensar har det for kjønn – når samfunnsetiske og frivillege ideal kjem i klemme, og frivilleg idrettsverksemd blir meir prega av forretning enn foreining? Søkelyset vil vere på sentrale spørsmål som: Korleis påverkar ei stadig meir gjennomgripande kommersialisering idrettens grunnverdiar knytt til likeverd og demokrati? Kva kjønna konsekvensar har marknadsens krav om profesjonalisering av idrettsleg verksemd?

Framstillinga vil vise ulike aspekt ved denne utviklinga ved å presentere og diskutere nokre empiriske døme frå dagens «idrettsverkeleghet». Døma vil omfatte medieforteljingar så vel som eigne studier av idrettspolitiske arenaer. Men før eg beveg meg inn i det empiriske landskapet, vil eg, som bakteppe for forståing og tolking, utdjupe nokre sentrale teoretiske aspekt og idrettshistoriske utviklingstradar.

Idretten – utspent mellom marknad og frivilleghet

Som frivilleg organisasjon er Norges Idrettsforbund og Olympiske Komité (heretter omtala som Norges Idrettsforbund eller idretten) i idealtypisk forstand ein uavhengig samfunnsinstitusjon – ein institusjon som verken er underlagt statleg styring eller marknadens økonomiske styringsprinsipp og logikk. Ein slik idealtypisk tankegang er imidlertid basert på at visse samfunnsmessige aktivitetsområde ivaretar ulike

funksjonar og er styrt av ulike logikkar og organisasjonsprinsipp. Marknaden, som også blir kalla økonomisk sektor, refererer oftast til både ein økonomisk arena og ein styringsmåte. Som aktivitetsområde er den kjenneteikna av privat og profittorientert verksemd basert på bytterelasjonar og økonomisk rasjonalitet (Hernes 1978). Det inkluderer ein styringsmåte med vekt på størst muleg kostnadseffektivitet og nytte. Økonomiske og liberalistiske tenkemåtar ser på marknaden som den mest effektive mekanismen for utnytting av samfunnets ressursar (Veiden & Burkeland 1999). Dessutan – som ideologisk «aktør» – ikler marknaden seg både verdinøytralitet og kjønnsnøytralitet.

I forhold til marknaden skal idretten som frivillig og ideell organisasjon i prinsippet ha motsette kjenneteikn. Frivillig arbeid skal ikkje ha fortjeneste som mål, men vere såkalla «non-profit», og basert på ideell og frivillig innsats. Idrettsaktivitet skal vere forankra i ideelle mål og Norges Idrettsforbund sine grunnverdiar. Det betyr ei styringsform grunna på medlemsbasert demokrati ut frå idealet om eit aktivt deltakardemokrati.

Samfunnsaktørar og organisasjonar fungerer imidlertid aldri idealtypisk, dvs. i tråd med bestemte teoretiske føresetnader. Dei utviklar derimot ulike former for perverteringar, avhengig av interne sektorielles maktforhold, så vel som maktforhold mellom ulike sektorar (Hernes 1978). Som antyda innleiingsvis er dagens idrettsverksemd prega av utviklingstrekk som i liten grad harmonerer med idealtypiske aktivitets- og styringsformer innan frivillig sektor.

Globaliseringsprosessar har medført ei sterk kommersialisering og profesjonalisering av idrettsleg verksemd. Slike utviklingstrekk kjem mest tydeleg til uttrykk innanfor toppidretten og i idrettsklubbar der satsing på toppidrett utgjer ein vesentleg del av verksemda. Toppidrett blir i stadig sterkare grad gjort

til eit investeringsobjekt for media og det øvrige næringsliv. Det betyr at store deler av elite- og toppidretten blir finansiert av fortjenestebaserte aktørar. I slike prosessar aktualiserast forventningar og krav om at idretten, som «samarbeidspartnar», må tilpasse seg marknaden logikkar, styringsideal og organiseringsformer (Slack 1997). Fortjenestebaserte eigarformer og profittorienterte styringsprinsipp blir innvevd i frivillege organiseringsformer. T.d. blir idrettsadministrative oppgåver som tidlegare var i hendene på tillitsvalde, i aukande grad utført av profesjonelle. På den idrettspolitiske dagsordenen dominerer saker knytt til økonomistyring, utvikling av meir kostnadseffektive organiseringsformer og strategisk planlegging (Hovden 2000). Det er mykje som tyder på at slike utviklingstrekk har som konsekvens at det frivillege engasjementet kjem i klemme og forvitrar (Bergsgaard et al. 1996). Fleire studier (bl.a. Ibsen 1996, Slack 1997, Whitson & Macintosh 1989) antyder at aukande profesjonalisering og kommersialisering resulterer i ei smal rekruttering av frivillege. Mønsteret viser ei overvekt frå enkelte yrkes- og samfunnsgrupper og langt fleire menn enn kvinner. Men korleis harmonerer slike utviklingstrekk og prioriteringar med realisering av grunnverdiar og mål knytt til demokrati, likeverd og likestilling?

Verdikonflikhtar og kjønn som analytisk fokus

Norges Idrettsforbund er i dag landets største frivillege organisasjon med ca. 1,8 millionar medlemmer fordelt på om lag 13.000 idrettsklubbar (Norges Idrettsforbund 1998). Ut frå denne status og samfunnsmessige betydning har den blitt omtala som den femte statsmakt (Klausen 1998). Idrettens motto er: «Idrett for alle». Iflg. overordna mål skal blant anna: «*Organisasjonens arbeid preges av frivil-*

lighet, demokrati, lojalitet og likeverd» (Norges Idrettsforbund 1999). Med andre ord – ein av idrettens grunnleggande samfunnsetiske verdiar er å fremje likeverd – herunder likeverd mellom kjønn. Korleis likeverd skal prege idrettsarbeidet, blir blant anna understreka gjennom formuleringar om at alle medlemsgrupper skal oppleve likestilte muleghetar for idrettsdeltaking og verdirealisering (Norges Idrettsforbund 1999). Likeverd blir erklært som ein menneskeleg grunnverdi som er ukrenkeleg, og som ikkje treng ytterlegare legitimitet. I forhold til kjønn inneber målet om lik verdsetting – i ei organisasjonsverkeleghet prega av mannleg dominans på dei fleste verksemdsområde – eit medvite og målretta politisk arbeid for å gi kvinner likeverdig status og realisere meir likestilte muleghetar for kvinner og menn.

Som nemt medverkar kommersialiseringssprossar til at stadig nye idrettsområde blir prega av marknadslogikk. Iflg. idrettssosiologen Trevor Slack (1997) betyr det at frivillig idrettsverksemd har blitt stadig meir nytteorientert og prega av instrumentelle verdiar. Denne utviklinga ser ut til å tilrettelege for ulike muleghetar for kvinner og menn; muleghetar som er mest til fordel for menn – og som i fleire samanhengar inneber ei marginalisering av kvinner. Det viser seg at dei aller fleste marknadsaktørane på «idrettsmarknaden» er menn. Marknadens såkalla «usynlege hand» framstår dermed med eit tydeleg kjønnspreg.

Innan marknadens økonomiske rasjonalitet og logikk er samfunnsetiske verdiar som likeverd og likestilling i prinsippet irrelevante. Det styrande og overordna blir innteningskrav og profittmaksimering. Økonomisk rasjonalitet kan karakteriserast som ei instrumentell form for rasjonalitet, som ikkje har etisk forankring, i den forstand at den opererer med eit skilje mellom moral og rasjonalitet. Det betyr blant anna at pengar kan vere både middel og mål. Sosiologen Max

Weber (i Østerberg 1990) beskriv denne rasjonalitetsforma som prega av: resultatorientering, kalkulasjon, kontroll og kostnadseffektivitet. Ideelle og frivillege organisasjonar skal derimot vere prega av verdirasjonalitet. På den bakgrunn blir det vanskeleg å legitimere at menneske og sosiale aktivitetar blir underkasta økonomisk rasjonalitet, får bytteverdi og blir gjort til instrument for pengeinteresser (Ve 1999). Med andre ord: å sette marknadspris på utøvarar og frivillege idrettsformer, slik det skjer gjennom mange former for sponsoring, bør ut frå idrettens overordna ideal vere problematisk.

Den vidare framstilling vil ha fokus på slike verdi- og rasjonalitetskonflikter og aktualisere korleis desse blir erfart og handtert når marknadens føringar set likeverdet i klemme. Men er det i vår tid muleg å diskutere likeverd mellom kjønn når det har blitt eit stridsspørsmål kva kjønn er – og ikkje minst når og på kva måtar kjønn har betydning? Eg skal med utgangspunkt i dette kort skissere korleis eg forstår kjønn og kva det betyr å ha kjønn som analytisk fokus.

Kjønn er – etter mi oppfatning – ein grunnleggande sosial relasjon, som har betydning og relevans i alle menneskelege relasjonar. I sosiale situasjonar blir alle menneske anten tilskriven ein kvinne- eller mannskropp, og kroppen som kjønnsmarkør gjer alle individ kjønna. Med andre ord – i sosiale relasjonar forblir kroppen aldri uspesifisert (jf. t.d. Søndegaard 1993, Haavind 1994). Betydningar av kjønn, som forskjell, likhet og makt, blir dermed skapt i eit samspel mellom kroppar og sosiale dynamikar. Dette samspelet og dei betydningar det skaper, vil imidlertid variere i form og innhald avhengig av kva samanhengar og sosiale ordningar vi står i (Holter 1996). I vår kultur er kjønn som symbolsk og sosialt betydningsystem ofte prega av betydningar knytt til forskjell, splittelse og makt. Det mannlege er oftast konstruert som forskjellig frå og relativt over-

ordna det kvinnelege, samtidig som det blir gjort generelt og kjønnsnøytralt (Haavind 1994). Ein viktig konsekvens av dette er, slik det også vart uttrykt av sosiologen Georg Simmel allereie tidleg på 1900-talet, at det å kunne gløyme sitt kjønn er menns privilegium. For kvinner inneber det at dei blir påtvinga eit kjønnsmedvit, som menn slepp!

Likestilling og kjønnspolitiske strategiar

Mannsdominans og liberale likestillingskrav

Idretten som frivillig organisasjon er – og har alltid vore – sterkt mannsdominert. I dag er om lag 38 % av medlemane kvinner. Sjølv om mannsdominansen har

blitt mindre tydeleg på enkelte område, er den framleis markert, særleg når det gjeld synlegheit og makt. Blant anna erfarer vi dagleg at mediemerksemd knytt til kvinner og kvinneidrett er marginal; berre om lag 15 % (von der Lippe 1998). Menn sit dessutan i over 90 % av makt- og leiarposisjonane i idretten. Det same mønsteret gjeld for trenarposisjonar på toppnivå (Karlsen 1995). Heilt fram til 1970 var også kvinneandelen i medlemskap marginal. Dette bildet vart imidlertid endra gjennom den enorme tilslutninga til Norges Idrettsforbund på 70-talet. Dei nye store medlemsgruppene var kvinner og barn. Dei incentiva som tilrettela for dette, var fleire. Den statlege idrettspolitikken var i denne perioda sterkt prega av Hofmo-ideologien, der idealet var: «Idrett for alle». Idretten som

Kilde: Jorid Hovden, Liv Johanne Solheim og Aslaug Andreassen: Er det prisen verdt? Ein studie av kvinnelege trenarar og tillitsvalde sine erfaringar med arbeid i Norges Volleyballforbund. Norges Idrettsforbund 1993.

institusjon skulle representere ei syntese mellom velferd og kultur, tufta på sosialdemokratiske ideal som like rettar og muleghetar for alle (Rafoss 1999, Slagstad 1998).

Men 70-åra var også den nye kvinneverørsla – og likestillingsfeminismen – sitt tiår. Kvinners inntog og likestillingskamp i idretten var inspirert av kvinneverørsla sin frammarsj. Ideologisk sett var kampen prega av liberale likestillingsideal, der målet var å oppnå dei same formelle rettane og muleghetane som menn. I 1976 resulterte denne kampen blant anna i at Norges Idrettsforbund sin største mannsbastion: Norges Fotballforbund – etter sterk motstand – opna sine baner for kvinner!

Men i idretten, som på andre samfunnsområde, vart begrensingane ved denne tenkemåten og strategien for å oppnå reell likestilling og maktutjamning gradvis avdekka. I praksis viste det seg at formell likestilling berre var eit første steg og eit nødvendig vilkår, men langt frå tilstrekkeleg for å endre menns makt og innflytelse. Og utover i 80-åra kom kravet frå kvinnene om omfordeling av makt og innflytelse. Det resulterte i eit større politisk fokus retta mot verkemiddel og strategiar som kunne endre mandsdominerte maktstrukturar og skape større resultatlikhet.

Frå dobbel kvinnepolitisk strategi – til full kjønnsnøytral integrering

Dei politiske verkemidla som vart sett i gang midt på 80-talet, tok utgangspunkt i eit krav om ei meir likestilt organisatorisk integrering av kvinner, i tillegg til større merksemd retta mot kvinners ressursar, aktivitetssønsker og verdier. Vi fekk ei satsing med utgangspunkt i ein dobbel kvinnepolitisk strategi; ein strategi som både skulle stimulere til aukande kvinneintegrering gjennom generelle organisatoriske tiltak, så vel som satsing på separate kvinnetiltak (Skou 1990). Slike mål-

setjingar aktualiserte behovet for kjønnskvotering. Og i 1987 vedtok Idrettsstinget for første gong ein bestemmelse om kjønnskvotering, som skulle sikre representasjon av begge kjønn i alle Norges Idrettsforbund sine styrer, råd og utval. Bestemmelsen vart imidlertid utforma som ein kjønnsnøytral minimumsbestemmelse.²

Sterke nyliberalistiske strøymingar, kopla med eit skifte i idrettens leiarskap, skapte utover i 1990-åra legitimitet for ei avvikling av satsinga basert på ein dobbel strategi. Den nye strategien vart såkalla «full» integrering; ein strategi tufta på ei kjønnsnøytral plattform. Vi fekk ei avvikling av dei fleste særtiltak som tok sikte på å styrke og likestille kvinners stilling i organisasjonen. Dette skjedde trass i at mandsdominansen, på dei fleste verksemdsområde, var lite endra. Dei få kvinnene i topposisjonar representerte framleis unntak som stadfesta regelen om det motsette (Norges Idrettsforbund 1996). Det vart uttrykt at ei såkalla «full integreringsline» skulle legge vekt på at likestillingsarbeidet hadde utgangspunkt i både kvinners og menns erfaringar, verdiprefransar og tenkemåtar. Kari Fasting (1996) har i sin rapport om kvinneidrettens status konkludert med at etter dette skiftet har det blitt vanskelegare å få auge på kva former for likestillingsarbeid Norges Idrettsforbund prioriterer. Med andre ord ser det ut som skiftet frå ein dobbel strategi til ein full integreringsstrategi basert på kjønnsnøytralitet har resultert i at likestillingsarbeidet har blitt meir usynleg, og kjønnspolitikken meir utydeleg. Fleire av dei involverte har i etterkant antyda at denne strategiske omlegginga har integrert likestillingsarbeidet bort!

Skiftet av kjønnspolitisk strategi skjedde imidlertid om lag samtidig med ei markant auke i idrettens marknadsverdi. Blant anna fekk vi fleire riksdekkande fjernsynskanalar, som t.d. TV 2. Men er det slik at aukande marknadsverdi – og press om meir kommersialisering og pro-

Foto: Ole C.H. Thomassen, Dagbladet, All Over Press

fesjonalisering – inneber mindre merksemd og prioritering retta mot overordna politiske mål som likestilling og demokrati? I dei empiriske døma som eg i det vidare vil presentere, skal eg tematisere og drøfte korleis aukande marknadsintegrering ser ut til å påverke idrettens realisering av grunnverdiar som likeverd, likestilling og demokrati.

Likeverd, likestilling og demokrati – i klemme og forvitring?

Marknadsstyring og verdsetting av kjønn og idrettsprestasjonar

Dei empiriske døma som eg vil presentere i denne samanheng, er basert på medieoppslag frå toppidrett, samt utdrag frå eit etnografisk materiale samla inn gjennom eigne studier av idrettspolitiske

beslutningsprosessar. Dei første døma set fokus på to episoder frå norsk toppfotball.

Fotball er den idretten i Norge som i dag organiserer flest jenter/kvinner. Og prestasjonsmessig er norsk kvinnefotball heilt i verdstoppen. For første gong i fotballhistoria har vi fått eit landslag som har vunne internasjonale meisterskap. Og kvinnene er betydeleg høgre oppe på verdensrankinga enn sine mannlege kollegaer.

Norges Fotballforbund er eit av våre mest marknadsorienterte særforbund. Berre om lag 8 % av Fotballforbundets aktivitetar blir finansiert ved offentlege midlar (Skirstad et al. 1996). Dei kjønnspolitiske føringane som kjem til uttrykk, ber imidlertid preg av at det blir sett svært ulike prislappar på kvinners og menns prestasjonar. Forbundet praktiserer blant anna «lønn etter kjønn», der profesjonell herrefotball blir brukt som målestokk og norm.

«Jentene alle elsker ... men som ikke er verdt noe»

Denne formuleringa var Dagbladets Tormod Brenna (23. sept. 2000) sin karakteristikkk av damelandslaget under OL i Sidney, der laget tok OL-gull. Oppslaget viste til korleis den enkelte damespelar totalt sett ville få 51 000 kroner i bonus av Fotballforbundet for OL-gull. Til samanlikning fekk herrelandslagsspelarane – som vart utslått av EM eit par månader tidlegare – om lag ein halv million kvar. Med andre ord får mannlege spelarar om lag ti ganger meir for prestasjonar som er lågare rangert. Bakgrunnen for ei slik kjønnsdiskriminering er, iflg. Fotballforbundets generalsekretær Karen Espelund, fotballmarknadens ulike verdsetting av kjønna prestasjonar. Ho forsvarer diskrimineringa ved å framheve at kvinnelandslaget framleis representerer ein utgiftspost. Så lenge damefotballen ikkje er sjølvfinansiert, er det lite relevant å snakke om urettferd og hevde at damespelarane er underbetalte. På denne bakgrunn er det vanskeleg å få politisk gjennomslag for å betre vilkåra for damelandslaget (Espelund i Dagbladet 23. sept. 2000). Men kva signaliserer ei slik forskjellsbehandling?

Ei slik legitimering av ulik verdsetting av kjønna prestasjonar, viser at det i dag er muleg for Fotballforbundet, som ein demokratisk, frivillig og ideell organisasjon, å bruke marknadsargument og pengar som grunngeving for å praktisere kjønnsdiskriminering og unnlate å realisere organisasjonens grunnverdiar som likeverd mellom kjønnsa. Det er muleg å rettferdiggjere ei lavare verdsetting av kvinners prestasjonar ut frå marknadens instrumentelle og amoralske verdsetting av kjønn og kjønna prestasjonar. Forskjellar i bonusutbetalinga til kvinner og menn er grunnlagd på kalkyler knytt til kostnadseffektivitet og kjønn som bytteverdi. Vi ser at marknadsstyringa gir legitimitet til å utforme ei idrettspolitisk plattform der økonomisk rasjonalitet får

forrang framfor verdirasjonalitet og idrettens samfunnsetiske mandat. Og her – som i andre samanhengar – framviser marknaden ei velkjend ressursfordeling; ei fordeling der menn får langt større uttelling enn kvinner. I denne logikken vil likestilling og likeverd mellom kjønn først bli viktig og relevant når dei kan tene som instrument for inntening og profitt. Elin Kvande og Bente Rasmussen (1990) sine studier av mannsdominerte arbeidsorganisasjonar viser imidlertid at kvinner jamt over tener på demokrati og demokratiske styreformer. Med andre ord: i dei fleste tilfelle får kvinner større uttelling ved styring gjennom stemmesettlar – enn ved styring gjennom pengesettlar!

Sex som kvinners meirverdi

Utviklingstendensar innan dagens toppidrett indikerer at større marknadsstyring og kommersialisering også påverkar verdsetting av kjønn på andre måtar. Og sett i eit kjønnspolitisk og samfunnsetisk perspektiv er mange av desse minst like problematiske. Eg skal illustrere ein av desse gjennom eit nytt døme frå kvinnefotballen.

Sommaren 1997, like før EM i damefotball, kom følgjande bilde på trykk i bladet «Se og Hør» med overskrifta: «Slik har du aldri sett Linda Medalen». Det var eit bilde der Medalen poserte naken med ein fotball over sine «edle deler». Linda Medalen var på den tida ein av landslagets frontfigurar. For å framstille sine seksuelle attributtar i tråd med dei krava «marknadsblikket» stilte, fekk ho mest sannsynleg dobbelt så mykje som for å spele ei heil EM-turnering. Dagbladet har antyda 70 000 kroner, medan bonusutbetalinga frå Norges Fotballforbund var om lag kr 32 000.

Linda Medalens nakenposering viser ei anna side ved marknadens verdsetting av kjønn og kjønna prestasjonar, som har ulik pris for kvinner og menn. I idretten

fungerer dette slik at framragande idrettsprestasjonar blir inngangsbillett til andre marknadsarenaer. Ei tidlegare lagvenninne av Linda Medalen, Nina Nymark Andersen, kommenterte bakgrunnen for Medalens posering til avisa Nordlys (7. juli 1997) slik:

«På mange måter er jenter nødt til å spille på sex. I alle fall er det mange som når lenger da ... et bra utseende kan være den lille forskjellen på å være anonym eller medieyndling ... Det er en av de få måtene damefotballen får oppmerksomhet på ...

Jeg har også merket meg at det var stort sett landslagets flotteste damer 'Se og Hør' hadde plukket ut. (...)

(...) vi har vært vant til at herrelaget får både pengene og oppmerksomhe-

ten. Men vi føler jo mange ganger vi må prestere dobbelt så mye ... Det er urettferdig.»

Slike kommentarar viser korleis denne type eksponering av kvinner er relatert til både marknad, kjønnsmakt og idrettspolitisk styring. I marknadsstyrte idrettar må kvinner – for å kome i fokus i media – i større grad enn sine mannlege kollegaer tilfredsstille ein dobbel standard. For å bli verdsett må kvinner både tilfredsstille mannskulturens prestasjonskrav, samtidig som dei framviser sin «annethet» som kvinne. Dei må «vere sitt kjønn» gjennom å eksponere tradisjonelle feminine og heteroseksuelle attributtar; framstille seg som objekt for menns blikk. Kvinner opplever slike rammevilkår som både ekstra krevjande, ubehagelege – og

Kilde: Jorid Hovden, Liv Johanne Solheim og Aslaug Andreassen: *Er det prisen verdt? Ein studie av kvinnelege trenarar og tillitsvalde sine erfaringar med arbeid i Norges Volleyballforbund. Norges Idrettsforbund 1993.*

urettferdige (Kolnes 1994). Eit krav om seksualisering for å bli meir verdsett som idrettsutøvar, medverkar til å stadfeste kvinners underordning og aktivere den seksuelle, psykiske og fysiske sårbarhet som kjenneteiknar kvinneleg subjektivitet (Hovden 2000, Widerberg 1995). I ein idrettskultur dominert av økonomisk rasjonalitet, blir det muleg å gjere kvinnelege utøvarars seksualitet til vare – og til middel til større inntekter både for idretten og for idrettens investorar. Kva kjønnspolitiske konsekvensar slike utviklingstrekk har – og vil få – for kvinners kamp for likeverd og likestilte muleghetar, er så langt lite utforska.

Marknadsinnflytelse og kjønns-politikk i lys av leiarutveljing og profesjonalisering

Det empiriske materialet eg vil presentere i dette dømet tematiserer prosedyrer og diskursar i samband med leiarutveljing til idrettspolitiske verv. Materialet er henta frå mine etnografiske studier av idrettspolitiske beslutningsprosessar.³

Undersøkelser av idretsorganisasjonar har vist at rekrutteringsmønsteret til prestisjefylte idrettsstyrer ofte er kjenneteikna av smal sosial seleksjon (Ibsen 1996). Slike styrer er dominert av middelaldra menn med høg utdanning, høg inntekt og langt meir organisasjons-erfaring enn gjennomsnittet av medlemmane. Mine studier av utveljingspraksisar knytt til valkomitear var retta mot å undersøke kva mekanismer som medverka til å oppretthalde ulike former for hierarkiske kjønnsstrukturar.

Rapporteringar frå arbeidet i valkomiteane viste at det vart brukt mest tid og krefter på å finne «den rette» leiar- eller presidentkandidaten. Diskursar omkring leiarkrav og leiarideal avdekkar sterke androsentriske oppfatningar; oppfatningar som innbar ei idealisering og overordning av det maskuline. Dei krava og idealane som kom til uttrykk, vart imidlertid

oppfatta som kjønnsnøytrale og generelle. Eit sentralt kriterium var at leiaren, med omsyn til tid og tilgjengelighet, nesten uavgrensa skulle stille seg til disposisjon for organisasjonen. Leiaridealet vart kopla til personlege eigenskapar og kompetanse. Den mest eigna leiaren vart framstilt som ein handlingsorientert og resultatorientert person med kompetanse i økonomistyring og strategisk planlegging, i tillegg til gode kontaktar i politikk og næringsliv. Dette idealet kom blant anna til uttrykk slik:

1. «Det har desverre blitt slik at tunge lederverv i idretten ikke passer for hvem som helst lenger – jeg mener – kravene har blitt slik at det er bedriftsledere eller folk som allerede har lederjobber, som lettest tilfredsstiller kravene ...(...)»
2. «I dag når vi er helt avhengige av sponsormarkedet, må vi ha personer med gode kontakter i næringslivet – og som er ryddige og resultatorienterte.»

Slike kompetansekrav vart ofte omtala som «tung kompetanse» og framheva som både nødvendige og ønskverdige. At det var langt fleire mannlege enn kvinnelege kandidatar som vart tilkjent slike eigenskapar, vart til ei viss grad erkjent, men i liten grad tatt omsyn til. Kjønnsproblematikken vart blant anna kommentert slik:

«Det er et problem å finne kvinner som er tunge nok til å sitte på toppen. Det finst – slik jeg ser det – altfor få kvinner som har erfaring til det ... og vi har også slitt med at de som har litt tyngde, sjelden stiller opp ...(...)»

Elles markerte valkomiteane at dei var lojale overfor bestemmelsen om kjønnskvotering. Utveljingsprosedyrane viste imidlertid at kravet om minst to av kvart kjønn, ofte først vart aktualisert etter at

leiar kandidaten, og dei andre såkalla «tunge» kandidatane, var på plass.

Kva reflekterer så slike diskursar om kjønna konsekvensar relatert til marknadsintegrering og profesjonaliseringskrav? Dei aspekta eg har løfta fram, antyder eit kjønnsnøytralt leiarideal prega av «new management-tenking». Med andre ord eit ideal der leiar kompetanse og erfaring frå næringslivet blir ikledd ei kjønnsnøytral drakt og omtalt som både nødvendig og ønskeleg. Diskursane teiknar dessutan eit bilde av ein heroisk person, som i liten grad kan assosierast med kvinner og kvinnelegheit. Og ved å unngå å ta omsyn til maskuliniteten i slike ideal, samtidig som leiar kvalifikasjonar blir gjort til personleg kompetanse, kan mannlege næringslivsleiarar framstå som dei mest eigna leiar kandidatane i idretten. Idrettspresident Kran er jo et eksempel på dette. Slike oppfatningar betydde også at spørsmål knytt til likeverd og likestilling vart tolka som kvinneproblem eller som personlege problem for den enkelte kvinne. Kjønn som ein konflikt- og makt-dimensjon vart sjeldan aktualisert. Kvinnelege kandidatar vart ikkje nominert til leiarposisjonar – under dekke av manglande personleg kompetanse. Slike rekrutteringsmekanismer antyder at marknadsintegrering ofte medfører at politisk merksemd omkring samfunns-etiske verdiar som likeverd og demokrati blir underordna marknadsretta profesjonaliseringskrav. Mønsteret avdekkjer korleis ideologiske koplingar mellom marknad, kjønn og makt legg til rette for å oppretthalde og konsolidere hierarkiske kjønnsstrukturar. At ei og anna kvinne blir funnen «tung nok» og nominert ut frå det idealet som dominerer, representerer stort sett unntaket som stadfestar regelen om det motsette.

Men betyr slike mekanismer at menn og kvinner også blir funnen ulikt kvalifiserte, fordi dei har ulike mål og verdiar knytt til sitt idrettsengasjement – at kjønn også representerer ein politisk forskjell?

Det siste empiriske dømet skal omhandle dette. Det antyder korleis menn og kvinner får ulik uttelling for ulik politisk profilering.

Kjønnsprega møter mellom marknad og frivilleghet

Dei empiriske beskrivelsane i dette dømet er basert på feltarbeid i tre prestisjefylte idrettspolitiske styrer. Framstillinga legg vekt på å synleggjere sentrale idrettspolitiske konfliktliner, og korleis desse er kopla til kjønn, marknadstilpasningar, frivillege ideal og makt.

Dei politiske forhandlingane i styre-romma bar preg av at mannlege representantar – og særleg menn i leiarposisjonar – var langt meir positive til marknadstilpasningar enn sine kvinnelege kollegaer. Det utgangspunktet prega både sakskartet og diskusjonsforløpa.

Diskusjonane var dominert av spørsmål knytt til budsjett, økonomistyring, toppidrett, samt ønske om å skape meir kostnadseffektive organiseringsformer. Kvinnelege representantar, men også eit fåtal mannlege, uttrykte ofte skepsis til krav som innebar nye former for kommersialisering og profesjonalisering. Slike former for opposisjon vart i stor grad legitimert ut frå alternative visjonar og verdipreferansar og kom også til uttrykk gjennom prioriteringar som var meir retta mot å styrke breiddeidretten og idretten som sosialiseringsarena og sosial møteplass. Med andre ord ein verdiprofil knytt til velferds- og fellesskapsverdiar. Eg skal gjennom feltmateriale gi stemmer til nokre sentrale ideologiske og kjønnsprega konfliktliner.

Marknadstilpasningar og frivillege ideal

I ein diskusjon om legalisering av proffboksing, kom blant anna følgjande motsetnader til syne. Ein mannleg represen-

tant i ein leiande posisjon uttrykte blant anna si haldning slik:

«Det er ikke lenger stor forskjell mellom proffboksing og amatørboxing. (...) Jeg ser pragmatisk på det ... (...). Og her er det virkelig mange mediekroner å hente.»

Den mest erfarne kvinnelege representanten svarte han på denne måten:

«Jeg går inn for at vi står fast på det vi har sagt før – denne pengekarusellen har ingenting med idretten å gjøre ... *og i denne saken – slik jeg ser det – står hele vårt verdigrunnlag på spill.*»

I eit av dei andre styreromma, der spørsmålet om pengepremiar i NM var på dagsordenen, kom liknande kjønna ideologi- og verdiforskjellar til syne. Ein kvinneleg representant gav uttrykk for sin motstand mot pengepremiar på denne måten:

«Jeg er helt imot pengepremier (...) Jeg vil at NM skal være en premie i seg selv. Åpner vi for pengepremier, kan vi også fort få et 'Statoil-NM' – uff for en utvikling!»

Ein av dei mannlege styremedlemene repliserte slik:

«Men det er jo spillerne selv som ønsker seg pengepremier – ære og berømmelse er ikke nok lenger.»

I slike saker gav dei mannlege styreleiarane ofte uttrykk for at dei såg på ei sterkare marknadsintegrering som ei «nødvendig utvikling», og som ei utvikling som ville «tvinge seg fram». Fleire av kvinnene markerte si usemje mot slike oppfatningar og framheva at idretten ikkje må gi slepp på sin uavhengighet og sine frivillege og demokratiske ideal. Dette vart blant anna uttrykt slik:

«Vi må hele tiden huske på at vi tross alt er en bevegelse – og ikke en bedrift.»

I fleire diskusjonar vart slike oppfatningar omtala og stigmatiserte som «for idealistiske», som «verkeleghetsfjerne» og «bakstrevske». Dei opposisjonelle kvinnene tolka derimot sin posisjon og sitt engasjement i motsett lei; som ein posisjon som la vekt på ein nødvendig og verdibasert kritikk av marknads janusansikt, og som var basert på visjonar om å skape og gjenskape ei brei idrettsrørsla prega av fellesskap og engasjement framfor prestasjonsmåling og marknadsattraktivitet.

Ulike organisasjonsbilde og utviklingsstrategiar

I dei organisasjonskontekstene eg studerte, var organisasjonsutvikling og strategisk planlegging erklærte som politiske satsingsområde. Desse satsingane vart hovudsakleg legitimert ut frå ønske om å skape ei verksemd prega av større kostnadseffektivitet. Endringsønska la vekt på rasjonaliseringsgevinstar og tok utgangspunkt i organisasjonsmodellar utvikla for arbeidsorganisasjonar. Ein av dei mannlege styreleiarane uttrykte sin posisjon på denne måten:

«I organisasjonsutviklingsprosessen er det viktig at vi har en bærende forretningsidé i bunnen, slik man tenker innenfor bedrifter og bedriftsutvikling – for vi fungerer jo som en bedrift!»

Fleire kvinnelege representantar markerte usemje med eit slikt utgangspunkt og framheva større tru på endringar initiert frå «grasrota», som dei uttrykte det. Organisasjonsutviklingsprosessar skulle ha eit «nedanfrå-og-opp-perspektiv». I tillegg kritiserte dei eit ideologisk fokus som berre retta merksemd mot rasjonaliseringsgevinstar og kostnadseffektivitet.

Denne kritikken kom blant anna til uttrykk slik:

1. «Vi må ikke her bare hoppe på en karusell og bare tenke rasjonalisering – kanskje mister vi da de verdiene vi ønsker å ta vare på.»
2. «Jeg ser organisasjonen nedenfra, siden det er der jeg har vært mest – for meg er det viktig at vi ikke fjerner oss fra grasrota, for det er jo der grunnlaget for alt det andre legges – og det vet alle.»

Kjønn, marknad og ideologiske konfliktlinjer

Dei idrettspolitiske konfliktlinjene eg avdekka gjennom mine studier, antyder at idrettspolitisk profilering, rasjonalitetsformer så vel som verkelegheitsoppfatningar, er kopla til betydingar av både kjønn, makt og marknad. Og det mønsteret av betydingar som kjem til uttrykk, gir kvinner og menn ulike muleghetar for deltaking og innflytelse, og dermed ulike premisser for verdi- og interesserealisering i idretten. At det kun var kvinnelege representantar som aktualiserte likestillingsspørsmål og sette likeverdet på dagsordenen, kan også tolkast som eit uttrykk for slike forskjellar. Mannsdominansen i styreromma, knytt til både fleirtalsmakt og posisjonsmakt, resulterte også i størst definisjonsmakt. Når spørsmål omkring marknadstilpasningar, toppidrett og økonomistyring fekk dominere den politiske dagsordenen, var det fordi dei som kontrollerte situasjonsdefinisjonen, oppfatta dei som mest nødvendige og viktige. Og som påpeika var dei fleste kvinnene ikkje blant desse. Kvinnene markerte seg som dei mest tydelege opposisjonspolitikarane, og som demokratiets og dei frivillege ideala sine fremste advokatar. Det var oftast dei som initierte debattar omkring idrettens samfunnsetiske verdiar; diskursar som – paradoksalt nok – vart prega av å vere opposisjons- og minoritetsdiskur-

sar. Kjønn representerte på denne måten ein politisk forskjell. I motsetnad til det som går fram av studier av kvinners inn- tog i politikken, der kvinnene blant anna markerer seg som nyskaparar ved å sette nye politikkområde på dagsordenen (jf. t.d. Skjeie 1992), var kvinnene i idretts- politikken meir opptatt av å revitalisere idrettens grunnverdiar og gjenskape og utvikle tradisjonelle frivilleghetsideal i tråd med nye utfordringar i tida.

Dagens kjønnsmaktforhold i idretten inneber imidlertid at kvinners idrettspoli- tiske roller og motstandspotensial blir lite synlege utanfor styreromma. Ein spen- nande tanke ut frå dette er om ei meir radikal kjønnskvoteing i Norges Idretts- forbund – ei endring av kjønnskvote- ringsbestemmelsen frå ein minimumsbe- stemmelse til ein bestemmelse om 50 % av kvart kjønn – ville ha skapt ein meir synleg og tydeleg idrettspolitisk for- skjell? Ein må i alle fall anta at ein meir balansert kvinnerepresentasjon knytt til både posisjon og antal, ville gi eit poten- sial til å uttrykke ein sterkare politisk opposisjon mot den veksande koloniali- sering av verdiar, som marknadsintegre- ringa i dag ofte resulterer i. Mest sann- synleg ville også større kvinneleg innfly- telse kunne ha medverka til at idretten ville utvikle eit tydelegare organisatorisk skilje mellom idrettsverksemd basert på ideell og medlemsbasert frivilleghet, og verksemd basert på økonomisk rasjona- litet og forretningsmessige prinsipp. Men i eit samfunn prega av offensiv mark- nadsintegrering og almen kommersialise- ring vil det nok i idretten som på andre samfunnsområde vere både naivt og for ambisiøst å sette for stor lit til kvinners potensial som motmakt og moralsk aktør. På område der marknadsmakt og manns- makt er sterkt samanvevde, og i mange samanhengar uttrykker samanfallande interesser, blir kvinners motmaktpotensi- al lett usynleg og utydeleg. Men finst det andre motmaktpotensialer som gjennom alliansebygging kan representere ei reell

Foto: Harri Tahvanainen, Samfoto

utfordring til større marknadsstyring? Kva med staten, og korleis handterer staten si rolle som alliert i denne samanheng?

Staten som alliansepartner og moralsk aktør

Idrettens forhold til staten har i heile etterkrigstida vore prega av normativ og økonomisk integrasjon, som har resultert i avhengighet og likedanning. Statens betydelege og årlege løyvingar til idretten har hovudsakleg bygd på føresetnader om å realisere velferds mål som trivsel, helse og individuell utfalding gjennom Norges Idrettsforbund som folkerørslø. Det ideologiske alliansegrunnlaget er «Idrett og fysisk aktivitet for alle», og implisitt i det ligg det at omsynet til likestilling skal bli ivaretatt gjennom både aktivitetstilbod og tilgjengelegheit til anlegg (Stortingsmelding nr. 14, 1999–2000). Når det gjeld mål med omsyn til likestilling mellom kjønn, blir dette blant anna konkretisert slik:

«Regjeringens mål er at kvinner og menn i praksis skal sikres like muligheter til idrettslig utfoldelse, lederoppgaver og tillitsverv. Reell likestilling har vi først når kvinners utviklings- og avansementmuligheter er de samme som de menn har. Dette vil være viktig både for den enkelte og for idretten som helhet» (Stortingsmelding nr. 41, 1991–1992:125)

Ideologisk sett indikerer dette at ein aktiv stat kan representere ein viktig alliansepartner og moralsk aktør når det gjeld å styrke idrettens grunnverdiar og samfunnsetiske ansvar – også m.o.t. å fremje likeverd mellom kjønn. Ved å styre statlege midlar mot realisering av samfunnsetiske verdiar og frivillege ideal, kan staten på ulike måtar dempe press knytt til aukande kommersialisering og profesjonalisering. Det ser ut som staten i aukande grad er villeg til å stille krav om at dei delane av verksemda som blir finansiert av det offentlege, ikkje kan vere underlagt marknadslogikk og inn-

teningskrav. Men vil slike føringar utan vidare fremje likeverdet mellom kjønn, og gi kvinner større maktgrunnlag og meir likestilte vilkår?

Som tidlegare antyda ser det ut som menn – og særleg visse grupper av menn – haustar fordelar gjennom ein meir marknadsstyrt idrett, medan kvinner tener på meir demokrati, stimulering av frivilleghet og meir like muleghetar for alle. Likevel ser det ut til å vere utilstrekkeleg å stole på staten som likestillingspolitisk aktør, fordi statlege initiativ og retningslinjer i liten grad problematiserer og politiserer idrettens mannsdominans og dagens koplingar mellom marknadsstyring og mannsstyring. I den siste stortingsmeldinga om idretten (nr. 14, 1999–2000) blir det framheva at staten i framtida, gjennom sitt finansieringsgrunnlag til idretten, skal sikre meir fokus på velferdsytningar, frivillege ideal og verdirasjonelle samverkeformer. Men korleis dei velferdsgodene som den organiserte idretten representerer, er fordelt m.o.t. kjønn og kva politiske verkemiddel som skal medverke til utjamning, seier meldinga lite om. Den tar med andre ord lite høgde for kjønn som ein grunnleggjande sosial og politisk kategori i idretten.

Idretts sosiologiske studier dokumenterer relativt eintydig at kvinners og menns aktivitetsønsker, aktivitetsbehov og motivasjon for trening og frivillig arbeid framleis er svært ulike (jf. t.d. Fasting 1994, 1996, Hovden 1994, 1999, Rafoss 1993). Blant anna har vi relativt få vaksne kvinner som er aktive innan organisert idrett, fordi den organiserte idretten har få aktivitets- og treningstilbod som passer inn i kvinners kvardagsliv og behov. Slik representerer Norges Idrettsforbund som organisasjon ein langt mindre personleg ressurs for kvinner enn for menn. Når staten utformar sin idrettspolitikk ut frå ei tilsynelatande generell og kjønnsnøytral plattform, og i svært liten grad tematiserer og problematiserer

idrettens mannsdominans og dei store kjønnsforskjellane som er knytt til kvinners og menns deltakingsmønster og idrettsengasjement, fungerer mannleg dominans og menns meir fordelaktige utgangspunkt som underliggjande og legitime politiske premisser. Om staten derimot ønsker å arbeide for større likestilling og eliminere mannsdominans, må politikken i mykje større grad enn det gis uttrykk for, ta utgangspunkt i kjønnspolitiske analyser og synleggjere konkrete krav og verkemiddel som skal medverke til å endre den kjønnsasymmetrien som pregar idretten som velferdsinstitusjon og organisasjon. Men også i denne samanheng vil det vere relevant å spørre om det makt- og styringspotensialet staten har som finansieringskjelde, er stort og mektig nok til å demme opp, skape motmakt og vere eit korrektiv til den utviklinga som ei større marknadsstyring av idretten skaper?

Kjønnspolitikk for likeverd – eller for marknaden behag?

Vi er i dag vitne til ei utvikling der dei formene for marknadsstyring og kommersialisering som pregar idretten, også i stadig større grad kjenneteiknar andre samfunns- og livsområde som er verdirasjonelt forankra. Det er uttrykk for at trua på marknadsmekanismer som effektive og rettferdige styringsprinsipp og ressursforvaltarar får stadig sterkare politisk rotfeste. Skiljet mellom «børs» og «katedral» blir meir utviska, og marknaden får framstå som ein verdi i seg sjølv, som det er muleg å tru på. Mine studier av idrettspolitiske arenaer viste at fleire var positive enn kritiske til aukande marknadsstyring, og stor politisk merksemd vart retta mot dei endrings- og profesjonaliseringskrav som marknaden framsette (Hovden 2000). Dette skjer trass i at vi i dag – både innanfor idretten og kultursektoren elles – har lite kunn-

skap om kva langsiktige konsekvensar dette kan få, blant anna korleis legitimitet for aukande kommersialisering påverkar idrettens og kulturens eigenverdiar og mandatet om å fremje samfunnsetiske grunnverdiar som likeverd, fellesskap og demokrati. Kritiske røyster har i denne samanheng uttrykt ein tommelfingerregel om at: «Det som betyr mest for oss, må ikke overlates til markedet (Aasland 1999:10). Men er det ikkje det som skjer når politiske mål knytt til grunnleggande samfunnsverdiar som likhet og rettferd skal realiserast gjennom marknadslogikk og marknadsstyring? Eit utgangspunkt bygd på ein ideologi som oppfattar og vurderer kunst og kultur så vel som etikk som produkt og tenester, som konkurrerer om nisjer i marknaden.

Denne artikkelen har på direkte og indirekte måtar sett fokus på den verdikampen som utspelar seg når frivillege og demokratiske organisasjonsideal støyer mot marknadslogikk og profesjonaliseringskrav, og på kva måtar slike samanstøyt aktualiserer kjønnspolitiske betydingar. Gjennom analysene har eg forsøkt å tydeleggjere kva verdiar som kjem i klemme, kva moralske dilemmaer som oppstår, så vel som kva makt- og kjønnsrelasjonar som får dominans. Den politiske situasjonen idretten står i, avdekkjer også ein dragkamp mellom ulike rasjonalitetsformer, logikkar og interesser, som på fleire måtar er gjensidig utelukkande og dermed ikkje utan vidare kan smelte saman til ein ny harmonisk heilskap. Framstillinga har også lagt vekt på å få fram korleis marknaden som politisk aktør verken er prega av verdinøytralitet eller kjønnsnøytralitet. Når dei mest betydningsfulle kvalifikasjonane for ein idrettsleiar blir uttrykt å vere leiarerfaring og nettverk i næringslivet, blir det tydeleg korleis marknadenes føringar er kjønna og har omfattande kjønnspolitiske konsekvensar. Med andre ord: Pretensjonane om kjønnsnøytralitet medfører her – som i så mange andre samanhengar – at kvin-

ners erfaringar blir underordna menns og mindre verdsett.

Mange av dei aspekta og verdiklemmene eg har sett fokus på, har vist korleis ei gjennomgripande marknadsintegrering av ideelle og frivillege aktivitetar skaper store kjønnspolitiske utfordringar. Blant anna ser vi tendenser til at den samfunnsetiske legitimiteten som idrettens aktive likestillingspolitikk var bygd på fram til midten av 90-talet, er i ferd med å forsvinne – eller misse si politiske gjennomslagskraft – trass i at mannsdominansen knytt til makt og innflytelse er lite endra. Derimot er det muleg å gi likestillings-spørsmål og kjønnsmaktforhold lite politisk merksemd, fordi dei blir oppfatta som mindre politisk viktige og presserande enn tilpasningskrav frå marknaden. Men korleis er det muleg å få gjennomslag for stadig større marknadsstyring i ein ideell og frivillig organisasjon som har demokrati, fellesskap og likeverd som sitt varemerke? Dei komplekse samanhengane og prosessane som ligg bak slike legitimitetsskifte er lite utforska, og særleg korleis dei ser ut til å ha ulike konsekvensar for kvinner og menn. Mine studier antyder at marknadenes innflytelse på idrettspolitiske arenaer er i ferd med å utradere legitimiteten for å kunne realisere ein målretta og aktiv likestillingspolitikk. Er dette også tilfellet på andre betydningsfulle samfunnsarenaer?

For å få meir kunnskap om slike kjønna utviklingstrekk, treng vi både meir – og ei meir djuptgåande – forskning. Blant anna treng vi ein forskingsinnsats som har som mål å dekonstruere og avdekke marknadenes «kjønnskapital» – og dermed gi større innsikt i dei komplekse maktforholda som påverkar kjønns- og politiske forhold så vel som samfunnets kjønnsideologi.

*Jorid Hovden
førsteamanuensis
Høgskolen i Finnmark*

Noter

1. Begrepet «idretten» blir i denne sammenheng brukt om NIF (Norges Idrettsforbund og Olympiske Komité) som i dag er fellesorganisasjonen for den frivillig organiserte idretten i Norge. Norges Idrettsforbund inkluderer i dag alt fra organisert barne- og ungdomsidrett – til fullt utvikla former for profesjonell og kommersiell idrett.
2. Den første bestemmelsen vart vedteken på Idrettstinget i 1987. Denne vart seinare omforma og inkludert i Norges Idrettsforbund sine lover. Lovteksta i dag har følgjande ordlyd: «Ved valg/oppnevning av representanter til ting, samt medlemmer til styrer, råd og utvalg i NIF og NIFs organisasjonsledd, skal det være kandidater/representanter av begge kjønn. Kjønnfordelingen i medlemsmassen i det enkelte organisasjonsledd skal være retningsgivende for sammensetningen, dog slik at det er minst to representantar fra hvert kjønn. Dette gjelder ikke i råd og utvalg m.v. som består av tre medlemmer eller færre» (Norges Idrettsforbund 1994:7).
3. Dette materialet vart samla inn i samband med mitt doktorgradsarbeid og er basert på feltarbeid i tre prestisjefylte idrettspolitiske styrer; to på nasjonalt og eit på lokalt nivå. Eit av dei nasjonale styra som var mitt hovudcase, vart studert over ei tidsperiode på om lag 3 år. Dei to andre styra vart studert i om lag eit år. Datamaterialet er basert på metodar som deltakinge observasjon, feltintervju og gruppeintervju.

Litteratur

- Bergsgaard, Nils Asle, Per Mangset og Jan Ove Tangen 1996. *Notat om idrettspolitisk forskning i Norge*. Telemarksforskning, Bø i Telemark.
- Birell, Susan og Nancy Theberge 1994. Feminist Resistance and Transformations in Sport. I M.D. Costa og S.R. Guthrie (red.): *Women and Sport. Interdisciplinary perspectives*. Human Kinetics, Champaign.
- Bonde, Hans 1993. *Sport – en moderne kult*. Hovedland, København.
- Enjolras, Bernard og Ørnulf Seippel 1999. *Frivillighet, kommersialisering og profesjonalisering. Utfordringer i norsk idrett*. Rapport 99:9. Institutt for samfunnsforskning, Oslo.
- Fasting, Kari 1994. Idretten – en utfordring for kvinner? I *Kvinner – en utfordring for idretten? Rapport fra en konferanse i anledning OL'94 i Lillehammer*. Arbeidsnotat 2/94, Sekretariatet for kvinneforskning, Norges forskningsråd.

- Fasting, Kari 1996. *Hvor går kvinneidretten?* Norges Idrettsforbund, Oslo.
- Hernes, Gudmund 1978. Makt, blandingsøkonomi og blandingsadministrasjon. I G. Hernes (red.): *Forhandlingsøkonomi og blandingsadministrasjon*. Universitetsforlaget, Bergen, Oslo, Tromsø.
- Holter, Harriet 1996. Om kjønn og politikk. I H. Holter mfl. (red.): *Hun og Han. Kjønn i forskning og politikk*. Pax Forlag, Oslo.
- Hovden, Jorid 1994. Kvinneidrett – eit alternativ? I *Kvinner – en utfordring for idretten? Rapport fra konferanse i anledning OL'94 i Lillehammer*. Arbeidsnotat 2/94, Sekretariatet for kvinneforskning, Norges forskningsråd.
- Hovden, Jorid 1999. Når kvinner blir sand i maskineriet. Kjønn, interaksjon og makt i idrettspolitiske beslutningsprosesser. *Sosiologisk Tidsskrift* (7) 3, 209–234.
- Hovden, Jorid 2000. *Makt, motstand og ambivalens. Betydninger av kjønn i idretten*. Dr.polit.-avhandling, Universitetet i Tromsø.
- Hovden, Jorid, Liv Solheim og Aslaug Andreassen 1993. *Er det prisen verdt?* Norges Idrettsforbund, Oslo.
- Haavind, Hanne 1994. Kjønn i forandring – som fenomen og forståelsesmåte. *Tidsskrift for Norsk Psykologiforening* (31) 9, 767–783.
- Ibsen, Bjarne 1996. *Forskning om det organiserte idrettssliv i Norge*. Danmarks Højskole for Legemsøvelser, København.
- Karlsen, Svein Harald 1995. *Idrettsskolen i fokus*. Hovedfagsoppgave, Norges idrettshøgskole, Oslo.
- Klausen, Arne Martin 1991. *OL-94 og kulturdimensjonen*. Institutt og museum for antropologi, Universitetet i Oslo.
- Klausen, Arne Martin 1998. Toppidrettens makt og innflytelse. I S. Loland (red.): *Toppidrettens pris*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Kolnes, Liv Jorunn 1994. *Kvinner og toppidrett. Om kjønn, kropp, seksualitet og relasjoner i toppidretten*. Dr.scient.-avhandling, Norges idrettshøgskole, Oslo.
- Kvande, Elin og Bente Rasmussen 1990. *Nye kvinneliv. Kvinner i menns organisasjoner*. Ad Notam, Oslo.
- Messner, Michael 1988. Sports and male domination: The female athletes as contested ideological terrain. *Sociology of Sport Journal* (5) 3, 197–211.
- Norges Idrettsforbund 1996. *Resultatrapport for norsk idrett 1995*. Norges Idrettsforbund, Oslo.
- Norges Idrettsforbund og Olympiske Komité 1998. *Årsrapport 1997*. Norges Idrettsforbund, Oslo.
- Norges Idrettsforbund og Olympiske Komité 1999. *En organisasjon for fremtiden. Forslag til strategi for organisasjonsutviklingen i norsk idrett i perioden 1999–2003*.

- Rafoss, Kolbjørn 1993. *Et differensiert idrettsbilde*. Rapport 1993:10. Finnmark distriktshøgskole, Alta.
- Rafoss, Kolbjørn 1999. Netball i Arbeidernes idrettsforbund – idrett for kvinner eller kvinneidrett. *Heimen* 36, 275–288.
- Selle, Per 1995. Idretten og det offentlige: Ein familie? I K. Klaudi Klausen og P. Selle (red.): *Frivillig organisering i Norden*. Tano Forlag, Oslo.
- Selle, Per 1998. Sivilsamfunnet tatt på alvor. I Øyvind Østerud mfl. (red.): *Mot en ny maktutredning*. Ad Notam Gyldendal, Oslo.
- Selle, Per og Bjarne Øymyr 1995. The changing role of women within local voluntary organizations: sex segregation in the voluntary sector. I L. Karvonen og P. Selle (red.): *Women in Nordic Politics. Closing the Gap*. Dartmouth Publishing Company, Vermont.
- Skirstad, Berit, Kristin Felde og Frode Thomassen 1996. *Idretten som ein del av den tredje sektor*. Norges Idrettsforbund, Oslo.
- Skjeie, Hege 1992. *Den politiske betydningen av kjønn. En studie av norsk topp-politikk*. Rapport 92:11. Institutt for samfunnsforskning, Oslo.
- Skou, Guro 1990. *Kvinnerett arbeid i Norges Idrettsforbund – sett i et kvinneperspektiv. En evalueringsrapport*. Norges Idrettsforbund/Norges idrettshøgskole, Oslo.
- Slack, Trevor 1997. *The changing nature of voluntary organizations: Opportunities and constraints*. Paper presentert på ISSA Symposium, Oslo 26.–30. juni 1997.
- Slagstad, Rune 1998. *De nasjonale strategier*. Pax Forlag, Oslo.
- Stortingsmelding nr. 41 1991–1992. *Om idretten: Folkebevegelse eller folkeforlystelse?* Kulturdepartementet, Oslo.
- Stortingsmelding nr. 14 1999–2000. *Idrettslivet i endring. Om statens forhold til idrett og fysisk aktivitet*. Kulturdepartementet, Oslo.
- Søndergaard, Dorte Marie 1993. Køn på universitetet – kvalifisering til et maskulint handlingsrum. I T.R. Eriksen mfl. (red.): *Køn i forandring. Ny forskning om køn, sosialisering og identitet*. Forlaget Hyldespjæt, København.
- Ve, Hildur 1999. *Rasjonalitet og identitet og andre tekster*. Pax Forlag, Oslo.
- Veiden, Pål og Solaug Burkeland 1999. *Samfunnsvitenskaplig ordbok*. Spartacus, Oslo.
- von der Lippe, Gerd 1998. Toppidrett og kjønn i mediene. I S. Loland (red.): *Toppidrettens pris*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Whitson, David og Donald Macintosh 1989. Gender and power: Explanation of gender inequalities in Canadian National Sport Organizations. *International Review for the Sociology of Sport* 24, 132–150.
- Widerberg, Karin 1995. *Kunnskapens kjønn*. Pax Forlag, Oslo.
- Østerberg, Dag (red.) 1990. *Handling og samfunn. Sosiologisk teori i utvalg*. Pax Forlag, Oslo.
- Østerberg, Dag og Fredrik Engelstad 1995. *Samfunnsformasjonen. En innføring i sosiologi*. Pax Forlag, Oslo.
- Aasland, D.G. 1999. *Børs som katedral. Hvor går markedets grenser?* Paper på «Symbolsk makt i Norge», Oslo 4. og 5. mars 1999.

KOMMENTAR

Hvor kvinnevennlige er de skandinaviske velferdsstatene?

Åpningsinnlegg på konferansen Feminist Economics, Oslo 22.–24. juni 2001

Av Helga Hernes

Politisk kultur i Skandinavia er preget av forpliktelsen til å jobbe for sosial likhet. Dette har ikke ført til likestilling mellom kvinner og menn, men det har minsket den relative avstanden mellom dem i større grad enn i andre deler av verden.

Dette avsnittet som jeg skrev i 1987, gjelder den dag i dag – det er med andre ord en svært god nyhet sett fra et komparativt synspunkt der vi sammenligner oss med kvinner i andre deler av verden, men en svært dårlig nyhet hvis vi sammenligner oss med våre mannlige landsmenn.

Først vil jeg si at jeg er veldig glad for

at jeg fikk komme hit i dag og snakke om et tema som betyr mye for meg, men det at jeg kan ta opp dette i dag, skyldes først og fremst to yngre kollegaer, nærmere bestemt Hege Skjeie, professor ved Universitetet i Oslo, og Lise Widding Isaksen, førsteamanuensis ved Universitetet i Bergen. De har vært til inspirasjon og hjelp, og har holdt meg oppdatert om den siste utviklingen.

Tittelen på dette innlegget, «Hvor kvinnevennlige er de skandinaviske velferdsstatene?», krever en forklaring: «Kvinnevennlig» er et uttrykk jeg begyn-

te å bruke på begynnelsen av 80-tallet. Det ble på ingen måte godt mottatt av mine kollegaer – derimot merket man stor tilfredshet på politiske hold fordi uttrykket ble oppfattet som en bekreftelse på at våre nasjoner allerede var kvinnevennlige. Mitt poeng var imidlertid at de har *potensialet* til å kunne utvikle seg til kvinnevennlige land og samfunn. Enkelte av mine tidligere kollegaer gikk så langt som til å kalle meg en Pollyanna i skandinavisk kvinneforskning. Jeg har holdt fast på dette uttrykket, som jeg kort definerer slik: En kvinnevennlig stat er en stat der det er mulig for kvinner å ha et naturlig forhold til sine barn, til arbeidet og til det offentlige liv. En kvinnevennlig stat tvinger ikke kvinner til å ta vanskeligere valg enn menn og tillater ikke urettferdig behandling på grunn av kjønn. Kvinner vil fortsatt få barn, men de har også andre muligheter til selvrealisering. I en slik stat trenger ikke kvinner å velge en fremtid som krever større innsats av dem enn av menn. Kort sagt er det en stat der kjønnsbetinget urettferdighet i stor grad er eliminert uten at det innebærer større ulikhet på andre områder, for eksempel mellom kvinnegrupper. Det betyr ikke at alle former for urettferdighet eller alle vanskelige valg eller alle former for knapphet er eliminert. En kvinnevennlig stat utelukker ikke menn, men de fleste menn mister noen av dagens privilegier, sine uberettigede fordeler.

Selv etter tretti års kamp for likestilling i Skandinavia, er kjønn fremdeles den tydeligste målestokken på en persons sosiale status. Likestilling er med andre ord ikke oppnådd, men sett i forhold til mange andre, har vi kommet langt. Mer om dette senere.

Enkelte stiller seg nok kritiske til idéen om at staten skal fordele godene eller være den viktigste drivkraften bak en slik utvikling: Mitt svar er at skepsis mot staten ikke er særlig utbredt i de relativt små og demokratiske landene i Norden, der kollektivisering av risiko er

gjennomgående, og der stat og samfunn er nært forbundet med hverandre. Gjensidig avhengighet mellom staten og innbyggerne regnes for å være et sosialt gode som er å foretrekke fremfor de gamle, private formene for avhengighet, for eksempel den mellom et mannlig familieoverhode og hans ektefelle, eller mellom kapitalisten og arbeideren. Ikke i noen annen del av verden har «staten» blitt benyttet så gjennomført av alle grupper, inkludert kvinner og deres organisasjoner, for å løse problemer som angår fellesskapet. Likevel opplever også vi en bølge av liberalisering og privatisering, og utfordringene knyttet til en aldrende befolkning og opprettholdelse av en form for offentlig omsorgskultur, er svært store. Til tross for dette er de relativt høye fødselstallene kanskje det klareste tegnet på at nordiske kvinner har fått like rettigheter som menn som gjør at de kan tillate seg å stole såpass på systemet at de kan ha det jeg kaller et «naturlig forhold til sine barn», både fordi de er villige til å føde og fordi de er i stand til å ta vare på barna på en ansvarlig måte. Jeg vil komme tilbake til det jeg kalte «andre muligheter til selvrealisering», det vil si kjønnsfordelingen i det offentlige liv.

Institusjonell og politisk utvikling i Skandinavia har to hovedtrekk: Velferdsstaten er ikke en sektor, men en makt som er en del av en helhet. Mobiliseringen av menn var viktig i første fase av utviklingen av velferdsstaten, mens mobiliseringen av kvinner er grunnlaget for den andre fasen.

Mens jeg er inne på statens rolle i de endringene som har påvirket kvinners liv i løpet av de siste tretti år, ville det være en stor overdrivelse å hevde at det bare er offentlig politikk som har ført til disse endringene. Alle de politiske og økonomiske endringer og livsstilsendringer som inntraff, var et resultat av tre beslektede faktorer: økonomisk utvikling, innsatsen fra kvinnebevegelsen og regjeringens politikk. På 70-tallet gjorde kvinnene sitt

inntog på arbeidsmarkedet, om enn på deltid, noe som ga dem tid til å bli politisk aktive; de ble lenger i utdanningssystemet, skjønt de valgte de tradisjonelle kvinneyrkene; menn begynte i større grad å ta del i omsorgen for barna, men ikke i husarbeid som sådan; flere kvinner deltok og var representert i politikken og kunne på den måten være med på å endre innholdet i de politiske beslutningene som angikk sosialpolitikk, for eksempel barneomsorg. Av disse tre endringene – på arbeidsmarkedet, i utdanningen og i den politiske deltagelsen – er jeg ikke i tvil om at det var politisk makt som fikk de mest ytterliggående konsekvensene i disse tre tiårene. Å rettfærdiggjøre kjønnsforskjeller ble i like stor grad et likestillingsmål som et tema i offentlig politikk. Da kvinnene kom på banen, skjedde det en viktig toneendring i likestillingsdebatten. (Vi var som Ole Brumm når han må velge mellom melk eller honning og sier: Ja takk, begge deler.) Feminister har aldri vært interessert i å godta en politikk som bygger på ressursknapphet. Det tok en stund før kjønnsforskjeller i tillegg til likestilling ble et legitimt argument på tvers av partigrensene. Likestilling handlet om lik adgang til det politiske liv, utdanningssystemet og arbeidsmarkedet. På disse områdene er det kirken og universitetene som har størst grad av selvstyre og står imot innblanding utenfra. Likestillingspolitikk – hvis hensikt er å likestille kvinner med menn – påvirker kvinners adgang til makt, status og formue; sosialpolitikk må ta høyde for kjønnsforskjeller for at kvinner skal få muligheten og ressursene til å kjempe en personlig og individuell kamp for uavhengighet og likhet. Resultatet av disse to formene for kvinnepolitikk var «statsfeminisme», det vil si kjønnspolitikk ovenfra og opprør og mobilisering blant kvinner på 70- og 80-tallet nedenfra. Den virkelige utfordringen lå ikke i å redusere ulikhetene – det er noe skandinaverne all-

tid har vært ganske flinke til – men i stedet i å utvikle en likestillingspolitikk som ga rom for pluralisme og forskjeller, og samtidig ville garantere likhet. Denne utfordringen er enda større i dag på grunn av tilstrømmingen av mennesker fra andre kulturer, noe jeg vil komme tilbake til senere.

Da kvinnene gjorde sitt inntog på den politiske arenaen, begynte de å utforme den velferdspolitikken som de tidligere bare hadde kjent virkningene av. De fikk i hvert fall i begynnelsen av prosessen, med støtte fra en aktiv kvinnebevegelse, en viss innflytelse over politiske spørsmål da de kom i politiske maktposisjoner. Ideologiske spørsmål, som abort, er ikke så kostbare i rent økonomisk forstand, mens derimot «organiseringen av dagliglivet», som krever institusjoner for barne- og eldreomsorg og så videre, er svært kostbart fordi det omorganiserer skillet mellom familien og arbeidsmarkedet. I det store og hele integrerer likestillingspolitikk både velferdspolitik og en politikk som vil inkludere kvinner i utdanningssystemet og det offentlige liv.

For virkelig å kunne forstå hvordan disse spørsmålene har utviklet seg i de tre tiårene som har gått, er det viktig å understreke at økonomisk uavhengighet for kvinner har vært selve ryggraden i skandinavisk likestillingspolitikk og -ideologi. Det er på mange måter en politikk som baserer seg på idéen om at materiell velferd danner det viktigste grunnlaget (det vil si en nødvendig, men ikke den eneste forutsetning) for handle- og tankefrihet. I så måte er vi alle sosialdemokrater. I lys av dette kan man snakke om tre faser med økonomisk og politisk forandring. I den første fasen ble kvinner raskt tatt opp i arbeidsmarkedet. Dette skjedde først i Finland og Danmark, deretter i Sverige, og til sist i Norge. En omfattende utvikling i offentlig sektor i 60- og 70-åra var den viktigste drivkraften bak dette. I dag er 80 % av alle småbarnsmødre på arbeidsmarkedet, og selv kontantstøtten

som nylig ble introdusert for at kvinner skal ha mulighet til å være hjemmeværende, har hatt liten innvirkning på unge mødres deltagelse i arbeidsmarkedet. I den andre fasen ble det iverksatt politiske vedtak som gjorde det mulig for kvinner å kombinere jobb og familie. I denne perioden bidro kvinnes inntog på den politiske arena til å forme innholdet i disse vedtakene, og det er dette som utgjør kjernen i det vi kan kalle en kvinnevennlig sosialpolitikk. Barnehager og liberale fødselspermisjoner for foreldre er politisk sett det viktigste som er oppnådd. Det såkalte tidskontosystemet gjør at foreldre kan ha kortere arbeidstid når barna er små. I tillegg kan foreldre være hjemme med sykt barn i opptil ti dager i året. Den tredje fasen er et forsøk, til nå bare delvis vellykket, på å gi fedre økt mulighet til å delta i husarbeid og barneomsorg. Omtrent 50 % av de fedrene som har krav på det, deler nå fødselspermisjonen med moren. Her må det også nevnes at paret mister retten til en del av permisjonen hvis faren unnlater å ta den.

Lik tilgang til maktposisjoner var et feministisk krav som kom på et senere tidspunkt – til tross for suffragettes krav over hundre år tidligere – fordi kvinnebevegelsen til å begynne med ikke var interessert i integrering, men følte den sterkere ved å satse på uavhengige strategier. Her var likestilling målet – med andre ord en tallmessig likhet. For å sitere min venn og kollega Hege Skjeie, har vi ikke kommet særlig langt når det gjelder å veie opp for mannlig dominans – mer enn i andre land, for så vidt, men fremdeles langt unna lik status i lederstillinger. Etter tretti år med ulike former for såkalte «push and pull»-faktorer, er bare rundt 15 % av alle lederstillinger i offentlig sektor, deriblant kirken, universitetene og så videre, besatt av kvinner, 85 % av lederstillingene er besatt av menn. Bare på fire områder i samfunnet – politikk, kultur, organisasjonsliv og offentlig administrasjon – er kvinners andel av

lederstillinger høyere enn 19 %. Ikke overraskende er det kun i den politiske sfære, der det er behov for demokratisk legitimitet, at vi finner nærmere førti prosent kvinner. Situasjonen er tilsvarende i alle skandinaviske land.

Hva er grunnen til at kvinner, ifølge FNs utviklingsprogram (UNDP), klarer seg best i de skandinaviske landene? I Human Development Report fra FNs utviklingsprogram har man utviklet en metode for å måle likestilling ved at man ser på forholdet mellom den såkalte GDI-indeksen (Gender Development Index), som indikerer kjønn, og HDI-indeksen (Human Development Index), som rangerer land i forhold til forventet levealder, utdanningsnivå og realinntekt. I tillegg har man utviklet en kjønnskonskvensbasert GEM-indeks (Gender Empowerment Measure), som rangerer land i henhold til kvinners deltagelse i politiske beslutninger, yrkesmuligheter og inntektsevne. I begge disse kjønnsbaserte indeksene ligger de fire nordiske landene best an. Rapporten konkluderer også med at ikke i noe land klarer kvinner seg like godt som menn. Sverige gjør det best, med en GDI-verdi på 0,92. Ifølge rapporten får kvinner brukt ferdighetene sine og utdanningen sin i størst utstrekning i de nordiske landene, der kvinneandelen i profesjonelle og yrkesfaglige karrierer pleier å ligge på over 60 %. Også når det gjelder politisk representasjon ligger de nordiske landene best an. Internasjonalt sett er vi med andre ord mer «kvinnevennlige» enn de fleste.

Hva er det så rent praktisk, sett med egne øyne, som gjør våre hjemlige forhold så kvinnevennlige? Som tidligere nevnt dreier det seg om to faktorer: Den ene er sosial velferdspolitikken – som har gitt kvinner, og i økende grad menn, muligheten til å kombinere jobb og familie. Det interessante her er at kvinners krav i de siste tretti år har bygget like mye på et behov for tid, en slags «kronopolitikk», som for penger. Den andre faktoren

er makt, det vil si muligheten til å kunne ta beslutninger. Hege Skjeie og Birthe Siim, professor ved Universitetet i Aalborg i Danmark, skriver i sin artikkel «Scandinavian Debates on Citizenship» at morskap og omsorg nå er en del av det politiske liv, og at søkelyset i større grad rettes mot menn i rollen som fedre og foreldre i samfunnet. Det har skjedd en institusjonalisering av likestillingspolitikken i hele Skandinavia, og vi har sett at en ny diskusjon om kjønnsdeltagelse innebærer at politiske fora uten kvinners tilstedeværelse har mistet sin legitimitet. Sosiale rettigheter uten adgang til politikk er paternalisme. Politiske rettigheter uten sosiale rettigheter kan ikke sikre samfunnsdeltagelse på lik linje for kvinner og menn. Forfatterne nevner videre to viktige utviklingstrekk som har preget de tre siste tiårene: samfunnsmessig sett overgangen fra en mannlig hovedforsørger til en modell med to forsørgere; politisk sett den dramatiske økningen i kvinners deltagelse og representasjon i beslutningstagende organer.

Kvinner har deltatt aktivt i velferdsstaten som velferdsstatens «kunder», forbrukere av tjenester, arbeidstagere i offentlig sektor, og stemmegivere og representanter i det politiske system.

Hvilke utfordringer ligger så i nåtiden og fremtiden? Jeg vil trekke frem to faktorer, som begge har å gjøre med internasjonaliseringen og globaliseringen av de landene vi bor i og av vår tilværelse. Den ene dreier seg om innvandringen fra andre land som påvirker befolkningssammensetningen på flere måter; den andre er den beklagelige økningen i handel med kvinner og barn, som vi alle bidrar til på en eller annen måte. Først om internasjonaliseringen av arbeidsstyrken.

Det er tre årsaker til den økte etterspørselen etter arbeidskraft i omsorgssektoren: en aldrende befolkning, en økning i kvinners deltagelse på arbeidsmarkedet, som reduserer tilbudet av ulønnet omsorgsarbeid i hjemmet, og det faktum

at de fleste menn fortsatt er fraværende fedre og sønner som ikke deltar i omsorgen for barn og eldre på lik linje med kvinner. Sosiologen Lise Widding Isaksen fra Universitetet i Bergen kom nylig med en tankevekkende analyse av dette fenomenet under overskriften «Kommer din praktikant også fra Litauen?».

Til tross for det faktum at offentlig sektor fremdeles er hovedleverandør av omsorgstjenester, øker privatiseringen, og det samme gjør importen av kvinnelige omsorgsarbeidere fra Øst-Europa og Asia. Et interessant fenomen med tanke på samfunnsmessig forandring, er at dagens unge kvinner i større grad er karrierebevisste og mye mindre omsorgsorienterte enn det mødrene deres var. Menn, selv de som ikke er i jobb, foretrekker arbeidsledighet fremfor å jobbe i omsorgssektoren. I tillegg er det et problem at omsorgsarbeidere fremdeles befinner seg nederst på lønnsstigen. Unge par har i dag en tendens til å løse konflikter om arbeidsfordeling seg imellom ved å importere unge kvinner som kan ta seg av barna. Dette bidrar både til å øke ulikheten mellom kvinner, og til ulikhet generelt.

Widding Isaksen stiller spørsmålet: Hvilken type kulturell kapital importerer vi? Det handler ikke bare om arbeidskraft når vi taper fattige land for helsepersonell som de har behov for selv. I stedet for å skape en mer rettferdig arbeidsfordeling i hjemmene, øker fraværet av både mødre og fedre. I tillegg fører det ofte til at barn i andre land mister sine egne mødre. Hvilke samfunnsmessige konsekvenser har eksport av arbeidskraft for familier i andre land? Hvilke moralske og politiske dilemmaer tar vi opp, eller snarere unngår vi, når vi «løser» problemet med fraværende fedre ved å skape fraværende mødre i fattigere land? Widding Isaksen kaller det «brain drain» og «morstyveri». For mange innvandrere betyr et liv i et skandinavisk land økt status, men fordi

omsorgsarbeid fremdeles er et lavtlønnet kvinneyrke, vil både menn og kvinner fortsette å skygge unna.

Innvandring har også relevans for andre spørsmål som jeg ikke nevner her, som tvangsekteskap, omskjæring av kvinner og utformingen av en antirasistisk politikk.

Til slutt vil jeg ta opp et problem som står sentralt i min jobb som norsk ambasadør i de internasjonale organisasjonene i Wien. Gjennom arbeidet med protokollen mot menneskesmugling, der spesielt kvinner og barn står i fokus, har vi utarbeidet et rettsmiddel for å bekjempe denne nedslående siden ved grenseoverskridende organisert kriminalitet. I dag finnes det nær sagt ingen land som ikke fungerer som enten eksportør, importør eller transittland for denne typen handel. Svært få innser at denne handelen er mer lønnsom enn den globale narkotikahandelen. Kvinner og barn behandles som slavearbeidere og sexslaver i våre land eller tjenestegjør for vårt internasjonale mannskap i utlandet, som regel uten at gjerningsmannen blir straffet. Det er mitt håp at dere som økonomer vil analysere den økonomiske dynamikken i disse prosessene og tendensene og bidra til å sette dem på dagsordenen i deres land. På grunn av forbrytelsesens grenseoverskridende art er det tilrådelig og helt nødvendig at internasjonale organisasjoner retter sin oppmerksomhet mot og jobber med dette spørsmålet, men innsatsen deres når sjelden frem til vanlige borgeres politiske bevissthet. Vi må bruke våre intellektuelle, politiske og moralske ressurser til å bekjempe denne kriminaliteten.

I kjølvannet av jernteppets fall, åpne grenser og økonomisk forfall i mange tidligere kommuniststater, har kvinner i tusentall kommet til Vest-Europa og USA som et resultat av menneskehandel. De mangler rettssikkerhet og jobber som slaver, blir utsatt for vold og undertrykkelse. I mange land blir disse kvinnene behandlet som ulovlige innvandrere og deportert,

uten at det blir tatt hensyn til bruddet på menneskerettighetene eller skjebnen som venter dem ved hjemkomsten. Man anslår at 700 000 kvinner og barn blir smuglet over landegrensene hver år, de fleste fra tidligere Sovjetunionen og Øst-Europa, noen fra Øst-Asia og Latin-Amerika.

Det er i hvert enkelt land og på tvers av landegrensene behov for både forskning og politiske vedtak på dette området. Den norske handlingsplanen for Nord-Russland er ett eksempel, et annet er en informasjonskampanje blant norske menn som jobber for ulike internasjonale organisasjoner på Balkan og andre steder, og som dermed er potensielle kjøpere av såkalte sex-tjenester.

Årsaken til denne typen frivillig og ufrivillig økning av prostitusjon er økonomisk av natur. Det er imidlertid ikke fattigdom i seg selv som er årsaken, men økonomiske forskjeller. Her er det viktig å se på de økonomiske forskjellene mellom de ulike landene, men også mellom kvinner og menn. I østeuropeiske overgangsland er forskjellen mellom det en kvinne kan tjene på prostitusjon (eller det hun tror hun kan tjene ved å prostituere seg i utlandet) og andre typer jobber (hvis det i det hele tatt er mulig å finne en annen type jobb), enorm. Dette gjelder Thailand, Russland og på Balkan. På hvilken måte påvirker vestlige investeringer den relative inntekten til kvinner og menn? Her er det viktig å la kjønnsperspektiver bli en naturlig del av vår internasjonale økonomiske politikk og utviklingsinnsats. De nordiske likestillingsministrene ble for kort tid siden enige om å samarbeide på områdene økonomi og finanspolitikk og se på hvordan dette virker inn på nasjonal og internasjonal likestilling. Slike initiativer er prisverdige, men vi er små land og vår innsats kan bare ha begrenset innvirkning i global forstand. Dette problemet fortjener etter min mening like stor oppmerksomhet som internasjonal narkotikahandel.

Det er viktig å være bevisst på likestillingsspørsmålet i sitt eget samfunn og overfor myndighetene, men fra et politisk og etisk perspektiv er det enda viktigere å fokusere på de internasjonale og globale utfordringene vi står overfor, både når det gjelder kvinneinnvandring fra andre land og den globale handelen med kvinner som på en eller annen måte påvirker oss alle.

*Helga Hernes
ambassadør*

*Royal Norwegian Embassy
Wien*

Oversatt fra engelsk av Ingvild W. Andersen.

Litteratur

Skjeie, Hege og Birthe Siim 2000. Scandinavian Debates on Citizenship. *International Political Science Review* 21 (4), 345–360.

Isaksen, Lise Widding 2001. Kommer din praktikkant også fra Litauen? *Kvinneforskning* 2, 63–71.

Jeg er optimistisk som vanlig, kanskje for optimistisk, sa Helga Hernes på globaliseringsseminaret i Bergen nylig. (Foto: Susanne Moen)

Kvinneforskningens ambassadør på banen igjen

Helga Hernes intervjuet av Susanne Moen

Det er 24 år siden hun ledet det første styret til Sekretariatet for kvinneforskning, 10 år siden hun sist drev med forskning og tre år siden hun dro til Wien for å bli Norges ambassadør. Nå er statsviteren, feministen og den kvinnevennlige velferdsstatens mor tilbake på kvinneforskningsarenaen med nytt politisk engasjement: det internasjonale og globale.

– Jeg har aldri kuttet båndene til kvinneforskningen *helt*, forklarer Helga Hernes på telefon fra Wien klokka 15.00 en av de første norske høstdagene. Gjennom ambassadesekretæren har vi fått ambassadøren som tidligere figurerte hyppig i *Kvinneforsknings* spalter, i tale. En halvtime er avtalen i dag. – Flere av mine beste venninner er kvinneforskere, og gjennom dem holder jeg meg noenlunde oppdatert på det som skjer, fortsetter hun. Likevel blir hun lettere urolig når hun blir spurt om å karakterisere dagens kvinne- og kjønnsforskning.

– Nå er det jo veldig lenge siden jeg selv har drevet med forskning ... Men det jeg kan se utenfra er at det forskes på mange flere emner nå enn før. I den tidlige tiden, på 70-tallet og begynnelsen av 80-tallet, var vi opptatt av den samfunnsmessige urettferdigheten som ulikhetene mellom kvinner og menn innebar. Vi fokuserte på kvinners levekår. Ulikhetene ble undersøkt empirisk. Så begynte man å se på dette med kjønn mer filosofisk. Den humanistiske forskningen tar opp

emner vi ikke var så opptatt av. Det har kanskje økt den forskningsmessige interessen, men forskningen er blitt sterkt avpolitisert.

Til tross for at kvinne- og kjønnsforskningen i postmodernismens tidsalder har andre mål enn de uttalt politiske, er ikke Hernes bekymret, ikke for Norge.

– Kjønnsperspektivet kan ikke tenkes bort fra norsk politikk i dag. Alle partier har det med. Da er det ikke lenger avgjørende at kvinneforskerne er med og setter dagsordenen. Men for meg vil det alltid være de sosiale og politiske aspektene ved kvinneforskning som er viktig.

Har fjernet seg fra den skandinaviske debatten

Da Helga Hernes kom til Universitetet i Bergen fra USA i 1970, var doktorgraden i statsvitenskap allerede avlagt ved The Johns Hopkins University i Baltimore. Tittelen på avhandlingen var *Concepts of community in modern theories of interna-*

tional law, og interessen for internasjonale spørsmål levde hele tiden side om side med det kvinnepolitiske engasjementet. Etter å ha vært forskningsleder ved Institutt for samfunnsforskning ble Hernes i 1988 utnevnt som statssekretær i Utenriksdepartementet av Thorvald Stoltenberg. Fem år senere gikk hun videre til jobben som direktør for CICERO – Senter for internasjonal klima- og energipolitisk forskning – før hun ble hentet tilbake som spesialrådgiver i fredsbevarende operasjoner i Utenriksdepartementet. Herfra bar det strake veien til Wien, hvor hun ble en av Norges ikke altfor mange kvinnelige ambassadører. Diplomatkarrieren skygger imidlertid ikke for kvinnesaksengasjementet. Snarere tvert imot.

– I mitt arbeid med internasjonale spørsmål er jeg blitt opptatt av kvinners levekår i andre land enn Norge og deres manglende politiske innflytelse, sier ambassadøren og innrømmer at hun har fjernet seg mer og mer fra den skandinaviske debatten. – Nå er jeg oppslukt av alt som det må jobbes med internasjonalt.

Kvinnemobilisering i Slovakia

I tillegg til å være Norges ambassadør i Østerrike er Helga Hernes ambassadør for Slovakia. Slovakia er et land som er opptatt av å bli integrert i Europa, EU og NATO. I gjenoppbyggingen mener Hernes det er viktig å mobilisere kvinnene. Hun jobber i disse dager med å få til et samarbeidsprosjekt mellom kvinneorganisasjoner i Slovakia og norske kvinneforskere med kvinners deltakelse i politikk som spesialfelt.

Hernes er også Norges representant i fem forskjellige FN-organer i Wien. Her jobber hun med globaliseringsrelaterte temaer, som jo i aller høyeste grad angår kvinner og kvinneforskningen. I artikkelen «Hvor kvinnevennlige er de skandinaviske velferdsstatene?» som du kan lese i

dette nummeret av *Kvinneforskning*, peker Helga Hernes på at kvinneforskningens utfordringer nå og framover er knyttet til internasjonalisering og globalisering. Hun peker på to forhold. Det ene er problemet med at kvinner i den tredje verden forlater barn og familie i hjemlandet for å ta seg av det rike Vestens barn, syke og gamle – såkalt omsorgstapping. Det andre er kvinnehandel, det vil si salg av kvinner og barn som sexslaver fra fattige til rikere land.

Handler ikke om sex

Det er kvinnehandelproblematikken som opptar Hernes aller mest for tiden. Mye av handelen foregår fra det sammenbrutte Øst-Europa, hvor ambassadøren altså har deler av sitt virke. Men det er både en følge av og et eksempel på *globale* prosesser.

– Så godt som alle verdens land er involvert i denne fryktelige handelen. Dette er storkriminalitet, og det handler om penger, ikke sex. Kvinnehandel er mer lønnsomt enn narkotika. Det er mange som tjener penger på dette. Derfor må det analyseres som et økonomisk problem, et økonomisk forskjellsproblem, ikke bare et sosialt og politisk problem.

Selv jobber Hernes med en protokoll mot kvinnehandel i FN-systemet.

– Gjennom en slik protokoll blir handelen kriminalisert og problemet satt inn i en juridisk ramme, slik at det blir lettere å få land til å gripe inn og å bygge opp et apparat som hindrer menneskehandelen. Men det er viktig å implementere protokollen, og det er ikke umiddelbart lett å få til.

Fakta på bordet

Ambassadøren er mer optimistisk når det gjelder taklingen av de moralske og poli-

tiske dilemmaene knyttet til omsorgstapping fra den tredje verden. Vil Norge løse sine omsorgsproblemer ved å importere fattige barns mødre som billig arbeidskraft? Sosialdemokraten Helga Hernes tror ikke det.

– Jeg har tillit til den norske rettsstaten, og tror ikke Norge vil bli en arbeidsgivernasjon som ikke tar hele mennesket inn over seg. Import av arbeidskraft har et kjønnsperspektiv, og jeg vil tro at norske kvinnepolitikere tar hensyn til dette. Dersom regjeringen ikke er enig i det, vil ikke Norge importere arbeidskraft på denne måten. Kanskje kvinneforskerne kan ha en rolle her, slik vi hadde det på 70-tallet? Vi var kjedelige, empiriske og positivistiske, men viktige. Enkle fakta fra en forsker kan danne sentrale premisser for politiske beslutninger. Det er først når en politiker har fakta på bordet, at han eller hun kan handle.

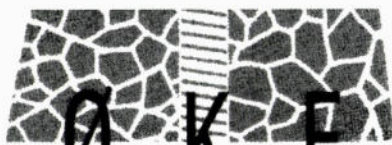
Aldri mer kvinneforsker?

Helga Hernes, en av kvinneforskningens pionerer, redaktør av 18-bindsserien *Kvinnens levkår og livsløp* og forfatter av klassikeren *Staten – kvinner ingen adgang?*, er altså på banen igjen som foredragsholder på internasjonale femi-

nistiske forskningskonferanser som «The 2001 Conference on Feminist Economics» i Oslo i sommer og «Globalization, Individualization & Changes of Cultures of Care» i Bergen nå i høst. Men det betyr ikke at hun har tatt opp igjen forskningen, enda så viktig hun synes det er at kvinneforskerne frambringer kunnskap om globale problemstillinger som for eksempel internasjonal handel med kvinner. I Bergen presenterte hun seg som «praktiker» i forkant av innlegget sitt. Hun skal ha uttalt at hun ikke vil forske når hun kommer hjem til Norge etter endt ambassadøroppdrag. Til det har hun vært for lenge borte fra feltet. På telefonen fra Wien vrir hun seg elegant unna spørsmålet om framtidsplaner, men innrømmer at hun savner forskningen.

– Da jeg forsket, hadde jeg anledning til å tenkte og reflektere på en helt annen måte enn nå, forteller hun. Og ser antakelig på klokken i samme øyeblikk. Den er 15.29. – Er du ferdig da? spør hun. – Ja, egentlig. Klokken er 15.30. Spørsmålene er spurt. Svarene gitt. Med en ambassadørs effektivitet og punktlighet.

Susanne Moen
førstekonsulent
KILDEN

B Ø K E R

«Dette er ingen revolusjonær handling»

Jeg er en kvinne

Ved Elin Rekdal

Toril Moi:
*Jeg er en kvinne. Det personlige
og det filosofiske*
Pax Forlag, Oslo 2001

Hvordan skal man kunne ytre noe generelt, komme med teoretiske utsagn, uten samtidig å utslette sin egen stemme i teksten? Hvordan kan man insistere på å beholde sin egen stemme i teksten og sette sine erfaringer fram som eksempel uten samtidig å hindre andre i å snakke? Hvordan kan man som kvinne i det hele tatt *tenke* på å skrive teori, når det språket man har til rådighet er en del av menns teoretiske diskurs? Dette er spørsmål som stadig diskuteres innen den teoretiske diskursen i akademiet. De samme spørsmålene er svært sentrale innen en pågående debatt i den akademiske feminismen i USA om hvordan man skal forholde seg

til lesning og skriving av teori. Den feministiske teoretikeren og litteraturviteren Toril Moi har med essayet *Jeg er en kvinne. Det personlige og det filosofiske* blitt en del av denne diskursen. Essayet var opprinnelig kapittel to i essaysamlingen *What Is a Woman? And Other Essays* i 1999. Kapittel en kom ut som egen bok i 1998 med tittelen *Hva er en kvinne? Om kjønn og kropp i feministisk teori*. Begge essayene behandler nyere feministisk teori i forhold til Simone de Beauvoirs teorier i *Det annet kjønn*. I juni i år kom *Jeg er en kvinne* i egen bok på norsk. Toril Moi drøfter her måter å skrive teori på, i håp om å komme fram til en måte å skrive på selv. Samtidig problematiseres det å kunne uttrykke seg som subjekt i den teoretiske teksten. Toril Moi beskriver hvordan hun som kvinnelig teoretiker og feminist har, i likhet med

mange andre intellektuelle kvinner, et problem i forhold til det å skulle skrive teori som kvinne. For bidrar man ikke til å opprettholde patriarkalske maktstrukturer ved å delta i den teoretiske diskursen som menn i hovedsak har etablert? En foreslått løsning på dette kan være å skrive i en mer «personlig» stil. Da blir spørsmålet: hva er en personlig stil, og hvordan skriver man teori ved å kombinere det personlige med det teoretiske i en fagtekst? Gjennom essayets ulike deler betrakter Moi hvilke muligheter man har til å kombinere det personlige og det teoretiske ut fra eksisterende teorier og eksempler som allerede finnes. Spesielt ser Moi på hvordan hun mener Simone de Beauvoir har løst problemet i *Det annet kjønn*.

Toril Mois teoretiske forankring har vært og er feministisk teori. Hun forsøker gjennom sine arbeider å belyse problemstillinger innen feministisk tenkning med teori fra psykoanalysen, dagligspråkfilosofi og fransk fenomenologi. I *Jeg er en kvinne* er det forståelsen av dagligspråkfilosofien fra J.L. Austin, Stanley Cavell og Ludwig Wittgenstein Moi benytter seg av. Hun henter også inn fenomenologi fra Simone de Beauvoir og Maurice Merleau-Ponty. Moi begrunner sine teoretiske interesser med at det de tre tradisjonene har felles, er deres fokus på det alminnelige og det hverdagslige i forhold til sine respektive intellektuelle prosjekter. Hun mener at alle disse tenkerne utvikler teoriene sine gjennom analyse av dagligdagse eksempler. Moi tar opp tråden fra dagligspråkfilosofien, og i *Jeg er en kvinne* tar hun utgangspunkt i egen hverdag når hun skal utvikle sine teoretiske betraktninger. Hun forteller om møtet med den amerikanske, feministiske litteraturviteren Jane Tompkins som fant sted da Moi besøkte Duke University (hvor Moi nå er professor) for første gang i 1987. Moi leste Tompkins' essay «Me and My Shadow», hvor Tompkins hevder at hun har et problem i forhold til det å

være kvinne og delta i den litteraturvitenskapelige teoridiskursen. Teksten er ment som et argument for å inkludere det personlige i litteraturkritikken.

«Me and My Shadow» inneholder sterkt subjektive utlegninger av personlige opplevelser, noe Moi finner problematisk. Moi mener at Tompkins sier man ikke kan være opptatt av teoretiske spørsmål, fordi det i bunn og grunn er en patriarkalsk handling. Det er ingen mulighet til å tenke teori for en kvinne, uten å måtte utelukke alt som dreier seg om hennes kropp, følelser og opplevelser. Tompkins' tekst uttrykker at det ikke finnes noen måte å produsere teori på som ikke virker fremmedgjørende både på en selv og andre, og som ikke er med på å opprettholde undertrykkelsen av kvinner. For Moi blir det dermed avgjørende å finne argumenter for å kunne fortsette å skrive teori, hvis ikke vil en stor del av hennes liv og livsverk være meningsløst.

Moi gjør etter hvert en frekk vri; hun bestemmer Tompkins' essay som anti-intellektuelt. Hun utdyper hva som er problematisk med en privat tone i en teoretisk tekst, og gjennomgår problemer som kan oppstå hvis man fremmer det personlige og subjektive på bekostning av det upersonlige og objektive. Tompkins' essay blir for Moi et eksempel på en tekst som inneholder informasjon om forfatteren som vi godt kan klare oss uten. Mange av de samme tingene som Moi kritiserer Tompkins for å ha med, finnes imidlertid i stor utstrekning også i *Jeg er en kvinne*. Sammen med den følelsesladede sluttappellen som involverer Mois mor, gjør dette at leseren ikke helt forstår hvorfor Moi synes hun kan fortelle denne personlige historien, og samtidig argumenterer for at Tompkins blir for privat i sitt essay.

Moi gjennomgår så den teoretiske diskursen som omhandler kombinasjonen av det personlige og det teoretiske. Hun behandler det oppståtte «kravet» innen mye av postmoderne diskurs som handler

om at man må situere seg før man kan uttale seg teoretisk («Jeg er en hvit, heteroseksuell mann i 50-årene» osv.). Hun gjennomgår også muligheten for å komme fram til objektiv kunnskap og spørsmålet om denne i seg selv nødvendigvis må være undertrykkende i forhold til leseren. Moi mener at det eksisterer objektiv og upersonlig kunnskap, og finner støtte i dette bl.a. hos den noe ukjente teoretikeren Cora Diamond og hennes tornadomodell. Det avgjørende er hvordan kunnskap framsettes i en tekst, og om den kan være til nytte, mener Moi. Men objektiv kunnskap og upersonlig kunnskap henger ikke alltid sammen. Nettopp fordi kunnskap alltid vil komme *fra* noen, et subjekt, og fordi teori betyr at denne kunnskapen *abstraheres* og *generaliseres*, er det en forbindelse mellom det personlige og det teoretiske.

Jeg er en kvinne og Det annet kjønn

I hele del II er det forbindelsen til *Det annet kjønn* som dominerer. Moi foretar her en nærlesning av de tre første avsnittene av åpningspassasjen av *Det annet kjønn*. Bokas tittel «Jeg er en kvinne» er et direkte sitat fra Beauvoirs tekst. Utsagnet er hentet fra den siste delen av åpningspassasjen i *Det annet kjønn*, en passasje som er avgjørende for Mois utvikling av Beauvoirs tekst til egen bruk.

Mois gjennomgang av *Det annet kjønn* er svært detaljert. Det virker som om hun søker å umuliggjøre all tvil om sin egen fortolkning. På denne måten blir det vanskelig for en eventuell kritiker å finne punkter i Mois tekst som ikke har ryggdekning. Mois analyse forteller oss at bare ved å gå i detalj på språkplanet kan vi forstå *Det annet kjønn*. Den detaljerte fortolkningen av Beauvoirs bok er nok ment å gjøre den mer tilgjengelig. Men den kan føre til at leseren tvert om opplever Beauvoirs tekst som lukket og

vanskelig tilgjengelig. For kan man bruke *Det annet kjønn* uten å måtte konferere med Mois tolkning av den på detaljplan? Det kan lett oppleves som at man gjør «feil» bruk av Beauvoirs teorier, og dermed stoppe lesere som kan ønske å bruke dem.

Kroppen som bakgrunn

Det første Moi kommer fram til gjennom analysen av *Det annet kjønn* er påstanden om kroppen som bakgrunn, som Moi utleder gjennom å koble språkfilosofi med Beauvoirs berømte erklæring: «Hvis jeg vil definere meg selv, er jeg nødt til først å erklære: 'Jeg er kvinne'; denne sannheten danner den bakgrunnen som enhver annen påstand trer frem fra.» Beauvoir kommer fram til denne innsikten etter at hun forteller en tenkt historie hvor hun, av en mann selvsagt, blir beskyldt for å mene noe *fordi* hun er kvinne. Dette kan hun ikke nekte for, samtidig som hun ikke vil gå med på at det hun sier dermed *ikke* bør blir tatt i betraktning som en allmenngyldig filosofisk påstand, siden hun «dessverre» er kvinne. Moi forsøker å komme fram til hva Beauvoir *egentlig* mente med denne setningen, gjennom å analysere de franske ordenes betydning. Hvis Moi klarer dette, kan hun redde Beauvoir fra den negative kritikken hun har fått av mange feminister. Kritikken har blant annet gått på de politiske konsekvensene av hva Beauvoir her mener. For mener Beauvoir at feminismen skal jobbe for at kjønnsforskjeller *ikke* skal være relevante, eller vil hun vise at de *alltid* skal være viktige?

For å bestemme at kroppen er en bakgrunn, går Moi gjennom følgende argumentasjonsrekke: Uansett hvilket kjønn vi blir født med, vil den kroppen vi har alltid være med på å prege hvordan vi blir. Den historiske situasjonen vi er født inn i, vil avgjøre hvordan vi blir behandlet og oppdratt, hvilke muligheter vi får i

samfunnet, osv. Dette skjer med menn og kvinner. Forskjellen er bare den at for kvinner vil den kjønnede kroppen alltid måtte bli tatt i betraktning også når hun definerer seg selv. En kvinne kan ikke komme utenom det faktum at hun har en kvinnekropp i vårt samfunn. Slik er det ikke for mannen. Moi understreker at Beauvoir ikke mener at det ønskelige hadde vært at kvinnens kropp *aldri* ble tatt i betraktning. Poenget er at det må kvinnen få lov til å velge selv. Når en kvinnes kropp danner bakgrunnen for videre ytringer eller handlinger, er det ikke fordi det *må* være slik, eller fordi det *bør* være slik, men fordi det *er* slik, skriver Moi. Det er ikke dermed sagt at det er en ønskelig situasjon, men i vårt patriarkalske samfunn i dag er det et faktum.

Ved å bruke metaforen om kroppen som bakgrunn for alle våre handlinger, unngår Beauvoir å si at det alltid *må* bety noe at det er en kvinne som utfører handlingen. Hun unngår også å *nekte* for at det har betydning at det er en kvinne som utfører handlingen. Dermed viser Moi at Beauvoir oppløser konflikten innen feminismen som jeg henviste til ovenfor: Å se kroppen som bakgrunn kan løse et problem innen feministisk tankegang, problemet med å avveie mellom essensialisme (fordi man har kvinnekropp så gjør man ting på et spesielt vis) og nominalisme (uansett hva man gjør så er man et menneske). Det første stenger kvinnen inne i sin kropp, det andre fornekte at hun har en kvinnekropp.

Beauvoir forholder seg også til konstruktivismen, det at kjønn er sosialt konstruert, skriver Moi. Dette gjør hun ved å se kvinnen *både* som bakgrunn og som situasjon. Kvinnen er en situasjon i forhold til seg selv, med sine prosjekter, mens det er for *den andre* at hun har kroppen som bakgrunn. Når kvinnekroppen *alltid* blir trukket i forgrunnen, uavhengig av om situasjonen tilsier at det er relevant, har vi undertrykkelse av kvinnen. Det samme har vi når kvinnen

forhindres i å framheve kroppen hvis hun vil. Moi unnlater å kommentere at det kan være vanskelig å avgjøre for en kvinne hvorvidt det er frivillig at hun ønsker å framheve kroppen.

Å stille seg selv fram som eksempel

Den andre innsikten Moi kommer fram til, fører oss enda nærmere temaet for hennes prosjekt, hvordan skrive teori. Moi utgår igjen fra Beauvoir og viser hvordan Beauvoir plasserer seg selv som kvinnelig subjekt inn i sin filosofiske tekst. Beauvoirs erfaringer gjøres dermed til tema for generelle filosofiske betraktninger. Jobben med å analysere seg gjennom eksemplet har gjort Beauvoir fri til å finne sin egen stemme. Moi finner dermed et eksempel på hvordan subjektivitet og tenkning hører sammen, uttrykt gjennom en egen filosofisk stil i en teoretisk tekst.

Moi tar dette med seg når hun skal finne sin egen teoretiske stil. Vi har sett at Moi bruker fortellingen om Tompkins som *sitt* selvopplevde eksempel. Moi viser at hun finner sin egen stemme ved å bruke seg selv som filosofisk eksempel. Hun utgår fra sin bakgrunn som kvinne og feminist og stadfester sin subjektivitet forut for de videre ytringene i essayet. Først etter å ha gjort dette kan Moi, med sin nye, selvbevisste subjektivitet, konfrontere Tompkins.

Moi mener at filosofi må kunne være et sted der kvinners subjektivitet er like universell som menns, altså et sted der kvinner kan uttale seg uten å bli avvist med: «det sier du fordi du er kvinne». I tillegg forsøker Moi å vise oss at det går an å snakke om sine egne erfaringer uten å ekskludere andre. Det sentrale med å nå ut til andre er at man må snakke *til* den andre, ikke *på vegne av*, skriver hun. Da vil heller ikke det å bruke seg selv som eksempel virke utestengende på den

andre (selv om man snakker som en intellektuell, vellykket kvinne til en mindre heldig stilt person, hvis man skal tro Moi selv). Det viktigste med et eksempel er om det kan hjelpe andre. Og hvis eksemplet kan utvikle nye tanker er det enda bedre.

Moi hevder, med henvisning til Wittgenstein, at hun som menneske er et like bra eksempel som enhver annen. Hun er ikke et bedre, men heller ikke et dårligere eksempel. Derfor er ikke det å snakke subjektivt, eller det å snakke med utgangspunkt i seg selv, med på å undertrykke den andre. Her kommenterer Moi det hun mener er et overdrevet behov for å situere seg innen amerikansk postmoderne teori.

Men dersom man *påtvinger* noen sitt syn, har man et syn på den andre som mindreverdig, skriver Moi. Man tror man er bedre enn den andre. Her henviser Moi til Beauvoirs eksistensialisme, hvor det å påtvinge en annen sitt syn vil være å transcendere dennes frihet. Moi mener at dersom man synes at en samtalepartner er mindreverdig, blir svaret fra den andre uinteressant og mister sin verdi. Tapet av verdi kommer gjennom at motparten er et menneske uten frihet, skriver Moi. Å skrive filosofi blir for Moi, som for Beauvoir, det å appellere til den andres frihet og ansvar.

I denne sammenhengen er det Moi bringer inn deler av sitt politiske budskap. Moi refererer til Beauvoirs påstand om at det finnes to typer frihet. Den ene typen frihet har i utgangspunktet alle mennesker, som mennesker. Det er en eksistensiell og etisk frihet, og i den forstand er vi alle frie. Den andre typen er den friheten vi har i vår situasjon her og nå, og i denne situasjonen er noen undertrykt.

Moi argumenterer for en ideell samtalesituasjon hvor det er nødvendig å ha frie individer å kommunisere med. Derfor må vi jobbe for mer frihet for de som er undertrykte, mener hun. Dette må også

måten vi skriver på gjenspeile. Hvis ikke er vi med på å undertrykke og diskriminere andre. Dersom vi gjennom det vi skriver kan hjelpe fram andre som er tause eller har vært tause, rettfærdiggjør det vår tekst. Den som skriver har med andre ord et viktig *ansvar*. Her åpner Moi for en politisk bruk av teoriskrivning, en tanke som det *kan* være vanskelig å fullt ut se for seg i praksis, men som vi bl.a. har vært vitne til når hun forsøker å uttrykke situasjonen til sin egen mor, samt denne generasjonen kvinner. Ved å bruke seg selv som eksempel håper Moi på å synliggjøre andres situasjon. Hun går fra en til flere, og gjennom generalisering har altså det personlige blitt teori. Men alt vi kan vise med oss selv som eksempel, er likevel bare hvordan verden ser ut for akkurat meg: «Jeg taler som den kvinnen jeg er.» Vi ser at her ligger det noe paradoksalt; Moi tar utgangspunkt i seg selv, forsøker å ytre noe generelt som kan gjelde andre, men hun kan likevel bare si noe om seg selv. Og i tillegg er det opp til den hun appellerer til, altså den hun snakker med, å avgjøre om hun klarer det. Den kommunikasjonssituasjonen hun ser for seg, kan synes vanskelig å oppnå.

Moi uttrykker gjennom det hun skriver i *Jeg er en kvinne* at hun risikerer *seg selv gjennom sin skrift*. Moi har utsatt seg selv for faren for å bli avvist og latterliggjort ved å skrive så personlig, både i stil og innhold, som hun gjør. Moi har også risikert mye ved å gi et bilde av seg selv som en som identifiserer seg tett med Simone de Beauvoir. Det er ikke gitt at det er *positivt* for Moi å inngå i en slik allianse. Dels er det å tillegge seg selv en veldig høy posisjon, og dels er Beauvoirs status omdiskutert. I tillegg kan sammenfiltringen med Beauvoir frata Moie argumenter slagkraft, fordi nærheten i enkelte tilfeller blir *for* stor.

Ved å trekke inn begreper som *frihet* og *ansvar* gjøres teksten til et etisk og moralsk prosjekt. Det handler også om å

overtale og overbevise den andre til å se med hennes øyne. Moi forsøker å gjøre dette ved å sette seg selv i leserens sted. Hun utviser stor tro på mennesket i den andre enden av kommunikasjonsaksen ved, som Beauvoir, å appellere til mottakerens frihet og ansvar.

Når Moi på denne måten beskriver sitt prosjekt gjennom den bekjennende formen, opplever leseren at hun får delta i noe dypt personlig hos en av de store teoretikerne innen feminismen. Prosjektet til Moi får dermed også et preg av å være et *personlig* frigjøringsprosjekt. Når Moi med den subjektive tonen bringer leseren inn i et nært forhold til seg selv, blir hennes argumenter samtidig mer uangripelige og vanskelige å kritisere. Når forskningsprosjektet settes inn i en ramme av stor personlig risiko, noe som gjør at forfatteren framstår som sårbar, blir det et problem at det føles som umoralsk å angripe henne.

Det foreligger likevel en faktisk risiko for Moi i dette prosjektet: For å tørre å skrive på en måte hvor hun blottstiller seg som subjekt, må Moi våge å tro på at hennes posisjon som intellektuell tåler det risikable prosjektet hun begir seg ut på. Hun må også våge å tro at *hun* kan egne seg som et filosofisk eksempel. Balansegangen mellom det å tro at man er viktig nok til å være et eksempel og det at man ikke må tro at samtalepartneren er mindreverdige, kan vise seg å bli problematisk i den tenkte dialogen Moi stiller opp. Et spørsmål leseren sitter igjen med, er om det egentlig er *mulig* å oppnå denne ideelle dialogen. Ifølge Moi må hun få mottakeren til å forstå at hun *ikke ønsker* å skrive på en måte som gjør at den andre skal føle seg mindreverdig. Da må eksemplet Moi framstå som noe mange vil kunne kjenne seg igjen i. Men hvor mange kvinner kjenner seg igjen i rollen som en verdenskjent kvinnelig intellektuell? Publikum kan for det meste tenkes å være andre akademisk utdannede kvinner. Denne lesergruppen har imidler-

tid Moi en mulighet til å nå med sin appell, ikke minst fordi hun til tider *er* svært overbevisende i sitt ønske om å være på leserens side. Moi stiller altså i essayet opp en *kontrakt* med leseren. Den går ut på at man på begge sider må anerkjenne hverandre. Dermed er det ikke uproblematisk for oss å oppleve at Moi er på vår side. Hun krever det samme tilbake; vi må også støtte *henne*.

«Dette er ingen revolusjonær handling,» skriver Moi på slutten av sin tekst, og ser seg heller som en del av en langsom, men betydningsfull omveltning. Dermed har hun håp om at essayet skal *kunne* føre til endringer i kvinners situasjon. Moïs bidrag *er* viktig. Bare ved at hun uttrykker seg i det hele tatt, blir hun et eksempel for andre, i tillegg til at hun utgjør en egen stemme som blir hørt i offentligheten. Koblingen hun har gjort mellom seg selv og Beauvoir har virket positivt i media. Full uttelling for dette fikk hun ved markeringen av 50-årsdagen for utgivelsen av *Det annet kjønn* i 1999. Den økte interessen for Moi kan også skyldes filosofiens voksende status som lesestoff for «vanlige» mennesker, og den sterke fokuseringen samfunnet gjør på individets frihet til å velge selv. Timingen av boka *Jeg er en kvinne* er i så fall perfekt, med henblikk på koblingen mellom Beauvoirs eksistensialisme og Wittgensteins språkfilosofi, to retninger og personligheter som passer vår individualistiske og relativistiske tidsalder.

Moïs søken etter en måte å skrive på ender godt. Til tross for Jane Tompkins' innvendig mot teori er det klart for Moi at hun ikke må slutte å skrive teori, tvert imot kan hun nå skrive teori med fornyet kraft, styrket i troen på at hennes subjektive ytring bærer i den teoretiske diskursen.

Moïs bekymring for om hun mister seg selv som subjekt i teksten synes ubegrunnet, og hun kan bruke sine egne erfaringer som utgangspunkt for videre filosofiske undersøkelser. Til tross for at hun

står der med sine erfaringer vil hun, ifølge egne utsagn, ikke komme til å undertrykke mottakeren. Gjennom å bestemme at kroppen er en bakgrunn som hun selv kan velge å framheve (i en ideell situasjon riktignok), trenger hun heller ikke å eliminere seg selv som kvinne i en kommunikasjonssituasjon, hun kan snakke som den kvinnen *hun er*. Essayet har fått en «happy ending», både personlig og politisk.

Moi utviser stor iver etter å få leseren med seg videre i argumentasjonen. Ønsket om å glede og forlyste leseren står dermed fram som noe av det mest sentrale i essayet. Dette elementet ved teksten oppleves som vellykket. I tillegg kan de mange eksemplene sees som en måte å uttrykke en streben etter klarhet og tydelighet på, hvor leseren ikke risikerer å bli forvirret med unødvendige abstraherte teoretiske spekulasjoner. Et problem er likevel at vi som lesere noen steder mister tråden i essayet, og med det står vi et øyeblikk i fare for å miste noe av interessen

for det vi leser. Argumentasjonsrekken blir uoversiktlig, og Mois tekst føles noe vanskelig tilgjengelig. Da hjelper det lite at Moi sørger for at vi *forstår* alle tekst-delene hun viser oss.

Essayet er svært interessant og vellykket som nytenkende filosofisk og teoretisk vågestykke. De beste og mest overbevisende delene er der hvor Moi forklarer Beauvoirs teori for oss. Hun tilfører Beauvoirs åpningspassasje en dypere filosofisk mening enn en kanskje oppdager ved første gangs lesning. Moi får oss til å innse hvilken bragd det var av Beauvoir å skrive *Det annet kjønn* i 1949. Det er også Mois fortjeneste at vi kan se at Beauvoirs tekst har mye å tilby feministisk filosofi i dag. Spesielt gjelder dette synet på kroppen som situert og kroppen som bakgrunn. Gjennom disse teoretiske innfallsvinklene kan vi forstå hva det faktisk vil si å være kvinne i dag, i det samfunnet vi lever i hvor det er et godt stykke igjen til likeverd mellom kjønnene.

«På langs og på tvers» – inspirerende bok om fortolkning og kjønn

Ved Marit Aure, May-Britt Ellingsen,
Trine Fosslund, Anniken Førde, Ragna Grüner,
Ann Therese Lotherington, Merete Saus

Hanne Haavind (red.):

Kjønn og fortolkende metode. Metodiske muligheter i kvalitativ forskning
Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 2000

Vi har kalt denne anmeldelsen «på langs og på tvers». Tittelen er hentet fra Hanne Haavinds presentasjon av analyseprosessen ved fortolkende metode. Å søke på tvers og på langs i det empiriske materialet er en fellesnevner for den metodiske framgangsmåten som diskuteres i denne boka. Materialet belyser kjønnskapte og kjønnskappende prosesser i arbeids- og familieliv, i barnehage og barneskole, blant unge studenter, enslige mødre og mishandlede kvinner. De empiriske eksemplene bidro til refleksjon og diskusjon, ikke bare om egen forskningspraksis, men også om våre levde liv som jenter, kvinner og mødre. I diskusjonen av Liv Mette Gulbrandsens kapittel 7, der barns utviklingsforløp analyseres, ble dette aktualisert i særlig grad.

Kjønn og fortolkende metode er ikke en «særinteressebok». Boka er ikke bare egnet for dem som jobber med fortol-

kende metode eller kjønn. Styrken er at den på en overbevisende måte forener gjenkjennelig empirisk materiale med inspirerende analyser og overførbare metodiske refleksjoner og grep. Vi, en faggruppe på 12 kvinner, har lest og diskutert boka i et metodeseminar ved NORUT Samfunnsforskning i Tromsø, våren 2001.¹ Vi representerer fagene statsvitenskap, antropologi, sosiologi, planlegging, pedagogikk og medisin. Vi arbeider med kvalitativ forskning innenfor en rekke fag og temaområder, men bare noen vil beskrive seg som kvinneforsker eller kjønnsforsker. Alle seminar deltakerne så bokas metodiske anvendbarhet innenfor sine fag og forskningsfelt. Vi trakk paralleller til forskningsområder som etnisitet, helsetjenester, distriktsutvikling, organisasjonsutvikling, sosialarbeid og vitenskapsteori. Boka gir ulike inntak til å stille spørsmål ved «det som tas for gitt» i metodiske tilnærminger og gir eksempler på framgangsmåter som er relevante for alle ledd i forskningsprosessen. Vår ambisjon som anmeldere er å formidle noe av den inspi-

rasjon, det engasjement og de refleksjoner boka skapte hos oss. Bokas styrke, dens spore til refleksjon og debatt, knytter vi til de ulike bidragenes brede overførbarhet og behandlingen av forholdet mellom vitenskapsteori og forskningspraksis. Et tema vi mener krever ytterligere debatt er imidlertid balansegangen mellom intervju og intervensjon.

Mellom vitenskapsteori og fortolkning som praksis

Det gis ut få bøker som griper fatt i kjernen ved kvalitativ forskning slik *Kjønn og fortolkende metode* gjør. Boka viser hvordan metode fungerer i skiftende «terreng». Forskningsprosessen blir levende framstilt, og en får inspirasjon til å ta fatt på egen forskning. Boka er anvendelig og holder høyt faglig nivå med rekkevidde langt ut over det psykologiske fagmiljø, som de fleste av forfatterne hører hjemme i. Den gir mer enn tradisjonelle «oppskriftsbøker» i kvalitative metoder, da den får fram kjønnsaspektet og framstiller forskningsprosessen på en praktisk anvendbar og vellykket måte. Medforfatternes ressurser utnyttes gjennom nærheten til egne forskningsprosjekt. Slik inneholder boka noe for enhver forsker. Som individuelle lesere opplevde vi riktignok kapitlene som noe ujevne, men her var vurderingene våre ikke sammenfallende. De varierte med fagbakgrunn. Dette understreker at boka har noe å gi til lesere med ulike faglige ståsted og erfaringer.

Alle kapitlene presenterer og begrunner framgangsmåter ved fortolkende metode i forhold til ambisjonen om å forstå kjønn og generere ny kunnskap om kjønnete prosesser. I innledningskapitlet presenterer redaktøren, professor i psykologi Hanne Haavind, forfatterkollektivets metodologiske program. Hun gir en fortettet gjennomgang av fortolkende metode som transformasjonsprosess. Alle bok-

bidragene refererer til ulike trinn i denne prosessen og synliggjør hvordan de anvendes i forhold til kjønnete betydninger.

Kapittel 1, 2 og 8 vil vi framheve som særdeles gode. Disse bidragene holder et høyere abstraksjonsnivå enn de øvrige artiklene, og har høy overføringsverdi til andre fag- og temaområder. I første kapittel framhever Haavind transformasjoner mellom ulike former for framstilling av materialet som en slags nøkkel til den analytiske prosessen. For oss fungerte beskrivelsen av transformasjonene som en svært god synliggjøring av analyseprosessen i et forskningsforløp. Det dreier seg om transformasjon fra kunnskaps-situasjon til problemstilling; fra materialet er ubearbeidet til det framstår i bearbeidet form, og til slutt framheving av forskningsresultatet som undersøkelsens siste fase. Transformasjonene anskueliggjøres gjennom et skjema der den metodologiske prosessen inndeles i seks trinn. Skjemaet får fram undersøkelsens design som en framoverrettet plan og viser hvordan beslutninger som fattes i løpet av undersøkelsen påvirker framgangsmåten underveis. Skjemaet kan i tillegg fungere som en mal for en tilbakeskuende redegjørelse for forskningsprosessen.

I kapittel 2 diskuterer Dorte Marie Søndergaard poststrukturalisme som inspirasjon for empirisk forskning. I dette kapitlet rydder hun opp i begreper og gir en fin oversikt over poststrukturalistiske kunnskapstradisjoner og deres vitenskapsteoretiske bidrag. Søndergaard argumenterer for å stimulere til refleksivitet gjennom åpne analyser og det hun kaller destabiliserende diskursanalyse. Artikkelen bidrar på en oversiktlig måte til å avmystifisere poststrukturalisme og vil sannsynligvis virke godt som en introduksjon til dette teoretiske universet.

Et hovedbudskap i Agnes Andenæs' kapittel 8 er at forskningsresultatet ikke er en gitt størrelse, men et av mange

mulige kunnskapsforslag. Gjennom en prosessuell tilnærming legger hun fram en organisk resultatforståelse: Hva som skal betraktes som resultater avhenger av undersøkelsens formål og er en forståelse som vokser fram gjennom arbeidet. Dette demonstrerer hun på en forbilledlig måte. Andenæs' bidrag gir et nytt inntak til forståelse av hva forskningsresultater kan dreie seg om og hvordan resultater fra dybdestudier kan ha bred overføringsverdi. Hun anbefaler «å tydeliggjøre hva som er resultatene, deretter argumentere for deres troverdighet og endelig lage presentasjoner der en tar hensyn til de eksisterende diskurser på feltet» (side 317). Dette vil, som forfatteren framhever, øke sjansen for at både tilstandsbilder og forståelsesmodeller treffer mottakerne. Det bidrar til at resultatene kan tas i bruk, hvilket er selve hensikten med forskningen.

Måten Haavind vektlegger at det er «resultatene som teller» på, tror vi virker befriende og utfordrende for mange kvalitativt orienterte forskere. Hun beskriver hvordan resultatene beveger seg i modeller og gjennom analogier, og hvordan forskerne er ansvarlige for å presentere undersøkelsenes kunnskapsbidrag. Slik framhever hun en ofte underkommunisert side ved kvalitativ forskning. Dette er anskueliggjort i de empirisk baserte undersøkelsene som presenteres i flere av kapitlene.

En av styrkene ved boka er at de empiriske undersøkelsene settes i sammenheng med rådende kunnskapssituasjon samtidig som det synliggjøres hvordan den praktiske metodiske letingen på langs og på tvers av materialet legger føringer på interessen som vekkes hos forskeren. Her vil vi spesielt trekke fram kapittel 3 av Harriet Strandell som oppklarende. Dette kapitlet gir en oversikt over sentrale kunnskapsteoretiske tradisjoner innenfor kvinneforskning og kjønnsforskning. Hun viser sammenhengen mellom problemstilling og de teore-

tiske ansatser man foretar i forkant og underveis i analyseprosessen, slik også Eva Magnusson gjør i kapittel 6.

Vi vurderer boka som nyskapende: Analysene i de empiriske bidragene har referanser både til undersøkelsens vitenskapsteoretiske forankring og til de praktiske konsekvensene for den metodologiske prosessen. Boka viser faktiske analytiske framgangsmåter samtidig som den demonstrerer hvordan problemstilling og gjennomføring av undersøkelsen er påvirket av og påvirker den eksisterende kunnskapssituasjon. En slik sammenheng utelates ofte i metodebeskrivelser. Her treffer imidlertid forfatterne i sin ambisjon om å operere i feltet mellom metode som vitenskapsteori og metode som håndverk. Forfatterne makter i stor grad å kombinere kunnskapsteoretiske diskusjoner med refleksjoner knyttet til det empiriske materialet. Fordi dette er gjort i samsvar med Haavinds trinnvise skjema for den metodologiske prosessen, framstår presentasjonene som klargjørende og poengterte. Det er derfor vår vurdering at boka som helhet er anvendelig for undervisning generelt og for forskerkurs i fortolkende metode spesielt.

Terapi og fortolkning – intervju versus intervensjon

Flere av kapitlene reiser spørsmålet om forholdet mellom terapi og bruk av fortolkende forskningsmetode, om forholdet mellom intervju og intervensjon. Forfatterne reiser ikke spørsmålet eksplisitt, men aktualiserer det gjennom de framgangsmåter som presenteres og mangel på refleksjon omkring forholdet mellom terapi og fortolkning. Spørsmål om makt og terapi blir heller ikke berørt i tekstene. Vi er skeptiske til en del av de eksemplene som gis på intervensjoner datainnsamling – framgangsmåtene er å karakterisere som intervensjon sett fra et samfunnsvitenskapelig ståsted.

I kapittel 4 gjør Maragretha Hydén rede for en framgangsmåte hvor flere intervjuer med hver enkelt informant over et lengre tidsrom danner grunnlag for analysen. I dette tilfellet er det mishandlede kvinner som er gjenstand for undersøkelse. Beskrivelsen av intervjuene gir assosiasjoner til en terapeutisk situasjon. Vi tviler ikke på at Hydén, en erfaren terapeut, innehar kompetanse til å håndtere balansegangen mellom intervju og intervensjon. Vi er imidlertid skeptiske til at denne framgangsmåten presenteres i en metodebok som tar sikte på å nå et vidt spekter av lesere. Den særskilte metodiske kompetansen som denne tette kontakten krever, må problematiseres eksplisitt. Etter vår vurdering blander forfatteren forskning og terapi. Det ville være både faglig og etisk uansvarlig å anbefale denne terapeutisk pregede framgangsmåten som fortolkende metode på generelt grunnlag. Forholdet mellom fortolkning og terapi burde vært gjort eksplisitt og blitt grundig drøftet i dette bidraget.

I kapittel 5 av Hanne Haavind blir vi på en inspirerende måte presentert for hvordan for forståelsen kan brukes som et hjelpemiddel i analyseprosessen. Hun gir en rekke retningslinjer og gode hjelpemidler. Hun viser samspillsanalysens kvaliteter og skjerper forståelsen av at kjønn skapes, vedlikeholdes og endres i relasjoner mellom mennesker. Likevel har vi en innvending mot dette kapitlet. Forfatteren synes implisitt å posisjonere seg i forhold til debatter innen psykologifaget. I tillegg fornemmer vi som lesere at vi i dette bidraget støter på en blind flekk i psykologifaget, nemlig temaet intersubjektive møter mellom forsker og informant. Haavind framhever at intersubjektivitet må være en ambisjon i forskningen. Det representerer ikke en feilkilde, men er en forutsetning for å forstå hva noe betyr for andre. Vi kan slutte oss til Haavinds ambisjon, men mener at argumentasjonen for intersubjektivitet ikke er tilstrekkelig klargjort i teksten.

Referansene til psykologisk litteratur kunne med fordel vært supplert med referanser til blant annet hermeneutikk, en tradisjon som nettopp behandler intersubjektivitet.

I vår vurdering av boka relevans for andre faggrupper enn psykologi representerer kapittel 4 og 5 de delene hvor overføringsverdien er begrenset. En del diskusjoner som trekkes opp, mangler referanserammer for andre samfunnsvitere. Dessuten opplever vi at intersubjektivitet er bedre behandlet i klassiske samfunnsvitenskapelige tekster. Dette belyser vel også behovet for en gjennomgang av kvalitativ metode og kjønn innenfor den psykologiske fagtradisjon. Disse merkningene mener vi likevel ikke er av stor betydning for en anbefaling av boka for lesere utenfor psykologifaget.

Konklusjon

Ved oppstart av seminaret stilte vi oss følgende grunnleggende spørsmål: Er dette ei bok som gir noe til forskere som er opptatt av fortolkende metode, men ikke spesielt opptatt av kjønnsforskning? Er det ei bok som tar opp metodiske muligheter i psykologisk kvalitativ forskning, eller er den anvendelig for andre samfunnsvitere og forskere generelt? Våre konklusjoner er samstemte uansett fagbakgrunn eller forskningsfokus:

1. Boka bidrar med metodekunnskap som har høy overføringsverdi uansett fagbakgrunn.
2. Boka gir relevant og substansiell kunnskap både for forskere som arbeider med kjønnede problemstillinger og forskere som har «blinde flekker» på temaet.
3. Boka gir både substansiell kunnskap i fortolkende metode og reiser sentrale metodiske problemstillinger knyttet til innhenting, analyse og generalisering av kvalitativt materiale.

Hvis læringspotensialet kan vurderes ut fra evnen til å skape debatt, ja, så er boka vellykket! Den har inspirert og engasjert 12 svært ulike kvinnelige forskere i Tromsø. Den har gitt gode eksempler og praktiske råd og ikke minst bidratt til å «avsløre» analyseprosessen, det kanskje mest mystiske og ugjennomtrengelige steget i forskningen. Boka vil fungere godt som grunnlag for undervisning på ulike tema innenfor kjønnsforskning og

kvalitativ metode og i generelle metodekurs, men spesielt for studenter som har noe bakgrunnskunnskap, idet boka ikke kan betraktes som ei innføringsbok.

God lesning!

1. Artikkelforfatterne er forskere knyttet til NORUT Samfunnsforskning, Institutt for planlegging og lokalsamfunnsforskning ved UiTø, Barnevernets utviklingssenter i Nord-Norge og Senter for aldersforskning i Tromsø.

BIDRAGSYTERE

Helga Hernes, ambassadør
Royal Norwegian Embassy
Reisnerstr. 55/57
A-1030 Wien

Østerrike
Tel. +43 715 66 92 223
E-post: helga.hernes@mfa.no

Jorid Hovden, førsteamanuensis
Høgskolen i Finnmark
9509 Alta
Tel. 78 45 02 50
E-post: jorid.hovden@hifm.no

Anne Lorentzen, forsker
Senter for kvinne- og kjønnsforskning
Universitetet i Oslo,
Postboks 1040, Blindern
0315 Oslo
Tel. 22 85 89 32
E-post: anne.lorentzen@skk.uio.no

Metodeseminaret ved NORUT
Samfunnsforskning AS
ved Ann Therese Lotherington
NORUT Samfunnsforskning AS

9291 Tromsø
Tel. 77 62 94 83
E-post: atl@samf.norut.no

Susanne Moen, førstekonsulent
KILDEN
Grensen 5
0159 Oslo
Tel. 22 24 09 36
E-post: susanne@kilden.forskningsra-
det.no

Elin Rekdal, cand.philol.
Schæffersgt. 3
0558 Oslo
Tel. 99 71 21 29
E-post: elin.rekdal@sensewave.com

Per Solvang, førsteamanuensis
Sosiologisk institutt
Universitetet i Bergen
Fosswinckelsgt. 6
5007 Bergen
Tel. 55 58 97 76
E-post: per.solvang@sos.uib.no

I dette nummer:

Anne Lorentzen: Kvinnelige rockeartister –
kuriøse sjarmtroll eller respekterte musikere?

Per Solvang: Hverdagsplayboyen. Maskuline
spenninger i kunstvideoen «Bekjennelser» av
Jon Løvøen

Jorid Hovden: Likestilling og likeverd i klemme?
Eit kjønnsblikk på kampen mellom marknad og
frivilleghet i idretten

Kommentar

Helga Hernes: Hvor kvinnevennlige er de skandinaviske
velferdsstatene? Åpningsinnlegg på konferansen
Feminist Economics, Oslo 22.–24. juni 2001

Kvinneforskningens ambassadør på banen igjen.
Helga Hernes intervjuet av Susanne Moen

